

72 | 2007 | 6 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

M. Ološtiak, Proprium ako slovtovorný motivant (rozšírená verzia) ■
E. Ďurovič, Dvojaká projekcia diela Sama Czambela

DISKUSIE A ROZHĽADY

E. Kralčák, O kvantitatívnej stabilite sufixu *-ár (-áreň)*

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok
2006. S. Ondrejovič ■ Milan Majtán – Kazimierz Rymut: Hydronymia
povodia Oravy. J. Hladký

KRONIKA

Ján Ferdinand Frlička (1918 – 1968). S. Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Katarína Kálmánová,
Lubomír Kralčák, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

M. Ološtiak, Proprium ako slovotvorný motivant (rozšírená
verzia) 321
E. Ďurovič, Dvojaká projekcia diela Sama Czambela 344

DISKUSIE A ROZHĽADY

E. Kralčák, O kvantitatívnej stabilite sufixu *-ár (-áreň)* 355

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
za rok 2006. S. Ondrejovič 371
Milan Majtán – Kazimierz Rymut: Hydronymia povodia
Oravy. J. Hladký 378

KRONIKA

Ján Ferdinand Frlička (1918 – 1968). S. Ondrejovič 380

ROZLIČNOSTI

Náprah a švih. S. Ondrejovič 381

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergetický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu *katarina.kalmanova@juls.savba.sk*. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honoráru: rodné číslo, adresu trvalého bydliska, resp. aj číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 72, 2007. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2007

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK
72 – 2007

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

Martin Ološtiak

PROPRIUM AKO SLOVOTVORNÝ MOTIVANT (ROZŠÍRENÁ VERZIA)¹

OLOŠTIAK, M.: Proper Name as a Motivating Lexical Unit (advanced version). *Slovenská reč*, 72, 2007, No. 6, pp. 321 – 343. (Bratislava)

Word-formation motivation (WFM) is a fundamental and a key lexical phenomenon in the lexis of Slavonic languages. WFM is concerned with both appellatives and proper nouns. The study deals with a partial question of a proper name as a motivating element and provides with the factors affecting the onymic derivative capacity. In this respect, we refer to two theories: the theory of a proper name by V. Blanár and the theory of semantic structure of the Slovak deverbatives by K. Buzássyová. V. Blanár points out that onymic meaning consists of two parts, namely designation and reference. The fundamental Buzássyová's theorem can be stated as follows: the derivative capacity of verbal lexical units is determined by the intention of the verbal action. The present article points out that the derivative capacity of proper names is determined by onymic meaning: the designation specifies basic derivatives of the word-formation paradigm of a respective proper noun (anthroponym, or toponym); the reference determines the number of other (non-basic) derivatives. The corpus of proper names and their derivatives is taken from *Slovník koreňových morfémy slovenčiny* (Slovak dictionary of root morphemes, Sokolová et al., 2005).

Úvod

Slovotvorná motivácia (ďalej SM) je jedným z najdôležitejších organizačných princípov lexikálnej zásoby. Ide o bilaterálny, formálno-obsahový jazykový jav, ktorý primárne slúži na tvorenie jednoslovných pomenovaní. J. Furdík (1993) uvažuje o princípe slovotvornej motivácie, ktorý sa realizuje trojjediným spôsobom: ako proces, vzťah a vlastnosť. Procesuálna stránka vyjadruje vznik nového pomenovania, vzťahová stránka reflektuje vzťah medzi východiskovou jednotkou (motivantom; ďalej Mn) a od nej utvorenou jednotkou (motivátom; ďalej Mt). Vlastnostná stránka vyjadruje vlastnosť (slovotvornú motivovanosť) motivátu. Do vzťahov SM (vo funkcii motivantu, motivátu alebo motivantu a motivátu zároveň) vstupuje takmer celá lexika (pre slovanské jazyky sa uvádza približný údaj 96% – Furdík, 2004, s. 80).

¹ Táto štúdia vychádza z referátu *Proprium ako slovotvorný motivant*, ktorý odznel na 17. slovenskej onomastickej konferencii *Lexika slovenskej onymie – hydronymia, antroponymia, toponymia* (Trnava 12. – 14. septembra 2007). V zborníku z tejto konferencie bude uverejnená podstatne skrátená verzia.

Problematike participácie vlastných mien na slovtvornomotivačných vzťahoch sa doposiaľ sústredenejšia pozornosť v slovakistike nevenovala. Pritom ide o rôznorodý a širokospektrálny komplex otázok. Spomeňme len niektoré: (a) analógia a anomália v konfrontácii apelatívnej a onymickej slovtvorby; (b) vzťah slovtvornej a morfeomatickej štruktúry apelatív a proprií; (c) proprium ako slovtvorný motivant a faktory vplývajúce na jeho motivačnú potenciu; (d) deonymická slovtvorná paradigma, jej štruktúra v jednotlivých onymických triedach (antroponymá, toponymá, chrématonymá); (e) príležitostná a okazionálna depropriálna slovtvorba; (f) slovtvorná motivácia oficiálnej a neoficiálnej onymie; (g) slovtvorné fungovanie domácej a cudzej onymie; (h) proprium ako slovtvorný motivát. Aj z tohto krátkeho náčrtu vyplýva, že téma *propria a slovtvorná motivácia* by si zaslúžila podrobnejšie spracovanie, než dovoľuje obmedzený priestor jedného referátu.

Cieľom tohto príspevku je na základe lexikálneho materiálu zo Slovníka koreňových morfém slovenčiny (Sokolová et al., 2005, ďalej SKMS) charakterizovať deonymickú slovtvorbu, štruktúru deonymickej slovtvornej paradigmy a hniezda, vymedziť faktory vplývajúce na motivačnú potenciu propria a zistiť, aké typy motivátov a prečo sa tvoria od jednotlivých typov onymických motivantov.

V SKMS sa morfeomaticko-slovtvorné vzťahy proprií spracúvajú v osobitnej časti (IV. Slovníková časť – propria, s. 533 – 566). SKMS nadväzuje na Morfeomatický slovník slovenčiny (Sokolová et al., 1999; ďalej MSS), ktorý materiálovo vychádza z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1997; ďalej KSSJ) a z Pravidiel slovenského pravopisu (1998; ďalej PSP) – porov. MSS (s. 7). Vlastné mená pochádzajú najmä z PSP. Zvolená koncepcia v podobe materiálovej základne MSS a SKMS teda prirodzene ovplyvnila aj výsledný obraz, ktorý vznikol po zaznačení slovtvorných vzťahov medzi morfeomaticky rozčlenenými lexémami. Preto hneď na začiatku pripomínáme, že analyzovaný materiál nie je úplný, nezachytávajú sa v ňom všetky depropriálne deriváty (napr. úplne chýbajú systémovo aj empiricky produktívne deantroponymické deriváty patriace do onomaziologickej kategórie privlastňovacích adjektív, pretože tieto lexémy sa v KSSJ ani v PSP neuvádzajú). Na druhej strane slovtvorné vzťahy vlastných mien, ako sú zachytené v SKMS, možno pokladať za postačujúce a relatívne reprezentatívne východisko pre analýzu onymickej slovtvorby, aj keď, opakujeme, výsledky, ku ktorým sme sa dopracovali, majú iba čiastkový charakter.

Všeobecne sa prijíma poznatok, že na motivačnú potenciu (apelatívnej) lexikálnej jednotky má najväčší vplyv jej sémantika. Avšak spôsob, ako konkrétne sémantika motivantu vplýva na jeho motivačnú potenciu, sa v slovenskej derivatológii podarilo uspokojuivo objasniť len v kategórii slovies (Buzássyová, 1974). Autorka vo svojej monografii dokázala, že motivačný potenciál slovies je ovplyvnený príslušnosťou do intencného typu. Intenčný typ determinuje odvodzovanie derivátov a ich onoma-

ziologickú príslušnosť, pričom platí: čím rozvinutejšia intencia, tým väčší motivačný potenciál slovesa. Napríklad pre slovesá prvého intenčného typu je charakteristické tvorenie derivátov patriacich do všetkých typov deverbatívnych onomaziologických kategórií, napr. *rezať* → *rezač*, *rezačka* (činiteľ), *rezačka*, *rezák* (nástroj), *rez*, *rezačka*, *rezanie* (dej), *rezivo* (spotrebná látka), *rez*, *rezanka*, *rezivo*, *rezanec*, *rezeň*, *rezba* (výsledok deja), *rezina*, *rezky* (ostatok po deji), *rezací*, *rezateľný* (dejová vlastnosť), *rezateľnosť* (abstraktum na *-osť*). Naopak, pre slovesá zo štvrtého intenčného typu je charakteristické len tvorenie dejových substantív (*zabudnutie*), adjektívnych pomenovaní dejovej vlastnosti (*zábudlivý*), mien nositeľov dejovej vlastnosti (*zábudlivec*) a abstrákt na *-osť* (*zábudlivosť*) (Buzássyová, 1974, s. 198 – 199).²

J. Furdík v recenzii tejto práce uvažuje, „či možno nájsť takýto vhodný organizujúci princíp aj pre skúmanie desubstantívneho a deadjektívneho odvodzovania“ (Furdík, 1975, s. 199; cit. podľa Furdík, 2005, s. 273). Neskôr sa ten istý autor k tomuto problému vracia, avšak len v podobe krátkej pripomienky, ktorá nebola podrobnejšie rozpracovaná: „Bolo by potrebné takto preskúmať aj odvodzovacie možnosti iných slovotvorne aktívnych slovných druhov. Pravda, tie sa nevyznačujú takou integrujúcou sémanticko-gramatickou kategóriou, akou je slovesná intencia...“ (Furdík, 1993, s. 71).

V súvislosti s témou nášho príspevku si kladieme otázku, či je možné nájsť taký integrujúci princíp depropriálnej slovotvorby ako pri slovesách. Ak áno, čím sa tento princíp riadi, inými slovami, aké faktory vplyvajú na depropriálnu slovotvornú motiváciu. Formulujeme rámcovú odpoveď v podobe všeobecnej hypotézy: integrujúci princíp depropriálnej slovotvorby existuje a je ním význam vlastného mena.

Analýza onymického materiálu

V propriálnej časti SKMS sa nachádza 1060 hniezd: 357 s východiskovým antroponymom, 691 s východiskovým toponymom a 12 s východiskovým chrématonymom. V ďalšom výklade sa zameriame na antroponymá a toponymá. Chrématonymické propriá neanalyzujeme, keďže nie sú zastúpené reprezentatívnou vzorkou.³

Ak v slovníku nie je proprium ako východiskový motivant, príslušné heslo s východiskovými lexémami, ktoré sa de facto nachádzajú na prvom stupni motivovanosti, uvádzame medzi apelatívami. Napr. nemáme lexému *Bernolák*, iba *berno-lákovec*, *berno-lákovský*, *berno-lákovčina*, preto sme heslo s radixom *•BERNOLÁK zaradili do apelatívnej časti (podobne *•LENIN, *LIPIC, *LUTER, LUTZ a i.).⁴

² Pravda, substantíva *zábudlivosť* a *zábudlivec* nie sú bezprostredne odvodené od slovesa *zabudnúť*, ale sú to deadjektívne deriváty (motivantom je pomenovanie dejovej vlastnosti *zábudlivý*).

³ Inou otázkou je, čo možno v chrématonymii pokladať za reprezentatívnu vzorku, pretože táto onymická trieda je najdisparámejšia a v súčasnosti sa vyznačuje najväčšou mierou dynamiky.

⁴ Aj takýmto spôsobom sa ukázala materiálová neúplnosť slovníka.

Absencia východiskového motivantu o. i. znamenala aj to, že radixy lexém majúcih spoločný onymický motivant a patriacich teda do jeho slovotvornej paradigmy sme boli nútení uvádzať ako polysémické (značka ●),⁵ napr.:

existujúce motivačné vzťahy	spracovanie v SKMS
(Bernolák) → bernolákovec → bernolákovský → bernolákovčina	*●BERNOLÁK 6,0 bernolák-ov:ec-ø 6,0 bernolák-ov:sk-y 6,0 > bernolák-ov:č:in-a

Tabuľka 1. Počet propriálnych hesiel a hniezd v rámci hesiel

onymická trieda	počet hniezd	percentá
antroponymá	357	33,7
toponymá	691	65,2
chrématonymá	12	1,1
spolu	1060	100,0

SKMS má morfeomaticko-slovotvorný charakter. To znamená, že sa v ňom spracúvajú slovotvorné vzťahy morfeomaticky segmentovaných autosématických aj sysématických lexém. Základnými organizačnými jednotkami slovníka sú heslo a hniezdo. Heslo je súbor lexém so synchrónno-diachrónne usúvzťažnenými radixmi. Hniezdo je súbor rovnakokoreňových lexém, ktoré sú späté vzťahom slovotvornej motivácie. Heslo je teda morfeomatická jednotka, hniezdo je slovotvorná jednotka (ide o slovotvorné hniezdo). Hoci morfeomatická a slovotvorná štruktúra sú v jazykovom systéme bezprostredne späté (tvorenie slov sa uskutočňuje prostredníctvom morfém), slovotvorbu a morfeomaticku nemožno stotožňovať. Vzťah hesla a hniezda možno vyjadriť takto: **heslo** ≤ **hniezdo**. Heslo je rovnaké alebo menšie ako hniezdo, môže teda nastať prípad 1 : 1, alebo 1 : 2, 1 : 3 atď. Jedno heslo obsahuje viac hniezd vtedy, ak sú radixy z oboch hniezd morfeomaticky súvzťažné (spoločný pôvod), ale medzi lexémami sa nerealizujú slovotvorné vzťahy. Napr. v hesle s radixom **SULF** sa nachádzajú hniezda s východiskovými motivantmi *sulfát*, *sulfid*, *sulfit*, *sulfón*, medzi ktorými niet slovotvorných vzťahov. Dochádza k radixovej polysémii, ktorá sa v slovníku označuje znakom ●. Polysémia sa vyskytuje aj v onymickej lexike, avšak v menšej miere než pri apelatívach.

⁵ Túto zásadu sme porušili ponechaním hesiel s východiskovými lexémami **orleán-sk-y**, **román-sk-y**, **austr-o-slav-izm-us**. Preto ich v druhom vydaní (Sokolová, M. – Ološtiak, M. – Ivanová, M. et al.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 2. vyd. Prešov: FF PU v Prešove 2007) zaraďujeme do apelatívnej časti. Tieto tri heslá sme do štatistiky nezapočítali (porov. tab. 1).

heslo = hniezdo	heslo < hniezdo
[SYM]BOL	*•SULF
1 [sym]bol-ø	1 sulf-át-ø
1 > [sym]bol-ik-a	2 > sulf-át-ov-y'
2 >>< [sym]bol-ic-k-y'	1 sulf-id-ø
2 >>> [sym]bol-ic-k-ost'-ø	1 sulf-it-ø
2 >>> [sym]bol-ic-k-y«	2 > sulf-it-ov-y'
2 > [sym]bol-iz:ov-a:t'	1 sulf-ón-ø
1 >(>) [sym]bol-izm-us	2 > sulf-ón-ov-y'
1 >>> [sym]bol-ist-a	1,3 > sulf-ón-am-id-ø
1 >>>(>) [sym]bol-ist-ic:k-y'	2,3 >> sulf-ón-am-id-ov-y'
ALJAŠK (ALJAŠ, ALJAŠŤ)	*•NIGER / NIGÉR
6 Aljašk-a	6 Niger-ø
6,0 > Aljašć-an-ø	6,0 > Niger-č:an-ø
6,0 >> Aljašć-an-k-a	6,0 >> Niger-č:an-k-a
6,0 > aljaš-sk-y'	6,0 > niger-sk-y'
	6 Nigér-i-a
	6,0 > Nigér-i:j-č:an-ø
	6,0 >> Nigér-i:j-č:an-k-a
	6,0 > nigér-i:j-sk-y'

Antroponymá

Antroponymické motivanty sme rozčlenili do týchto skupín: **a) mená nekonkrétnych osôb** (ďalej N; rodné mená, etnonymá, ojedinele iné; napr. *Božena, Daniel, Slovan, Moslim*), **b) mená konkrétnych osôb** (ďalej K; mená reálne existujúcich aj vymyslených osôb a bytostí: mená historických osobností, mýtických bytostí, mená bohov; napr. *Herkules, Goliáš, Habsburg, Celzius*); **c) skupina mien, ktoré sa môžu viazať na konkrétne i nekonkrétne onymické objekty** (ďalej K/N; napr. *Mojmír, Mária, Vojtech, Gregor*) – túto skupinu sme v štatistike zaradili medzi K; porov. tab. 2:

Tabuľka 2. Typy antroponymických východiskových motivantov

typ antroponyma	počet	%
mená nekonkrétnych osôb (N)	244	68,3
mená konkrétnych osôb (K)	91	25,5
mená konkrétnych aj nekonkrétnych osôb (K/N)	22	6,2
spolu	357	100,0

Priemerný počet lexém v slovtvornom hniezde s východiskovým antroponymom je 2,0. Badáme pritom kvantitatívny rozdiel v heslách N a K. Priemerný rozsah hniezd s motivantom N je 1,7, s motivantom K je to 2,5. Ďalej je potrebné diferencovať v samotnej skupine N, v ktorej sa nachádzajú rodné mená a obyvateľské názvy. Hniezda s východiskovým rodným menom majú najmenšie slovtvorné hniezda – v priemere 1,2 lexémy. Na druhej strane najrozsiahlšie sú hniezda s vý-

chodiskovými etnonymami – v priemere 5,4 lexémy (porov. tab. 4 – 6). V skupine K+K/N sú priemery vyrovnannejšie (historické mená 2,7; mýtonymá 2,2).

Tabuľka 4. Početnosť lexém v hniezdach s motivantom N

počet lexém v hniezde	počet hniezd	počet lexém spolu	RM		etnonymá	
			počet	spolu	počet	spolu
1	173	173	173	173	0	0
2	51	102	39	78	12	24
3	10	30	3	9	7	21
4	4	16	0	0	4	16
5	1	5	0	0	1	5
11	3	33	0	0	3	33
19	1	19	0	0	1	19
39	1	39	0	0	1	39
	244	417	215	260	30	157
priemer:	1,7		1,2		5,4	

Tabuľka 5. Početnosť lexém v hniezdach s motivantom K, K/N

počet lexém v hniezde	počet hniezd	počet lexém spolu	hist		mýtonymá	
			počet	spolu	počet	spolu
1	36	37	15	15	22	22
2	39	78	24	48	15	30
3	13	39	10	30	3	9
4	7	28	5	20	2	8
5	11	55	7	35	4	20
6	5	30	4	24	1	6
7	1	7	1	7	0	0
8	1	8	1	8	0	0
9	1	9	0	0	1	9
spolu	114	291	67	185	48	104
priemer:	2,5		2,7		2,2	

Tabuľka 6. Počet hniezd a lexém v jednotlivých antroponymických podtriedach

typ	počet hniezd	počet lexém	priemer
RM	215	260	1,2
etnonymá	30	157	5,4
N	244	417	1,7
historické mená	67	185	2,7
mýtonymá	48	104	2,2
K	113	294	2,5
spolu	357	711	2,0

Charakteristika hniezd slovotvorných motivantov N

Rodné mená (215). Na najnižšom priemere lexém na hniezdo (1,2) má najväčší podiel fakt, že v skupine rodných mien sa nachádza až 173 hniezd s jedným členom (napr. **Adel-a**, **Magdalén-a**, **Edmund-ø**, **Juraj-ø**).⁶

V dvojčlenných heslách (39), pri ktorých už možno hovoriť o motivačnom potenciáli východiskových motivantov a pozitívne vymedziť slovotvornú paradigmu, ako motiváty prevládajú feminatíva (32, **August-ín-ø** > **August-ín-a**, **Emil-ø** > **Emíl-i-a**, **Vladimír-ø** > **Vladimír-a**). Ďalej nasledujú vzťahové adjektíva s príponou -sk-y (**Ann-a** > **anen-sk-y**, **Katarín-a** > **katarín-sk-y**, **Mikuláš-ø** > **mikuláš-sk-y**), patriace do onomaziologickej kategórie adjektív s významom časového určenia (Furdík, 2004, s. 102; Nábělková, 1993, s. 138 – 140).⁷ Ich tvorenie je motivované potrebou pomenovať entitu viažucu sa na deň s príslušným menom v kalendári: *anenský bál*, *katarínsky ples*, *mikulášsky večierok*. Raritne sa v skúmanom súbore vyskytuje hypokoristikum (**Samuel-ø** > **Sam-o**). Táto jednotka však do PSP bola zaradená pravdepodobne ako meno historickej osobnosti kupca *Sama*, po ktorom bol pomenovaný štátny zväzok Slovanov – *Samova ríša*.

Trojčlenné heslá sú zriedkavé (4). V nich sa popri feminatívach a jednom maskulinatíve (**Martin-ø** > **Martin-a**, **Pavel-ø/Pavol-ø** > **Paul-a** > **Paul-ín-a**, **Luci-a** > **Luci-án-ø**) opäť nachádzajú vzťahové adjektíva (**luci:j-sk-y**, **silvestr-ov:sk-y**)⁸ a raritne jedno sloveso (**silvestr-ov-a:t**).

Etnonymá (30). Táto skupina motivantov sa vyznačuje najrozsiahlejším slovotvorným hniezdom (priemer 5,4 lexémy), pričom od každej jednotky sa tvorí aspoň jeden Mt.

V dvojčlenných hniezdach (12) sa v pozícii Mt nachádzajú len vzťahové adjektíva (**Búr-ø** > **búr-sk-y**, **Etrusk-ø** > **etrusk-y**, **Maur-ø** > **maur-sk-y**). Trojčlenné hniezda (7) obsahujú prevažne odvodené feminatíva a adjektíva (**Avar-ø** > **Avar-k-a** > **avar-sk-y**, **Eskim-ák-ø** > **Eskim-áč-k-a** > **eskim-ác-k-y**, **Markoman-ø** > **Markoman-k-a** > **markoman-sk-y**); v jednom prípade deproprializované apelatívum a adjektívum (**Apač-ø** > **apač-ø** > **apač-sk-y**).

Štvorčlenné heslá (4) majú v dvoch prípadoch štruktúru adjektívum → deadjektívne adverbium, deadjektívne substantívum (pomenovanie jazyka): **Chetit-ø** > **chetit-sk-y** >> **chetit-sk-y** << >> **chetit-č:in-a**, **Kelt-ø** > **kelt-sk-y** >> **kelt-sk-y** << >> **kelt-č:in-a**; v dvoch prípadoch štruktúru feminatívum, adjektívum → deadjektívne substantívum (pomenovanie jazyka): **Kašub-ø** > **Kašub-k-a** > **kašub-sk-y** >> **kašub-č:in-a**, **Róm-ø** > **Róm-k-a** > **róm-sk-y** >> **róm-č:in-a**.

⁶ V prípade, ak lexéma nemá motivát, o slovotvornom hniezde v pravom zmysle de facto nemožno uvažovať.

⁷ Špeciálne deproprialnú slovotvorbu však nespomína ani jeden z citovaných autorov. M. Nábělková (1993, s. 138) uvádza jeden príklad na deproprium: *gregorské piesne*.

⁸ Adjektívum **martin-sk-y** sa viaže na proprium *Martin* ako toponymum, nie antroponymum.

Jedno päťčlenné hniezdo obsahuje feminatívum, adjektívum, deadjektívne adverbium i deadjektívne substantívum (**Hebrej- \emptyset** > **Hebrej-k-a** > **hebrej-sk-y** >> **hebrej-sk-y**« >> **hebrej-č:in-a**).

Tri hniezda obsahujú jedenásť členov (*Arab, Germán, Žid*); jedno hniezdo má devätnásť členov (*Cigán*). V týchto hniezdach sa na prvom stupni motivovanosti tvoria feminatíva (**Arab- \emptyset** > **Arab-k-a**, **Germán- \emptyset** > **Germán-k-a**, **Žid- \emptyset** > **Žid-ov:k-a**, **Cigán- \emptyset** > **Cigán-k-a**), vzťahové adjektíva (**arab-sk-y**, **germán-sk-y**), apelativizované substantíva (**žid- \emptyset** , **cigán- \emptyset**), ojedinele viacslovné proprium (**Saud-sk-á Aráb-i-a**). Od adjektív sa systémovo tvoria adverbiá (**arab-sk-y**«, **žid-ov:sk-y**«, **cigán-sk-y**«), abstraktné substantíva (**žid-ov:stv-o**, **cigán-stv-o**), v jednom prípade substantívum ako pomenovanie jazyka (**arab-č:in-a**) a ďalšie deriváty. Pravda, pri východiskových motivantoch *Žid* a *Cigán* treba zdôrazniť, že väčšina derivátov sa tvorí od apelativizovaných substantív *žid*, *cigán*.

ARAB (ARÁB) 6 Arab-\emptyset 6,0 > Arab-k-a 6,0 > arab-sk-y 6,0 >> arab-sk-y « 6,0 >> arab-č:in-a 6,0 >> arab-esk-a 6,0 >> arab-ist-ik-a 6,0 >>> arab-ist-a 6,0 >>>> arab-ist-k-a 6,0 >>>>(>) arab-ist-ic-k-y 6 > • Saud-sk-á Aráb-i-a	*•GERMÁN (GERMÁN) 6 Germán-\emptyset 6,0 > Germán-k-a 6,0 > germán-sk-y 6,0 >> german-izm-us 6,0 >> german-ist-ik-a 6,0 >>> german-ist-a 6,0 >>>> german-ist-k-a 6,0 >>>>(>) german-ist-ic-k-y 6,0 >> german-iz:ov-a:t' (sa) { z-german-iz:ov-a:t' } 6,0 >> z-german-iz:ov-a:t' (sa) { german-iz:ov-a:t' } 6,0 >>> german-iz:ác:i-a 6,0 >>>> german-iz:ač-n-y 6,0 germán-i-um
--	---

ŽID 6 Žid-\emptyset 6,0 > žid-\emptyset 6,0 >> žid-ov:k-a 6,0 >>> žid-ov:č-ič:k-a 6,0 >> žid-ák-\emptyset 6,0 >>> žid-áč-ik-\emptyset 6,0 >> žid-k-o 6,0 >> žid-ov:sk-y 6,0 >>> žid-ov:sk-y « 6,0 >>>(>) žid-ov:stv-o 6,0 > Žid-ov:k-a	CIGÁN (CIGÁŇ) 6 Cigán-\emptyset 6,0 > cigán-\emptyset 6,0 >> cigán-i:t' {za-cigán-i:t'} 6,0 >> za-cigán-i:t' {cigán-i:t'} 6,0 >>> cigán-\emptyset 6,0 >>>> cigán-sk-y 6,0 >>>>> cigán-sk-y « 6,0 >>>>>(>) cigán-stv-o 6,0 >>> na-cigán-i:t' 6,0 >>> o-cigán-i:t' 6,0 >> cigán-k-a 6,0 >> cigán-oč:k-a 6,0 >> cigán-č-a (-at':a, -at':á, -en:c:e) 6,0 >>> cigán-č-at:k-o 6,0 >> cigán-ik-\emptyset 6,0 >> cigán-sk-y 6,0 >>> cigán-sk-y « 6,0 >>> cigán-č:in-a 6,0 > Cigán-k-a
---	--

Najrozsiahlšie z celého skúmaného súboru je hniezdo s východiskovým motívantom *Slovan* s 39 lexémami. Bezprostrednými motívatmi tejto lexémy sú: *Slovanstvo*, *slovanský*, *slavianofil*, *Praslovan*, *slovanofil*, *celoslovanský*, *južnoslovanský*, *staroslovanský*, *východoslovanský*, *západoslovanský*, *staroslovienčina*. Od nich sa diferencovane tvoria ďalšie deriváty:

*•SLOV ¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[IEN]	3,6 >>>> • pan-slav-ist-k-a
6 Slov-an-ø	3,6 >>>(>) • pan-slav-ist-ic-k-y
6,0 > Slov-an-stv-o	3,6 > slav-ian-o-fil-ø
6,0 > slov-an-sk-y	3,6 >> slav-ian-o-fil-sk-y
6,0 >> slov-an-sk-ost'-ø	3,6 >>(>) slav-ian-o-fil-stv-o
6,0 >> slov-an-sk-y«	3,6 > • austr-o-slav-izm-us
6,0 >> slov-an-stv-o	3,6 >> • austr-o-slav-ist-ic-k-y
6,0 >> slov-an-č:in-a	6,0 > Pra-slov-an-ø
6,0 >>> pra-slov-an-č:in-a	6,0 >> pra-slov-an-sk-y
3,6 >>> • cirkev-n-o-slov-an-sk-y	3,6 > slov-an-o-fil-ø
6,0 >> slav-ist-ik-a	3,6 >> slov-an-o-fil-sk-y
6,0 >>> slav-ist-a	3,6 >>> slov-an-o-fil-stv-o
6,0 >>>> slav-ist-k-a	3,6 > • cel-o-slov-an-sk-y
6,0 >>>>(>) slav-ist-ic-k-y	3,6 > • juž-n-o-slov-an-sk-y
6,0 >>>>(») slav-ist-ic-k-y«	3,6 > • star-o-slov-an-sk-y
3,6 >> • juh-o-slav-izm-us	3,6 > vý-•chod-o-slov-an-sk-y
3,6 >> • pan-slav-izm-us	3,6 > • zá-pad-o-slov-an-sk-y
3,6 >>> • pan-sláv-ø	3,6 > • star-o-slov[ien]-sk-y
3,6 >>>> • pan-sláv-sk-y	3,6 >> • star-o-slov[ien]-sk-y«
3,6 >>> • pan-slav-ist-a	3,6 >> • star-o-slov[ien]-č:in-a

Charakteristika hniezd slovotvorných motívantov K

Mená historických osobností (67). Priemerný počet členov slovotvorného hniezda je 2,5. V tejto skupine sme zaznamenali 15 jednočlenných hniezd bez motívantov, napr. **Anakreón-ø**, **Caesar-ø**, **Euripid-es**, **Pilát-ø**, **Pribin-a**).⁹ V skupine dvojjedlenných hniezd (24) sa v pozícii motívantu najčastejšie vyskytujú vzťahové adjektíva (15; napr. **Archimed-es** > **archimed-ov:sk-y**, **Epikur-ø** > **epikur-ov:sk-y**, **Ezop-ø** > **ezop-ov:sk-y**, **Jánošík-ø** > **jánošík-ov:sk-y**, **Napoleon-ø** > **napoleon-sk-y**, **Bartolomej-ø** > **bartolomej-sk-y**, **Gregor-ø** > **gregor-i:án:sk-y**, **Václav-ø** > • **svät-o-václav-sk-y**). V štyroch prípadoch ide o apelatívne substantíva (**Morse-ø** > **morze-ov:k-a**, **Abrahám-ø** > **abrahám-ov:in-y**, **Angel-a** > **angel-ik-a**, **Bernard-ø** > **bernard-ín-ø**). Ojedinele (jedenkrát) sa v súbore nachádza názov podľa rodinnej príslušnosti so sufixom *-ovci* (**Mojmír-ø** > **Mojmír-ov:c-i**). Tento slovotvorný typ je inak pomerne produktívny, používa sa pri tvorení pomenovaní panovníckych rodov (porov. *Anjouovci*, *Arpádovci*, *Romanonovci*, *Habsburgovci* a mn. i.). Dvakrát sme zaznamenali pomenovania, ktoré nevznikli slovotvorným postupom, ale v dôsledku perintegrácie morfematickej štruktúry – pôvodná relačná morféma sa prehodnotila na kváziderivačnú morfému (**Demosten-es** > **Demosten-es-ø**, **Xerx-es** > **Xerx-es-ø**).

⁹ V komunikácii sa tvoria adjektíva aj od týchto proprií, porov. *anacreónska poézia*, *Pribinov kríž*.

V trojčlenných štruktúrach (10) takisto dominujú odvodené adjektíva (**Sokrat-es** > **sokrat-ov:sk-y**, **Aristotel-es** > **aristotel-ov:sk-y**, **Judáš-ø** > **judáš-ø** >(>) **judáš-sk-y**); v niekoľkých prípadoch dochádza k adjektívnej variantnosti: **Mojžiš-ø** > **mojžiš-sk-y** > **mojžiš-ov:sk-y**, **Wolker-ø** > **wolker-ov:sk-y** > **wolkr-ov:sk-y**, **Vojtech-ø** > **vojteš-sk-y** > • **svät-o-vojteš-sk-y**), ďalej sa tvoria názvy podľa príslušnosti (**Aristotel-es** > **aristotel-ov:ec-ø**), deproprializované apelatíva (**Judáš-ø** > **judáš-ø**, **Tomáš-ø** > **tomáš-ø**), v jednom prípade deadjektívne adverbium (**Šalamún-ø** > **šalamún-sk-y** >> **šalamún-sk-y**) a antroponymum s perintegrovanou štruktúrou (**Sokrat-es** > **Sokrat-es-ø**). Ženské meno **Júli-a** je derivátom rodného mena **Júli-us-ø** ako pomenovania nekonkrétneho onymického denotátu (s perintegrovanou morférou -us-: G. sg. *Júliusa*). Adjektívum **juli-án:sk-y** je derivátom mena historickej osobnosti, rímskeho cisára *Júlia Cézara* (morfematická štruktúra je **Juli-us**).

V štvorčlenných hniezdach (**Benedikt-ø**, **Goliáš-ø**, **Ján-ø**, **Štefan-ø**) a v päťčlenných hniezdach (**Habsburg-ø**, **Metod-ø**, **Mohamed-ø**, **Cyril-ø**, **Dominik-ø**, **František-ø**, **Jozef-ø**) sú zastúpené všetky doteraz spomínané typy motivátov: deproprializované apelatívum (**goliáš-ø**), názvy podľa príslušnosti (**benedikt-ín-ø**, **františk-án-ø**, **dominik-án-ø**, **mohamed-án-ø**, **Habsburg-ov:ec-ø**), vzťahové adjektíva (**ján-sk-y**, **štefan-sk-y**, **metod-sk-y**), feminatíva (**Jan-a**, **Štefán-i-a**, **Dominik-a**, **Františk-a**, **Jozef-ín-a**). Aj tu sa v jednom hniezde stretávajú motiváty odvodené od antroponyma ako pomenovania nekonkrétneho denotátu (**Ján-ø** > **Jan-a**, **Štefan-ø** > **Štefán-i-a**, **Dominik-ø** > **Dominik-a**, **František-ø** > **Františk-a**, **Jozef-ø** > **Jozef-ín-a**) s motivátmi odvodenými od propria ako pomenovania konkrétneho denotátu (**Štefan-ø** > **štefan-sk-y** > • **svät-o-štefan-sk-y**, **Dominik-ø** > **dominik-án-ø**, **František-ø** > **františk-án-ø**, **Jozef-ø** > **jozef-ín:sk-y**). Podobne ako adjektíva *anenský*, *katarínsky* (porov. vyššie) aj *jánsky*, *svätójánsky*, *štefanský* sa zaraďujú medzi adjektíva s významom časového určenia.

Príklady na štvorčlenné hniezda:

BENEDIKT	GOLIÁŠ	JÁN (JAN)	ŠTEFAN
6 Benedikt-ø	6 Goliáš-ø	6 Ján-ø	6 Štefan-ø
6,0 > benedikt-ín-ø	6,0 > goliáš-ø	6,0 > Jan-a	6,0 > Štefán-i-a
6,0 >> benedikt-ín-k-a	6,0 >(>) goliáš-sk-y	6,0 > ján-sk-y	6,0 > štefan-sk-y
6,0 >> benedikt-ín-sk-y	6,0 >(>) goliáš-ov:sk-y	3,6 > • svät-o-ján-sk-y	3,6 > • svät-o-štefan-sk-y

Príklady na päťčlenné hniezda:

METOD	DOMINIK ¹	FRANTIŠEK (FRANTIŠK)	MOHAMED
6 Metod-ø	6 Dominik-ø	6 František-ø	6 Mohamed-ø
6,0 > metod-sk-y	6 > Dominik-a	6,0 > Františk-a	6,0 > mohamed-án-ø
6,0 > metod-ov:sk-y	6,0 > dominik-án-ø	6,0 > františk-án-ø	6,0 >> mohamed-án-k-a
3,6 > • cyril-o-metod-sk-y	6,0 >> dominik-án-k-a	6,0 >> františk-án-k-a	6,0 >> mohamed-án-sk-y
3,6 > • cyril-o-metod-ov:sk-y	6,0 >(>) dominik-án-sk-y	6,0 >> františk-án-sk-y	6,0 >>(>) mohamed-án-stv-o

Šesťčlenné hniezda majú motivanty **Lazár-ø**, **Platón-ø**, **Alexander-ø**, **Mári-a**. Od propria **Lazár-ø** sa bezprostredne utvorilo len apelatívum **lazár-ø**. Ostatné členy tohto hniezda sú bezprostredne alebo sprostredkovane utvorené od tohto apelatíva (**lazár-et-ø**, **lazár-et-n-ý**, **lazár-et-ov-ý**, **lazár-sk-y**). Od lexémy **Platón-ø** sa utvorilo substantívum **platon-izm-us** (od neho ďalší derivát **platon-ik-a**), a adjektíva **plátón-sk-y**, **platon-ic:k-ý** (s adverbiom **platon-ic:k-y«**). Proprium **Alexander-ø** je ďalším príkladom na kríženie pomenovania konkrétneho a nekonkrétneho denotátu. Feminatívum **Alexandr-a** je derivátom rodného mena ako pomenovania nekonkrétneho denotátu, toponymum **Alexandr-i-a** (s klasickými derivátmi **Alexandr-i:j-č:an-ø**, **Alexandr-i:j-č:an-k-a**, **alexandr-i:j-sk-ý**; o detoponymickej slovtvorbe pozri ďalej) je odvodené od mena historickej osobnosti *Alexandra Veľkého*.

Sedem- a osemčlenné hniezda sú ojedinelé, spájajú sa s menom *Ježiš Kristus* (*Kristus*: sedem lexém; *Ježiš*: osem lexém). Od mena **Krist-us** sa tvorí popieracie proprium **Anti-krist-ø** (od ktorého sa utvorili apelativizované varianty **anti-krist-ø**, **anci-krist-ø**) a tri citoslovčia **krist-e«**, **krist-e-pan-e«**, **pre-krist-a-pán-a«**. Od mena *Ježiš* sa utvorili deminutíva **Jezu:l-iat-k-o**, **Ježiš-k-o** (od neho apelatívum **ježiš-k-o**), príslušnostný názov **jezu-it-a** (s adjektívom **jezu-it-sk-ý**) a citoslovčia **ježiš-mari-a«**/**ježiš-már-i-a«**.¹⁰

Mýtonymá (48). V skupine mýtoným s priemerom 2,2 lexémy na hniezdo sú najviac zastúpené hniezda bez motivátov (22; napr. **Absolón-ø**, **Pegas-ø**, **Pyrrh-os**, **Tantal-os/Tantal-us**, i keď súčasťou bežnej slovnej zásoby sú aj výrazy s privlastňovacími adjektívami Pyrrhovo víťazstvo, Tantalove muky). V skupine dvojčlenných hniezd (15) dominujú odvodené adjektíva (9; napr. **Apolón-ø** > **apolón-sk-y**, **Ikar-os** > **ikar-ov:sk-ý**, **Jánus-ø** > **jánus-ov:sk-ý**, **Oidip-us** > **oidip-ov:sk-ý**, **Pýti-a** > **pýt-ic:k-ý**). Ďalej sú to štyri deonymizované apelatíva (**Lucifer-ø** > **lucifer-ø**, **Moloch-ø** > **moloch-ø**, **Nestor-ø** > **nestor-ø**, **Vesn-a** > **vesn-a**); jedenkrát je zastúpené substantívum (**Odyse-us** > **Odyse-a**) a perintegrácia (**Hád-es** > **Hád-es-ø**).

Tri trojčlenné hniezda obsahujú sufixálne utvorené substantíva (**Achill-es** > **achil-ov:k-a**, **Bakch-us** > **bakch-an:ál:i-e**), vzťahové adjektíva (**Achill-es** > **achill-ov:sk-ý**, **Venuš-a** > **vener-ic:k-ý**), perintegrované substantívum (**Bakch-us** > **Bakch-us-ø**) a apelativizované substantívum (**Venuš-a** > **venuš-a**).

Dve štvorčlenné hniezda s východiskovými pomenovaniami bohov obsahujú substantíva a adjektíva:

BUDH	JEHOV
6 Budh-a	6 Jehov-a
6,0 > budh-izm-us	6,0 > jehov-ist-a
6,0 >> budh-ist-a	6,0 >> jehov-ist-k-a
6,0 >>> budh-ist-ic:k-ý	6,0 >> jehov-ist-ic:k-ý

¹⁰ Pravda, uvedené citoslovčia sa neutvorili prostredníctvom slovtvornej motivácie, ale slovnodruhovým prechodom.

Každé zo štyroch päťčlenných hniezd má iné lexémové zloženie. Hniezdo s motívom **Atén-a** obsahuje transonymizované toponymum **Atén-y** s vlastnou detoponymickou sústavou (obyvateľský názov, feminatívum, adjektívum). Hniezdo s východiskovou lexémou **Mefistofel-es** obsahuje adjektívum **mefistofel-ov:sk-y** a variant **Mefist-o** s derivátmi: adjektívom a adverbium (**mefist-ov:sk-y**, **mefist-ov:sk-y«**). Hniezdo s motívom **Mesiáš-ø** obsahuje deproprializovanú lexému **mesiáš-ø**, adjektívum **mesiáš-sk-y** (s motivačným vzťahom k propriu aj k apelatívu), deadjektívne adverbium **mesiáš-sk-y«** a abstraktum **mesiáš-stv-o** (s motivačným vzťahom k adjektívu *mesiášsky* aj k substantívu *mesiáš*). Hniezdo **Vulkán-ø** obsahuje apelativizované substantívum **vulkán-ø** s derivátmi: adjektívom **vulkan-ic:k-y**, slovesným vidovým párom **vulkan-iz:ov-a:t/z-vulkan-iz:ov-a:t'** a od neho odvodeným deverbatívom **vulkan-iz:ét-ø**.

ATÉN	MEFISTOFEL / MEFIST	MESIÁŠ	VULKÁN (VULKAN)
6 Atén-a	6 Mefistofel-es	6 Mesiáš-ø	6 Vulkán-ø
6 > Atén-y	6 > Mefist-o	6,0 > mesiáš-ø	6,0 > vulkán-ø
6,0 >> Atén-č:an-ø	6,0 >> mefist-ov:sk-y	6,0 >(>) mesiáš-sk-y	6,0 >> vulkan-ic:k-y
6,0 >>> Atén-č:an-k-a	6,0 >>> mefist-ov:sk-y«	6,0 >>> mesiáš-sk-y«	2 >>(>) vulkan-iz:ov-a:t' {z-vulkan-iz:ov-a:t'}
6,0 >> atén-sk-y	6,0 > mefistofel-ov:sk-y	6,0 >>(>) mesiáš-stv-o	2 >>(>) z-vulkan-iz:ov-a:t' {vulkan-iz:ov-a:t'}
			6,0 >>>> vulkan-iz:ét-ø

Formálne šesťčlenné hniezdo má motívom *Herkules*. Pravda, za vlastné lexémy utvorené prostredníctvom slovotvornej motivácie možno považovať len adjektíva **herkul-es-ov:sk-y/herkul-ov:sk-y**, pretože dve lexémy vznikli perintegračne (**Herkul-es** > **Herkul-es-ø**, **herkul-es** >> **herkul-es-ø**) a jedna lexéma prostredníctvom apelativizácie (**Herkul-es** > **herkul-es**).

Najväčšie, deväťčlenné hniezdo s východiskovým propriom **Parom-ø** obsahuje apelativizovanú lexému **parom-ø**, od ktorej sú odvodené všetky ostatné členy hniezda: adjektíva **parom-sk-y**, **parom-ov:sk-y** (od nich utvorené adverbiá **parom-sk-y«**, **parom-ov:sk-y«**), adverbiá **do-parom-a«/do parom-a«** a partikuly **parom-a«**, **parom-vie«**.

Toponymá

Toponymické motivanty s celkovým počtom 691 sa zaraďujú do týchto skupín: **1) ojkonymá** (pomenovania sídelných objektov: vlastné mená svetadielov, ostrovov, polostrovov, štátov, území, miest); **2) anojkonymá** (pomenovania nesídelných objektov: hydronymá, oronymá, ojedinele názvy púští).

Tabuľka 6. Typy toponymických východiskových motívantov

typ toponyma	počet	%
ojkonymum	590	85,4
anojkonymum	101	14,6
spolu	691	100,0

Tabuľka 7. Početnosť lexém v hniezdach s ojkonymickým motivantom

počet lexém v hniezde	počet hniezd	celkový počet lexém	svetadiel		územie		štát		ostrov		polostrov		mesto	
			počet	spolu	počet	spolu	počet	spolu	počet	spolu	počet	spolu	počet	spolu
1	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
2	8	16	0	0	3	6	2	4	1	2	0	0	3	6
3	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	0	0
4	471	1884	7	28	44	176	108	432	25	100	1	4	286	1144
5	25	125	0	0	5	25	13	65	0	0	0	0	7	35
6	46	276	0	0	8	48	23	138	1	6	0	0	14	84
7	15	105	0	0	1	7	10	70	0	0	0	0	4	28
8	10	80	1	8	1	8	6	48	1	8	0	0	1	8
9	1	9	0	0	0	0	1	9	0	0	0	0	0	0
11	1	11	0	0	0	0	1	11	0	0	0	0	0	0
13	4	52	0	0	0	0	4	52	0	0	0	0	0	0
14	1	14	1	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	1	15	0	0	0	0	1	15	0	0	0	0	0	0
19	1	19	1	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	1	20	0	0	0	0	1	20	0	0	0	0	0	0
32	1	32	1	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55	1	55	0	0	0	0	1	55	0	0	0	0	0	0
spolu	590	2719	11	101	63	271	171	919	28	116	2	7	315	1305
priemer:	4,6		9,2		4,3		5,4		4,1		3,5		4,1	

Tabuľka 8. Početnosť lexém v hniezdach s anojkonymickým motivantom

počet lexém v hesle	počet hesiel	celkový počet lexém	hydronymá		kozmonymá		púšte		vrchy	
			počet	spolu	počet	spolu	počet	spolu	počet	spolu
1	6	6	1	1	4	4	0	0	1	1
2	80	160	39	78	2	4	2	4	37	74
3	3	9	3	9	0	0	0	0	0	0
4	4	16	3	12	1	4	0	0	0	0
5	5	25	1	5	1	5	0	0	3	15
7	1	7	1	7	0	0	0	0	0	0
9	1	9	0	0	0	0	0	0	1	9
11	1	11	0	0	0	0	0	0	1	11
spolu	101	243	48	112	8	17	2	4	43	110
priemer:	2,4		2,3		2,1		2,0		2,6	

Tabuľka 9. Toponymické triedy ako východiskové motivanty

typ	počet hniezd	počet lexém	priemer
mesto	315	1305	4,1
štát	171	919	5,4
územie	63	271	4,3
ostrov	28	116	4,1

typ	počet hniezd	počet lexém	priemer
svetadiel	11	101	9,2
polostrov	2	7	3,5
ojkonymá spolu	590	2719	4,6
hydronymá	48	112	2,3
oronymá	43	110	2,6
kozmonymá	8	17	2,1
púšte	2	4	2,0
anojkonymá spolu	101	243	2,6
toponymá spolu	691	2924	4,2

Charakteristika hniezd ojkonymických motivantov

V hniezdach s východiskovým ojkonymom sa priemerne nachádza 4,6 lexém. Najpočetnejšie sú štvorčlenné hniezda so štruktúrou, ktorú budeme ďalej nazývať *základné ojkonymické hniezdo (ZOH)* – 471, t. j. 80% zo všetkých ojkonymických hniezd.

ojkonymum → **obyvateľský názov/etnonymum** → **feminatívum**
→ **adjektívum**

BARCELON	BARM	ALJAŠK (ALJAŠ, ALJAŠŤ)	*SICÍL
6 <i>Barcelon-a</i>	6 <i>Barm-a</i>	6 <i>Aljašk-a</i>	6 <i>Sicil-i-a</i>
6,0 > <i>Barcelon-č:an-ø</i>	6,0 > <i>Barm-č:an-ø</i>	6,0 > <i>Aljašt'-an-ø</i>	6,0 > <i>Sicil-č:an-ø</i>
6,0 >> <i>Barcelon-č:an-k-a</i>	6,0 >> <i>Barm-č:an-k-a</i>	6,0 >> <i>Aljašt'-an-k-a</i>	6,0 >> <i>Sicil-č:an-k-a</i>
6,0 > <i>barcelon-sk-ý</i>	6,0 > <i>barm-sk-ý</i>	6,0 > <i>aljaš-sk-ý</i>	6,0 > <i>sicil-sk-ý</i>

V skúmanom súbore sa z celkového počtu 590 hniezd nachádza len 10 hniezd s menej než štyrmi lexémami (jedno jednočlenné, osem dvojčlenných a jedno trojčlenné). Ako jednočlenné hniezdo bez motivátov je v SKMS uvedené len toponymum *Orient*. V druhom vydaní navrhujeme toto slovo uviesť ako deapelatívum v hniezde s východiskovým apelatívom *orient*.¹¹ V dvojčlenných hniezdach sa v pozícii motivátu uvádza vzťahové adjektívum (*Blíz-k-y vý-chod-ø* > *blíz-k-o-vý-chod-n-ý*, *Ďal-ek-ý vý-chod-ø* > *d'al-ek-o-vý-chod-n-ý*, *Delf-y* > *delf-sk-ý*, *Gram-pián-y* > *grampián-sk-y*, *Jerich-o* > *jerich-ov:sk-ý*, *Panón-i-a* > *panón-sk-y*, *Pompej-e* > *pompej-sk-ý*, *Vatikán-ø* > *vatikán-sk-y*, *Veľ-k-á Morav-a* > *veľ-k-o-morav-sk-ý*). V prípade komunikačnej potreby sa v týchto prípadoch kedykoľvek môže utvoriť obyvateľský názov, svedčia o tom napr. deriváty *Vatikánec*, *Panónčan*, *Pompejčan*. V ojedinelom trojčlennom hniezde s motivantom *Atik-a* sa popri adjektíve *atic-k-ý* uvádza deadjektívny názov jazyka *atic-t.in-a*.

¹¹ V prvom vydaní SKMS teda máme proprium *Orient* v propriálnej časti (s. 557) a apelatívum *orient* so všetkými derivátmi v časti o apelatívach (s. 311).

Štruktúra päť- a viacčlenných hniezd (ich celkový počet je 108) vo väčšine prípadov obsahuje členy ZOH a ďalšie motiváty. Pri päťčlenných hniezdach (25) je to tak v 24 prípadoch, pričom k ZOH sa pridávajú tieto typy derivátov: deadjektívne substantívum pomenávajúce jazyk (13; napr. *albánčina, estónčina, nórčina*), variantné adjektíva (4; *dalmatínsky/dalmátsky, karlovecký/karlovský, miškovecký/miškovský, nantský/nanteský*), substantivizované adjektívum (*plzenské*), apelativizované substantívum (*babylon*), pomenovanie štátu (*Luxembursko*), deadjektívne adverbium (*spartsky*).

*KATALÁN (KATALÁŇ)	PLZEŇ (PLZEN)	*MIŠKOV	**SPART (SPARTĚ)
6 Katalán-sk-o	6 Plzeň-ø	6 Miškov-ec-ø	6 Spart-a
6,0 > Katalán-ec-ø	6,0 > Plzeň-č:an-ø	6,0 > Miškov-č-an-ø	6,0 > Spart'-an-ø
6,0 >> Katalán-k-a	6,0 >> Plzeň-č:an-k-a	6,0 >> Miškov-č-an-k-a	6,0 >> Spart'-an-k-a
6,0 > katalán-sk-y	6,0 > plzen-sk-jý	6,0 > miškov-ec-k-jý	6,0 > spart-sk-jý
6,0 >> katalán-č:in-a	6,0 >> plzen-sk-é	6,0 > miškov-sk-jý	6,0 >> spart-sk-y«

Iba v jednom prípade päťčlenné hniezdo neobsahuje ZOH, ale má iné zloženie:¹²

*PERZ
6 Perz-i-a
6,0 > perz-sk-jý
6,0 >> perz-št-in-a
6,0 >> perz-i-án-ø
6,0 >>> perz-i-án-ov-jý

V šesťčlenných hniezdach (46) sa k ZOH pridávajú tieto typy motivátov:

1) Najčastejšie (20-krát) je ZOH obohatené o varianty obyvateľských mien a odvodených feminatív (*Alžírčan/Alžirec* → *Alžírčanka/Alžírka, Sopotčan/Sopotan* → *Sopotčanka/Sopotánka*):¹³

ARGENTÍN (ARGENTÍN)	BOGOT (BOGOŤ)	CHIL (CHIL) / ČIL (ČIE, ČIL)	*ALSAS (ALSASĚ)
6 Argentín-a	6 Bogot-a	6 Chil:ea / Čil:ea«	6 Alsas-k-o
6,0 > Argentín-č:an-ø	6,0 > Bogot'-an-ø	6,0 > Chil'-an-ø	6,0 > Alsas-an-ø
6,0 >> Argentín-č:an-k-a	6,0 >> Bogot'-an-k-a	6,0 >> Chil'-an-k-a	6,0 >> Alsas-an-k-a
6,0 > Argentín-ec-ø	6,0 > Bogot-č:an-ø	6,0 > Čil'-an-ø	6,0 > Alsaš-t'-an-ø
6,0 >> Argentín-k-a	6,0 >> Bogot-č:an-k-a	6,0 >> Čil'-an-k-a	6,0 >> Alsaš-t'-an-k-a
6,0 > argentin-sk-y	6,0 > bogot-sk-jý	6,0 > čil-sk-y	6,0 > alsas-k-jý

¹² Aj tu ide o vecnú chybu, keďže v PSP sa nachádzajú deriváty *Peržan, Peržanka*, ktoré v SKMS chýbajú.

¹³ Najčastejšie ide o konkurenciu formantov **-čan/-ec** (15; napr. *Oravčan/Oravec, Šanghajčan/Šanghajec*), potom **-čan/-an** (3; napr. *Bejrútčan/Bejrút'an*), raritne sa vyskytuje konkurencia ortografických podôb, nie formantov (*Čil'an/Chil'an*). Takisto raritná je konkurencia spôsobu spojenia slovtvorného základu a formantu **-an**: so sprievodnou trunkáciou **k/ø** (*Alsasko* → *Alsasan*) alebo s alternáciou **sk/šť'** (*Alsasko* → *Alašť'an*).

2) Druhý najpočetnejší je model ZOH + deadjektívne adverbium a substantívum pomenúvajúce jazyk (17):

*RUMUN	KÓRE	VIETNAM	*BIELORUS (BIELORUŠ)
6 Rumun-sk-o	6 Kóre-a	6 Vietnam-ø	6 Bielorus-k-o
6,0 > Rumun-ø	6,0 > Kóre:j-č:an-ø	6,0 > Vietnam-ec-ø	6,0 > Bielorus-ø
6,0 >> Rumun-k-a	6,0 >> Kóre:j-č:an-k-a	6,0 >> Vietnam-k-a	6,0 >> Bielorus-k-a
6,0 > rumun-sk-jý	6,0 > kóre:j-sk-jý	6,0 > vietnam-sk-jý	6,0 > bielorus-k-jý
6,0 >>> rumun-sk-y«	6,0 >>> kóre:j-sk-y«	6,0 >>> vietnam-sk-y«	6,0 >>> bieloruš-t-in-a
6,0 >>> rumun-č:in-a	6,0 >>> kóre:j-č:in-a	6,0 >>> vietnam-č:in-a	6,0 >>> bielorus-k-y«

3) V ostatných prípadoch sa k ZOH pridáva kombinácia lexém, ktorá sa nikde inde neopakuje: (a) prefixálne substantívum a od neho utvorené feminatívum; (b) dve konfixálne adjektíva; (c) adjektívne integračné kompozitum a viacslonné pomenovanie; (d) deproprializované apelatívum a od neho utvorené substantívum; (e) substantívne pomenovanie jazyka a od neho utvorené ďalšie pomenovanie jazyka; (f) polymotivované substantívum a od neho utvorené adjektívum; (g) odvodené adjektívum (ako variant k zloženému adjektívu zo ZOH) a deadjektívne substantívum; (h) neoficiálny variant ojkonyma a neoficiálny variant adjektíva (porov. príklady):

a	b	c	d
BRATISLAV	MNÍCHOV	MORAV	BETLEHEM
6 Bratislav-a	6 Mníchov-ø	6 Morav-a	6 Betlehem-ø
6,0 > Bratislav-č:an-ø	6,0 > Mníchov-č:an-ø	6,0 > Morav-an-ø	6,0 > betlehem-ø
6,0 >> Bratislav-č:an-k-a	6,0 >> Mníchov-č:an-k-a	6,0 >> Morav-an-k-a	6,0 >> betlehem-ec-ø
6,0 >>> tiež-bratislav-č:an-ø	6,0 > mníchov-sk-jý	6,0 > morav-sk-jý	6,0 > Betlehem-č:an-ø
6,0 >>>> tiež-bratislav-č:an-k-a	6,0 > po-mníchov-sk-jý	3,6 >>> morav-sk-o-slov[en]-sk-jý	6,0 >> Betlehem-č:an-k-a
6,0 > bratislav-sk-jý	6,0 > pred-mníchov-sk-jý	6 > • Veľ-k-á Morav-a	6,0 > betlehem-sk-jý

e	f	g	h
*FÍN	BALKÁN (BALKÁŇ)	[BANSKÁ BYSTRICA]	[FRÝDEK-MÍSTEK] (FRÝDEC,
6 Fín-sk-o	6 Balkán-ø	(BANSKOBYSTR, BYSTR)	FRÝDECKOMÍSTEC, FRÝDEČ,
6,0 > Fín-ø	6,0 > Balkán-ec-ø	6 Ban-sk-á Bystr-ic-a	FRÝDEK)
6,0 >> Fín-k-a	6,0 >> Balkán-k-a	6,0 > Ban-sk-o-bystr-ič-an-ø	6 Frýdek-ø-Místec-ø
6,0 > fín-sk-y	6,0 > balkán-sk-y	6,0 >> Ban-sk-o-bystr-ič-an-k-a	6,0 > Frýdek-ø
6,0 >>> fín-č:in-a	6,0 >(>) balkán-iz:ác:i-a	6,0 > ban-sk-o-bystr-ic-k-jý	6,0 >(>) Frýdeč-an-ø
6,0 >>>> • ugr-o-fín-č:in-a	6,0 >>> balkán-iz:áč:n-jý	6,0 > bystr-ic-k-jý	6,0 >>> Frýdeč-an-k-a
		6,0 >> bystr-ič-k-a	6,0 >(>) frýdec-k-jý
			6,0 > frýdec-k-o-místec-k-jý

4) Bez ZOH sa vytvorilo len jedno šesťčlenné hniezdo:

*KOCÚRK
6 Kocúrk-ov-o
6,0 > kocúrk-ov-o
6,0 >(>) kocúrk-ov-sk-jý
6,0 >>> kocúrk-ov-sk-y«
6,0 >>>> kocúrk-ov-č:in-a
6,0 > Kocúrk-ov-an-ø

5) Z toponým pomenúvajúcich neslovenské onymické objekty majú deväť- a viacčlenné hniezda tieto motivanty: *Rakúsko* (9), *Grécko* (11), *Nemecko*, *Rusko*, *Poľsko* (po 13), *Ázia* (14), *Čechy/Česko* (15), *Amerika* (19), *Maďarsko* (20), *Európa* (32). Tieto pomerne rozsiahle hniezda diferencovane obsahujú tieto typy motivátov:

- prvostupňové deadjektívne adverbia: *rakúsky*, *nemecky*, *rusky*, *poľsky*, *česky*, *americky*, *maďarsky*, *európsky* (v hesle s toponymom *Grécko* tento typ motivátu chýba);

- druhostupňové abstraktné deadjektívne alebo desubstantívne substantíva: *rakúskosť*, *nemeckosť*, *českosť*, *maďarskosť*, *európskosť*;

- druhostupňové deadjektívne substantíva pomenúvajúce jazyk: *gréčtina*, *nemčina*, *ruština*, *poľština*, *čeština*, *maďarčina*;

- treťostupňové desubstantívne substantíva pomenúvajúce osoby – odborníkov vyučujúcich, resp. skúmajúcich príslušný jazyk pomenovaný motivujúcim substantívom: *nemčinár*, *ruštinár*, *poľštinár*, *maďarčinár*, *amerikanista* (v súbore chýbajú lexémy *gréčtinár*, *češtinár*); od nich sa tvoria feminatíva a vzťahové adjektíva: *nemčínárka*, *ruštinárka*, *poľštinárka*, *maďarčinárka* (v súbore chýbajú *amerikanistka*); *nemčinársky*, *ruštinársky* (v súbore chýbajú *poľštinársky*, *maďarčinársky*);

- druhostupňové deadjektívne substantíva patriace do onomaziologickej kategórie nositeľ vlastnosti (neosoba): *čechizmus*, *europaizmus*;

- druhostupňové deadjektívne slovesá vyjadrujúce nadobudnutie vlastnosti pomenovanej východiskovým adjektívom (jednotky s formantom *sa*), alebo kauzativnosť (jednotky bez formantu *sa*): *počeštiť (sa)*, *pomaďarčiť (sa)*, *ponemčiť (sa)*, *pomaďarčiť (sa)*, *europaizovať*; od nich sú odvodené substantíva patriace do onomaziologickej kategórie spredmetnenia deja (s prevzatým formantom *-izácia*): *amerikanizácia*, *maďarizácia*, *europaizácia*, od ktorých sa môžu utvoriť vzťahové adjektíva: *amerikanizačný*, *maďarizačný*, *europaizačný*;

- zriedkavo druhostupňové mutačné desubstantívne substantíva (s vlastnými derivátmi): *maďarón* (*maďarónka*, *maďarónsky*), *aziat* (*aziatka*, *aziatský*);

- polymotivované kompozitá s druhým radixom **-fil-** (s vlastnými derivátmi): *rusofil* (*rusofilský*, *rusofilstvo*), *maďarofil* (*maďarofilský*, *maďarofilstvo*);

- iné kompozitá: *Rakúsko-Uhorsko*, *rakúskouhorský*, *novogréčtina*, *gréckorímsky*, *gréckokatolícky*, *karpatskonemecký*, *dolnonemecký*, *Eurázia*, *eurázijský*, *stredoázijský*, *Česko-Slovensko*, *českobratský*, *juhočeský*, *severočeský*, *slovenskočeský*, *europaizácia*, *europaizácia*, *europaizácia*, *Indoeurópan*, *stredoeurópsky*, *angloamerický*, *panamerický*;

- viacslóvné pomenovania: *Dolné Rakúsko*, *Malá Ázia*, *Južná Amerika*, *Latinská Amerika*.

Ukážky slovtvorných hniezd:

<p style="text-align: center;">9</p> <p>*RAKÚS (RAKÚŠ) 6 Rakús-k-o 6,0 > Rakúš-an-ø 6,0 >> Rakúš-an-k-a 6,0 > rakús-k-y 6,0 >> rakús-k-ost'-ø 6,0 >> rakús-k-y« 6 > Rakús-k-o-Uhor-sk-o 6,0 >> rakús-k-o-uhor-sk-y 6 > Dol-n-é Rakús-k-o</p>	<p style="text-align: center;">11</p> <p>*GRÉC (GRÉČ, GRÉK) 6 Gréc-k-o 6,0 > Grék-ø 6,0 >> Grék-yň-a 6,0 > gréc-k-y 6,0 >> gréc-t-in-a 3,6 >>> nov-o-gréc-t-in-a 3,6 >> gréc-k-o-rím-sk-y 3,6 >> gréc-k-o-katol-ík-ø 3,6 >>> gréc-k-o-katol-ič-k-a 3,6 >>> gréc-k-o-katol-ic-k-y 3,6 > star-o-gréc-k-y</p>	<p style="text-align: center;">13</p> <p>*NEM 6 Nem-ec-k-o 6,0 > Nem-ec-ø 6,0 >> Nem-k-a 3,6 >> • karpát-sk-o-nem-ec-k-y 6,0 > nem-ec-k-y 6,0 >> nem-ec-k-ost'-ø 6,0 >> nem-ec-k-y« 6,0 >> nem-č-in-a 6,0 >>> nem-č-in-ár-ø 6,0 >>>> nem-č-in-ár-k-a 6,0 >>>> nem-č-in-ár-sk-y 6,0 >> po-nem-č-i:t'(sa) {po-nem-č-ov-a:t'} 6,0 >> po-nem-č-ov-a:t'(sa) {po-nem-č-i:t'} 6,0 > dol-n-o-nem-ec-k-y</p>
<p style="text-align: center;">13</p> <p>*RUS (RUŠ) 6 Rus-k-o 6,0 > Rus-ø 6,0 >> Rus-k-a 3,6 >(>) rus-o-fil-ø 3,6 >>> rus-o-fil-sk-y 3,6 >>>(>) rus-o-fil-stv-o 6,0 > rus-k-y 6,0 >> ruš-t-in-a 6,0 >>> ruš-t-in-ár-ø 6,0 >>>> ruš-t-in-ár-k-a 6,0 >>>> ruš-t-in-ár-sk-y 6,0 >> rus-k-y« 6,0 >> po-ruš-t-i:t'(sa) {po-ruš-t'-ov-a:t'} 6,0 >> po-ruš-t'-ov-a:t'(sa) {po-ruš-t-i:t'}</p>	<p style="text-align: center;">13</p> <p>*•POE / POL / POLON / POLÓN 6 PoP-sk-o 6,0 > Pol-íak-ø 6,0 >> Pol'-k-a 6,0 > poP-sk-y 6,0 >> poP'-št-in-a 6,0 >>> poP'-št-in-ár-ø 6,0 >>>> poP'-št-in-ár-k-a 6,0 >> polon-ist-ík-a 6,0 >>>< polon-ist-a 6,0 >>>> polon-ist-k-a 6,0 >>>> polon-ist-ic-k-y 6,0 >> poP'-sk-y« 6,0 >> po-poP'-št-i:t'(sa) {po-poP'-št'-ov-a:t'} 6,0 >> po-poP'-št'-ov-a:t'(sa) {po-poP'-št-i:t'}</p>	<p style="text-align: center;">14</p> <p>*ÁZ (AZ) 6 Áz-i-a 6,0 > Áz-ij-č:an-ø 6,0 >> Áz-ij-č:an-k-a 6,0 > Áz-ij-ec-ø 6,0 >> Áz-ij-k-a 6,0 > áz-ij-sk-y 6,0 > az-iat-ø 6,0 >> az-iat-k-a 6,0 >> az-iat-sk-y 6,0 >>> az-iat-sk-y« 6 > • Eur-áz-i-a 6,0 >> • eur-áz-ij-sk-y 6 > • Mal-á Áz-i-a 3,6 > • Stred-o-áz-ij-sk-y</p>
<p style="text-align: center;">15</p> <p>ČECH / ČES (ČEŠ) 6 Čech-y / Čes-k-o 6,0 > Čech-ø 6,0 >> Češ-k-a 6,0 > čes-k-y 6,0 >> čes-k-ost'-ø 6,0 >> češ-t-in-a 6,0 >> čes-k-y« 6,0 >> čech-izm-us 6,0 >> po-češ-t-i:t'(sa) {po-češ-t'-ov-a:t'} 6,0 >> po-češ-t'-ov-a:t'(sa) {po-češ-t-i:t'} 6 > Čes-k-o-Slov[en]-sk-o 6,0 > čes-k-o-brat-sk-y 3,6 > • juh-o-čes-k-y 3,6 > • sever-o-čes-k-y 3,6 > • slov[en]-sk-o-čes-k-y</p>	<p style="text-align: center;">19</p> <p>AMERIK (AMERIC, AMERICĎ) 6 Amerik-a 6,0 > Američ-an-ø 6,0 >> Američ-an-k-a 6,0 > americ-k-y 6,0 >> americ-k-y« 6,0 >> amerik-an-izm-us 6,0 >> amerik-an-ist-a 6,0 >> amerik-an-iz:ov-a:t'(sa) 6,0 >>> amerik-an-iz:ác-i-a 6,0 >>>> amerik-an-iz:ač-n-y 6,0 >>> • angl-o-amic-k-y 3,6 >>> • pan-amic-k-y 6,0 > Amerik-án-ø 6,0 >> Amerik-án-k-a 6,0 >> amerik-án-sk-y 6 > • Juž-n-á Amerik-a 6 > • Latin-sk-á Amerik-a 6 > • Sever-n-á Amerik-a 6 > • Stred-n-á Amerik-a</p>	

20	
*MAĎAR	6,0 >> maďar-sk-y «
6 Maďar-sk-o	6,0 >> maďar-č:in-a
6,0 > Maďar-ø	6,0 >>> maďar-č:in-ár-ø
6,0 >> Maďar-k-a	6,0 >>>> maďar-č:in-ár-k-a
6,0 >>> maďar-ón-ø	6,0 >> maďar-iz:ov-a:t' (sa) {z- maďar-iz:ov-a:t' }
6,0 >>>> maďar-ón-k-a	6,0 >> z-maďar-iz:ov-a:t' (sa) { maďar-iz:ov-a:t' }
6,0 >>>>> maďar-ón-sk-y	6,0 >>>> maďar-iz:ác:i-a
6,0 >>>>>> maďar-ón-sk-y «	6,0 >>>>> maďar-iz:ač-n-j'
3,6 >(>) maďar-o-fil-ø	6,0 >> po-maďar-č:i:t' (sa) { po-maďar-č:ov-a:t' }
3,6 >>>> maďar-o-fil-sk-j'	6,0 >> po-maďar-č:ov-a:t' (sa) { po-maďar-č:i:t' }
3,6 >>>>>(>) maďar-o-fil-stv-o	
6,0 > maďar-sk-j'	
6,0 >> maďar-sk-ost'-ø	

32	
EURÓP (EUROP) / EUR	3,6 >>>>> eur-o-skept-ič-k-a
6 Európ-a	3,6 >>>>>(>) eur-o-skept-ic-k-j'
6,0 > Európ-an-ø	6 > Eur-áz-i-a
6,0 >> Európ-an-k-a	6,0 >> eur-áz-i:j-sk-j'
6,0 >> európ-an-stv-o	6,0 > • Ind-o-európ-an-ø
6,0 > európ-sk-y	6,0 >> • Ind-o-európ-an-k-a
6,0 >> európ-sk-ost'-ø	6,0 >> • ind-o-európ-sk-y
6,0 >> európ-sk-y «	3,6 > • Juh-o-európ-an-ø
6,0 >> europ:e-izm-us	3,6 >> • Juh-o-európ-an-k-a
6,0 >> europ:e-iz:ov-a:t' {z- europ:e-iz:ov-a:t' }	3,6 > • Vý-chod-o-európ-an-ø
6,0 >> z-europ:e-iz:ov-a:t' { europ:e-iz:ov-a:t' }	3,6 >> • Vý-chod-o-európ-an-k-a
6,0 >>>(>) europ:e-iz:ov-a:t' sa	3,6 > • cel-o-európ-sk-y
6,0 >>>>(>) europ:e-iz:ác:i-a	3,6 > • juh-o-európ-sk-y
6,0 >>>>>> europ:e-iz:ač-n-j'	3,6 > • sever-o-európ-sk-y
3,6 >> eur-o-región-ø	3,6 > • stred-o-európ-sk-y
3,6 >> eur-o-skept-ic-izm-us	3,6 > • vý-chod-o-európ-sk-y
3,6 >>> eur-o-skept-ik-ø	3,6 > • zá-pad-o-európ-sk-y

55		
*SLOV[EN] / SLOV²	6,0 >>>>> slov-ak-ist-k-a	6,0 >> • čes-k-o-slov[en]-sk-j'
6 Slov[en]-sk-o	6,0 >>>>(>) slov-ak-ist-ic-k-j'	6,0 >>> čes-k-o-slov[en]-sk-j'
6,0 > Slov-ák-ø	6,0 >> slov-ak-izm-us	6,0 >>>(>) • čech-o-slov-ak-izm-us
6,0 >> Slov[en]-k-a	6,0 >> slov-ak-iz:ov-a:t'	6,0 >>>>> • čech-o-slov-ak-ist-a
6,0 >> tiež-slov-ák-ø	6,0 >>>> slov-ak-iz:ác:i-a	6,0 >>>>>>> • čech-o-slov-ak-ist-k-a
6,0 >>>> tiež-slov[en]-k-a	6,0 >>>>> slov-ak-iz:ač-n-j'	6,0 >>>>>>(>) • čech-o-slov-ak-ist-ic:k-j'
3,6 >(>) slov-ak-o-fil-ø	6,0 >>>>>> re-slov-ak-iz:ác:i-a	3,6 > • Stred-o-slov-ák-ø
3,6 >>>>> slov-ak-o-fil-sk-j'	6,0 >>>>>>> re-slov-ak-iz:ač-n-j'	3,6 >> • Stred-o-slov[en]-k-a
3,6 >>>>>(>) slov-ak-o-fil-stv-o	6,0 >> po-slov[en]-č:i:t' (sa) { po-slov[en]-č:ov-a:t' }	3,6 > • Vý-chod-o-slov-ák-ø
6,0 > slov[en]-sk-j'	6,0 >> po-slov[en]-č:ov-a:t' (sa) { po-slov[en]-č:i:t' }	3,6 >> • Vý-chod-o-slov[en]-k-a
6,0 >> slov[en]-sk-ost'-ø	6,0 > anti-slov[en]-sk-j'	3,6 > • morav-sk-o-slov[en]-sk-j'
6,0 >> slov[en]-sk-y «	6,0 > pro-slov[en]-sk-j'	3,6 > • cel-o-slov[en]-sk-j'
6,0 >> slov[en]-č:in-a	6,0 >> pro-slov[en]-sk-y «	3,6 > • juh-o-slov[en]-sk-j'
6,0 >>>> slov[en]-č:in-ár-k-a	6,0 > proti-slov[en]-sk-j'	3,6 > • sever-o-slov[en]-sk-j'
6,0 >>>>>> slov[en]-č:in-ár-sk-y	6,0 >> proti-slov[en]-sk-y «	3,6 > • star-o-slov[en]-sk-j'
6,0 >> slov-ac-ik-um	3,6 > slov[en]-sk-o-čes-k-j'	3,6 >> • star-o-slov[en]-sk-y «
6,0 >> slov-ak-ist-ik-a	6 > • Čes-k-o-Slov[en]-sk-o	3,6 >> • star-o-slov[en]-č:in-a
6,0 >>>> slov-ak-ist-a		3,6 > • stred-o-slov[en]-sk-j'
		3,6 > • vý-chod-o-slov[en]-sk-j'
		3,6 > • zá-pad-o-slov[en]-sk-j'

Ako z niektorých uvedených poznámok vyplýva, vzhľadom na obmedzenú materiálovú základňu naša analýza nazahnuje všetky možné členy deojkonymických slovotvorných hniezd, pričom mnohé lexémy sa tvoria aj v súčasnosti podľa produktívnych slovotvorných postupov, najmä čistou kompozíciou pomocou prevzatých prvých komponentov, napr. *euro-* s tromi významami: 1. týkajúci sa Európy, 2. týkajúci sa Európskej únie, 3. týkajúci sa eura (meny EÚ). Najfrekvencovanejší je druhý význam: napr. *europarlament*, *europoslanec*, *eurooptimista*, *eurochaos*, *eurookno* a mn. i. (porov. napr. Ološtiak, 2005).

Charakteristika hniezd anojkonymických motivantov

V hniezdach s východiskovým anojkonymom sa priemerne nachádza 2,4 lexém. Najpočetnejšie sú dvojčlenné hniezda so štruktúrou, ktorú budeme ďalej nazývať *základné anojkonymické hniezdo (ZAH)*: 78, t. j. 80 % zo všetkých anojkonymických hniezd: **anojkonymum** → **adjektívum**.

Jednočlenné hniezdo bez motivátov má šesť anojkoným: štyri kozmonymá (*Merkúr*, *Neptún*, *Saturn*, *Orion*), jedno hydronymum (*Rubikon*) a jedno oronymum (*Rysy*).

Dvojčlenné hniezdo sa v súbore nachádza 80-krát, z toho 78-krát ide o ZAH (*Ciroch-a* > *ciroš-sk-ý*, *Kriváň-ø* > *kriván-sk-ý*, *Temž-a* > *temž-sk-ý*), jedenkrát o perintegráciu (*Síri-us* > *Síri-us-ø*) a jedenkrát o apelativizáciu (*Plejád-y* > *plejád-a*).

Trojčlenné hniezda (3) okrem ZAH obsahujú dvakrát apelativizované substantívum (*Amazon-k-a* > *amazon-k-a* > *amazon-sk-ý*, *Volg-a* > *volg-a* > *volž-sk-ý*) a v jednom prípade kompozitné adjektívum (*Atlant-ik-ø* > *atlant-ic-k-ý* > • *severo-atlant-ic-k-ý*).

Štvorčlenné hniezda (4) okrem ZAH obsahujú: (a) konfixálne propriálne substantívum a od neho utvorené adjektívum; (b) konfixálne adjektívum a od neho utvorené substantívum (pomenovanie jazyka); (c) v jednom prípade štruktúru typickú pre ZOH – obyvateľský názov, feminatívum a adjektívum:

a	b	c	
DUNAJ	HRON (HROŇ)	LAB	MARS (MARŤ)
6 <i>Dunaj-ø</i>	6 <i>Hron-ø</i>	6 <i>Lab:εε</i>	6 <i>Mars-ø</i>
6,0 > <i>dunaj-sk-ý</i>	6,0 > <i>hron-sk-ý</i>	6,0 > <i>lab-sk-ý</i>	6,0 > <i>Mart'-an-ø</i>
6,0 > <i>Po-dunaj-sk-o</i>	6,0 > <i>Po-hron-ie</i>	6,0 > <i>po-lab-sk-ý</i>	6,0 >> <i>Mart'-an-k-a</i>
6,0 >> <i>po-dunaj-sk-ý</i>	6,0 >> <i>po-hron-sk-ý</i>	6,0 >> <i>po-lab-č:in-a</i>	6,0 > <i>mart'-an:sk-ý</i>

Päťčlenné hniezdo má päť anojkoným: *Baltik*, *Čierna hora*, *Dolomity*, *Karpaty*, *Urán*. Od lexémy *Baltik* sa tvoria dve konkurujúce si adjektíva ako členy ZAH (*baltický*, *baltský*), konfixálne substantívum a od neho utvorené adjektívum (*Pobaltie* → *pobaltský*). Od lexémy *Čierna hora* sa transonymizáciou utvorilo pomenovanie štátu

Čierna Hora so ZOH. Od lexémy *Dolomity* sa utvorilo adjektívum *dolomitský* a apelatívizáciou substantívum *dolomit* s adjektívnymi derivátmi *dolomitický*, *dolomito-vý*. Od propria *Karpaty* sa okrem adjektíva *karpatský* (s vlastným motivátom, komplexom *karpatskonemecký*) utvorilo konfixálne adjektívum *zakarpatský* a viacslovné proprium *Malé Karpaty*. Od lexémy *Urán* sa deproprializáciou utvorilo substantívum *urán* s derivátmi *uranit* → *uranitový*, *uránový*.

*BALT (BALŤ)	*DOLOM	[ČIERNA HORA] (ČIERNOHOR)	KARPAT
6 Balt-ik-ø	6 Dolom-it-y	6 Čiern-a hor-a	6 Karpat-y
6,0 > balt-ic-k-jý	6,0 > dolom-it-ø	6 > Čiern-a Hor-a	6,0 > karpat-sk-jý
6,0 > balt-sk-jý	6,0 >> dolom-it-ic-k-jý	6,0 >> Čiern-o-hor-ec-ø	3,6 >> karpat-sk-o-nem-ec-k-jý
6,0 > Po-balt-ie	6,0 >> dolom-it-ov-jý	6,0 >>> Čiern-o-hor-k-a	6,0 > za-karpat-sk-jý
6,0 >> po-balt-sk-jý	6,0 > dolom-it-sk-jý	6,0 >(>) čiern-o-hor-sk-jý	6 > • Mal-é Karpat-y

URÁN (URAN)
6 Urán-ø
6,0 > urán-ø
6,0 >> uran-it-ø
6,0 >>> uran-it-ov-jý
6,0 >> urán-ov-jý

Viacčlennosť anojkonymických slovotvorných hniezd je raritná. Sedemčlenosť hniezda s východiskovou lexémou *Jordán* je zapríčinená tým, že od anojkony-ma sa tvorí ojkonymum (*Jordánsko*) so ZOH obohatenou o variantne utvorené obyvatel'ské pomenovania s feminatívnymi derivátmi. Deväťčlenné hniezdo s východiskovým motivantom *Tatry* obsahuje okrem sufixálneho adjektíva prefixálno-sufixálne adjektívum, prefixálno-sufixálny obyvateľ'ský názov a tri viacslovné vlastné mená. Najrozsiahlejšie, 11-členné deanojkonymické hniezdo má oronymum *Olymp*, od ktorého sa v ďalších derivačných krokoch tvoria motiváty súvisiace s olympijskými hrami.

JORDÁN (JORDÁŇ)	**TATR	OLYMP
6 Jordán-ø	6 Tatr-y	6 Olymp-ø
6 > Jordán-sk-o	6,0 > tatr-an:sk-jý	6 > Olymp-i-a
6,0 >> Jordán-č:an-ø	6,0 > Pod-tatr-an:ec-ø	6,0 > olymp-ij-sk-jý
6,0 >>> Jordán-č:an-k-a	6,0 > pod-tatr-an:sk-jý	6,0 >> olymp-i-ád-a
6,0 > Jordán-ec-ø	6 > • Bel-ian:sk-e Tatr-y	3,6 >>> olymp-i-o-nik-ø
6,0 >> Jordán-k-a	6 > • Níz-k-e Tatr-y	3,6 >>>> olymp-i-o-nič-k-a
6,0 > jordán-sk-y	6 > • Vys-ok-é Tatr-y	6,0 >> olymp-izm-us
		2,5 >> para-olymp-ij-sk-jý
		1,5 >>> para-olymp-i-ád-a
		3,6 >>>> para-olymp-i-o-nik-ø
		3,6 >>>>> para-olymp-i-o-nič-k-a

Závery

K. Buzássyová v závere svojej monografie o sémantickej štruktúre slovenských deverbatív formuluje dôležitú metodologickú poznámku: „Podľa konkrétneho lexikálneho významu skúmaného slovesa nemožno presne predpovedať, čo všetko možno od skúmaného slovesa odvodiť, a ani to, čo sa v skutočnosti v danom jazyku odvodzuje. Je však možné relatívne presné zistenie „rámcových“ odvodzovacích možností slovesa závislých od jeho intenčného typu.“ (Buzássyová, 1974, s. 212).

Na základe analyzovaného materiálu sa domnievame, že takéto „rámcové“ odvodzovacie možnosti sa analogicky dajú vymedziť aj pri propriách. Ak pri slovesách sa ako integrujúci činiteľ odvodzovania ukázala slovesná intencia, tak v propriálnej lexike sú rámcové slovtvornomotivačné možnosti závislé od onymického obsahu (Blanár, 1996). Onymický obsah sa v blanárovskej teórii vlastného mena prejavuje dvojakým spôsobom: ako designácia a ako referenčný vzťah. Designácia určuje, že vlastné meno funguje konkrétne ako príslušník istej onymickej triedy a podtriedy, teda napr. ako antroponymum, konkrétnejšie ako rodné meno, priezvisko, prezývka; ako toponymum, konkrétnejšie ako ojkonymum, anojkonymum (Blanár, 1996). Funkčno-sémantická vyhranenosť jednotlivých onymických tried sa pretavuje aj do vzťahov slovtvornej motivácie, preto slovtvorné súvislosti jednotlivých typov vlastných mien analyzujeme osobitne. Poznajúc designáciu možno vyčleniť základné členy slovtvornej paradigmy a slovtvorného hniezda príslušného propria. Preto uvažujeme o základnom depropriálnom slovtvornom hniezde, a to diferencovane podľa jednotlivých onymických tried a podtried. Platí to rovnako pre domáce aj pre cudzie propria. Vychádzame pritom z tézy, že deonymické odvodzovanie je špecifickým typom de-substantívneho odvodzovania (všetky vlastné mená sú substantívami).

Rámcové slovtvorné možnosti dané designáciou utvárajú tzv. základné propriálne slovtvorné hniezdo, konkrétne základné antroponymické hniezdo s východiskovým priezviskom (ZAH-P), základné antroponymické hniezdo s východiskovým rodným menom (ZAH-RM), základné toponymické hniezdo: konkrétne základné ojkonymické hniezdo (ZOH) a základné anojkonymické hniezdo (ZAH).

Do ZAH-P patria: feminatívum, privlastňovacie adjektívum a príslušnostné substantívum (*Kováč* → *Kováčová*, *Kováčov*, *Kováčovci*). Do ZAH-RM patrí privlastňovacie adjektívum (*Michal* → *Michalov*). Do ZOH patria: pomenovanie osoby (etnonymum alebo obyvateľský názov), feminatívum a vzťahové adjektívum (*Zvolen* → *zvolenský*, *Zvolenčan* → *Zvolenčanka*); do ZAH patrí vzťahové adjektívum (*Gerlach* → *gerlašský*).

Vplyv informačno-encyklopedickej zložky onymického obsahu na depropriálnu slovtvorbu možno vyjadriť takto: čím má istý onymický objekt O pomenovaný onymickým znakom Z pre používateľov jazyka väčší význam, resp. väčší vplyv na existenciu daného jazykového spoločenstva, tým je onymický znak v komunikácii

frekventovanejšia a onymická referencia, znalosť onymického objektu,¹⁴ teda informačno-encyklopedická zložka onymického obsahu, bohatšia a tým väčšie nároky sa kladú aj na depropriálnu slovtvorbu.

Je preto prirodzené, že:

(a) početnejšie hniezdo majú priezviská než rodné mená;

(b) početnejšie hniezdo majú ojkonymá než anojkonymá;

(c) chudobnejšie hniezdo majú rodné mená ako pomenovania nekonkrétnych denotátov (priemer 1,2) v porovnaní s menami historických osobností ako pomenovaniami konkrétnych denotátov (priemer 2,5);

(d) najpočetnejšie hniezda sa utvorili od osobných mien a toponým, ktoré sa bezprostredne týkajú slovenského etnika: *Slovan* (39), *Cigán* (19), *Germán*, *Žid* (po 11); *Slovensko* (55), *Maďarsko* (20), *Čechy* (19), *Nemecko*, *Rusko*, *Poľsko* (13).

Napokon možno uzavrieť, že štruktúra základného propriálneho hniezda je daná designáciou, tvorenie ďalších motivátov závisí od informačno-encyklopedickej zložky onymického obsahu.

Literatúra

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda, Vzdavateľstvo SAV 1974. 240 s.

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. 1. vyd. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). 1. vyd. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

NÁBĚLKOVÁ, Míra: Vzťahové adjektíva v slovenčine (funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov). Bratislava: Veda 1993. 204 s.

OLOŠTIAK, Martin: Euroslová. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 6, s. 378 – 381.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 530 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 3., dopl. a preprac. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1997. 944 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., uprav. a dopl. vyd. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. 590 s.

¹⁴ Máme na mysli objektivizovanú globálnu referenčnú znalosť príslušného jazykového spoločenstva.

Ľubomír Ďurovič

DVOJAKÁ PROJEKCIA DIELA SAMA CZAMBELA

ĎUROVIČ, Ľ.: A Double Projection of the Works of Samo Czambel. *Slovenská reč*, 72, 2007, No. 6, pp. 344 – 354. (Bratislava)

A broad opinion in Slovakia considers the normative works by Samo Czambel (*Slovenský pravopis*, 1890 and *Rukoväť ...*, 1902) to be the fundamental handbooks stabilizing the standard Slovak around the turn of centuries. However, the public opinion does not remember another aspect of Czambel's work.

Unpublished verses from the author's younger years have been found in the Czambel archive, in which he is expressing doubt about the possibility of preserving his Slovak mother tongue even while obtaining a professional position, given the official pressure to magyarise. In this situation the best Slovak linguist of his time developed a tactic all of his own: he launched a theory that literary Slovak is deeply penetrated by Czech words and constructions, even though Slovak does not belong to the same Western Slavonic language group as Czech. These Czech elements are alien to the Slovak language, and the acquisition and command of this half-alien standard language therefore hinders Slovaks from learning Magyar, the only accepted language in public usage in that times Hungary. The Hungarian authorities should therefore help Slovaks in emancipating their language from the influence of Czech, helping them thereby to more easily acquire, and also mentally accept, Magyar.

The article aims to show two faces of Czambel's work – on one hand the strengthening of the norm of the Slovak standard (literary) language and, on the other, his attempts to break up the old linguistic and cultural community of Slovaks and Czechs so as to facilitate the magyarisation of Slovaks in pre-WW I Hungary.

Czambelovo sympóziu pred rokom ma pomklo prečítať si lepšie aj jeho publikácie, kde mu ide o slovenský jazyk – a tiež o slovenskú kultúru – ako politikum. To ma vedie k tomu, aby som vyslovil niektoré názory, ktoré sa rozchádzajú s bezvýhradne pozitívnym hodnotením prínosu Sama Czambela do histórie slovenského spisovného jazyka a kultúry.

I. Samo Czambel má v ustaľovaní normy spisovnej slovenčiny jedno z centrálnych miest. Keď Štúrovu dôslednú a systematickú normu spochybnil či zarchaizoval Hodžom inšpirovaný Martin Hattala (vlastne – ako on sám hovorí – náročky ju počesťil, porovn. Hattala 1854, s. 9), keď toto všetko svojou staroslovenčinou na hlavu postavil Ján Kollár, keď to po ňom Andrej Radlinský a tí ďalší zase vracali na nohy a Škultéty s Vajanským martinskými periodikami de facto ustaľovali a dávali spisovnej slovenčine charakter martinskej mestskej reči – teda po všetkých týchto neprofesionáloch počínajúc Kollárom – prišiel r. 1890 Czambelov *Slovenský pravopis*. Vzdelaný jazykovedec Czambel tu zaujal nielen výraznú, ale aj modernú pozíciu.

Pre Czambelovu koncepciu bolo najdôležitejšie jeho stanovisko, že zdrojom kodifikácie nemôže byť to, čo „deje sa /.../ v jazyku ľudu (riedenie Czambel),

obmedzenom na malú zásobu slov a na obkaličenú kostru slovenskej gramatiky“ (Czambel 1890, s. 131). Z jeho kodifikácie vyplývalo, že treba prizerať na to, aby kodifikovaná norma slovenčiny bola schopná primerane reagovať na nové pomenovacie potreby vyvolané všeobecným vývojom spoločnosti. Typické je jeho uvažovanie o novotvaroch *článkár* a *stávkár*, ktoré našiel v nejakom časopise. Takže postavil otázku „je-li tu možno skrátiť jednu slabiku bez toho, aby slovo nezдалo sa byť cudzím v našom spisovnom jazyku?“ (Czambel 1890, s. 133). Hoci je to rečnícka otázka, predsa len je to otázka: otázka na pozadí Štúrovho „všeobecného zákona slovenčiny“, nášho dnešného tradične formulovaného tzv. „rytmického zákona“, t. j. tradičného pravidla o krátení nasledujúcej dlhej slabiky po predchádzajúcej dlhej slabike, ale tak isto na pozadí jeho komentára k slovu *lekár* od *liečiť*, kde „prvá silaba trať svoju dlhosť, bo druhá dlhá ostáva“ (Štúr 1846, s. 24 – 25), čo je princíp alternácie kvantity pred nejakou inou jednotkou, v tomto prípade pred sufixom *-ár*. Czambel tu explicitne nepovedal, že ani *stavkár* (ako *lekár*), ani *stávkár* (ako *dáva* oproti *padá*) nepokladá za možné – a necháva dvere otvorené ďalšiemu vývinu. Hoci predtým, vo všeobecnej diskusii „o dlhých a krátkych slabikách“ spochybnil Hattalovo pravidlo, že druhá dĺžka sa vždy kráti (ib. 131; Ďurovič 2005, s. 89 – 90) a jednoznačne napísal, že „vo spisovnej slovenčine po sebe nasledovať môžu nie len dve, ale aj tri dlhé slabiky (ib. 132). Že to Czambel s tými dvoma dĺžkami za sebou myslel vážne, vidno na tom, že do Pravopisného ukazovateľa (s. 236) zaradil slovo *obrázkár* a takisto je toto slovo s oboma dĺžkami v prvom vydaní jeho pre slovenčinu epochálnej Rukováti (Czambel 1902). Že to bola správna vývojová perspektíva, ukazujú všetky ďalšie normatívne príručky (vrátane Pravidiel slovenského pravopisu a gramatiky Paulinyho, Ružičku a Štolca) až do polovice XX. storočia, kde sa kodifikuje *-ár* ako neskrátiteľná prípona, pred ktorou alternácia kvantity môže, ale nemusí nastať (*mliekár*, *sviečkár*, *rozprávkar* pri bežných *lekár*, *kramár*, *vinár* s alternáciou kvantity). Ďalší vývoj tejto otázky sa už Czambela netýka.

Hoci kniha Slovenský pravopis bola myslená ako teoretická monografia, brala sa bežne ako kodifikačná príručka. Môj ratkovský dedo si ju kúpil krátko po vyjdení a podpísal sa na ňu aj svojou nepríliš vypísanou panslávskou azbukou. Ako závery pre širokú verejnosť vydal potom Czambel r. 1902 kodifikačnú Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Rukoväť, s jazykovedcom Czambelom na titulnom liste a s implikovanou autoritou Škultétyho a Slovenských pohľadov v pozadí, sľubovala stabilitu a garantovala vtedy veľkej obci slovenských používateľov správnosť skutočnej slovenskej spisovnej normy. Môj malohontský otec, hoci chodil len do maďarských škôl a doma hovorili *haluške na miski*, ovládol podľa nej pred prvou svetovou vojnou obdivuhodne spisovnú normu – ako vidno na jeho zachovanom liste, ktorý zo štúdií v Berlíne r. 1918 poslal svojej mamike na vtedajšej Rimavici. A Czambelovu

Rukováť si od svojich starých martinských priateľov Gašparíkovcov pýtal nedávno predtým vyvolený prezident novej Československej republiky T. G. Masaryk, keď si chcel zlepšiť svoju slovenčinu, získanú pravidelnými letnými pobytmi na Bystričke v Turci.

II. Pravda, Czabel bol spolupracovníkom budapeštianskych vládnych Slovenských novín (hoci jeho meno sa v nich nezjavuje), ktoré naši volali „slonoviny“. Bol úradníkom na predsedníctve uhorskej vlády a – ako spomínal nebohý prof. Jóna – v Martine boli v rozhovoroch s ním naši ľudia vždy opatrní: postavenie dosť vysokého uhorského štátneho úradníka v rokoch vybičovaného pohonu proti slovenčine zdalo sa im zrejme ťažko zlučiteľné s bezvýhradným a úprimným kultivovateľom toho istého jazyka. A to sa kruhy okolo Národných novín a Slovenských pohľadov v mnohých ohľadoch s Czabelom stotožňovali a bránili ho, najmä tam, kde ho napádali slovenské pročeškoslovenské či liberálne médiá, „synovia“ z Kotlína (porov. napr. článok V. Šrobára v Hlase 1903, č. 2, s. 53 – 59 a na rozdiel od toho Škultétyho obranu v SP, 1903, roč. 23, č. 3, s. 181 – 184, obe reprodukované v Czabel 1902/04, s. 82 – 3).

Czabel v sebe skutočne musel vybojovať boj medzi vzdelaným Slovákom zaujatým za existenciu svojho ohrozeného rodného jazyka a možnosťou so svojím jazykovedným vzdelaním primerane sa uplatniť v uhorskom štátnom aparáte v rokoch najagresívnejšej maďarizácie. Svedčia o tom náčrty básní, ktoré v jeho rukopisnej pozostalosti našiel M. Weingart a uverejnil v SP 1922, roč. 38, s. 91 – 99 (porov. aj S. Ondrejovič v SR, 2006, roč. 71, s. 321 – 329, ktorý si tam však všimol niektoré iné z Czabelových často viackrát menených rukopisných textov).

V prvej strofe básne Od Prešporka až po Ungvár (t. j. Užhorod) z júla 1898 (SP, 1922, roč. 38, s. 92) znela pôvodne Czabelova úzkosť o budúcnosť jeho rodnej slovenčiny:

Od Prešporka až po Ungvár
rozlieha sa slovenčina.
Pokiaľ budeš v svojej reči
chváliť, ľud náš, Hospodina?

Ale po niekoľkých škrtoch nevedno z ktorého času sa z otázky v posledných dvoch veršoch stalo v konečnej verzii tvrdenie:

/ ... /
slovenskými slovy chváli
nábožný ľud Hospodina.

Z tej istej výskumnej cesty na východné Slovensko z toho istého júla 1898 je aj báseň V Humennom s tónom zodpovedajúcim prvej verzii básne Od Prešporka až po Ungvár:

Tu: „Homonna!“ Je v slovenskom kraju
železnica, krčma, úrad, škola,
maďarský tie všetky nápisy majú
maďarská reč znie už aj z kostola!
/ /
A kde Slovač? Odrodí sa všetka!
Prsá jeho obklúčily muky,
gamba jeho bôľné zvuky šeptá –
srdcu bolo blízko do rozpuky.

Kľúčom k pesimizmu, k „rozpuke srdca“ môžu byť verše z cyklu *Moja súdба* (ib.). V prvej časti Czambel líči, ako sa v mladých rokoch pomadžarčený študent vrátil ku svojej slovenčine:

Hospodin sám prehovoril ku mne
v preslávene svätej svojej reči:
Nehodník, kto pred silou sa uhne
opustiac krv svoju vlastnú v seči.
/ /
Opustil ja všetky ideály
zvráteného terajšieho sveta:
vžil sa v vlastný svetôček svoj malý,
po bohatstve, kariére veta!
/ /
Slovenčinou trávím dni a noci,
sbieram, skladám, čo nám je mať treba,
odohnal som svodné reči, [?] moci,
hotový súc zrieknuť sa i chleba.

Čiarka v sekvencii „svodné reči, moci“ je zrejme chyba tlače alebo prepisovača. Zmysel celého textu ma vedie k tomu, aby som v slove *moci* videl genitívny atribút k určovanému členu tejto syntagmy *reči*. Navrhujem teda čítanie *odohnal som svodné reči moci*.

Lenže „svodné reči moci“ v konflikte s chlebom nezmizli len tak ľahko. Časť III (s. 98) reflektuje zápas Czambela so sebou samým:

„Hotový som zrieknuť sa i chleba!“
Veľa značí také osvedčenie.
A bojím sa, preceňujem seba,
že úprimné, čo som riekol, nenie.
/ /

Slovenčina, sádok môjho kvieťa,
či mi voľno opustiť tak teba,
či mi voľno za výhodu sveta
robiť cudzím, za biely kus chleba?
/ ... /

III. Po niekoľkých rokoch našiel zrejme Samo Czambel z tejto dilemy východisko, ako neopustiť slovenčinu a predsa neprísť v úspešne maďarizujúcom Uhorsku o „biely kus chleba“.

Utvoril si koncepciu, že historicky Slováci, v zásade južnoslovanský kmeň, sa vliali „do národa maďarského“ (Czambel 1903, s. 236), ale v dôsledku rozličných historických okolností do ich jazyka, predovšetkým spisovného, za posledných okolo 500 rokov preniklo množstvo českých slov. A český vplyv je skaza slovenčiny. Veľkú vinu na tom má podľa neho biblická bohoslužobná reč evanjelickej cirkvi. Preto sa vyslovuje „za to, aby sa v cirkvách ev. slovenských zamenila česká reč slovenčinou“ (ib., s. 240, podobne s. 256 a inde).

Zo spisovnej reči preniklo potom množstvo českých prvkov i hláskoslovných, i tvaroslovných, i syntaktických a, samozrejme, i lexikálnych aj do reči slovenského ľudu. Aby sa slovenčina celkom nepočestila (Czambel 1902/04, s. 36) a vrátila sa k svojej cudzotou nepoškvrnenej čistote, treba ju uchrániť od ďalších českých vplyvov a najmä očistiť ju od toho, čo do nej odtiaľ za stáročia vniklo – osamostatniť ju! „Počistená literárna slovenčina sa slovenskému ľudu stala ideálom“ (1902/04, s. 36), ten je celkom zaujatý „ambíciou, aby sa čím skôr priučil počestenej ‚panskej‘ slovenčine“ (ib.), a teda „nemá kedy učiť sa po maďarsky“ (ib.). Že ultima ratio tohto odčistenia čiže „osamostatnenia“ slovenčiny je uľahčenie maďarizácie, to Czambel nijak neskrýva: „/ ... / osamostatnenie slovenského jazyka na základe ľudovej reči slovenskej si vyžaduje nielen záujem správneho (!– Ď.) vzdelávania sa slovenského ľudu, ale aj záujem / ... / maďarského jazyka na Hornej zemi. Už aj to by značne posunulo dopredu tento záujem maďarského jazyka, keby sa u Slovákov prestalo s vynakladaním práce na osvojovanie si českého a počestného slovenského literárneho jazyka. Mysel' Slovákov by sa zbavila ťažkého bremena a pretože Slováci sa radi učia, ich vedychtivosť hľadala by ukojenie v inom smere. Sotva treba pochybovať o tom, že v dnešných kultúrnych a politických pomeroch ambícia Slováka by nezadlho bola hľadať toto ukojenie v naučení sa maďarského jazyka.“ (Czambel 1902/04, s. 43). A na ďalších stranách sa Czambel snaží ukázať, ako je aj syntax slovenskej ľudovej reči bližšia maďarčine než češtine, a teda ako čeština integrovaná do spisovnej slovenčiny sťažuje Slovákov naučiť sa poriadne po maďarsky. Napríklad vraj sloveso *krútiť* sa v ľudovej slovenčine i v maďarčine viaže s akuzatívom (*krútiť koleso*), zatiaľ čo spisovná slovenčina vraj vyžaduje inštrumentál, a teda spisovné, t. j. české, *krútiť kolesom* vraj vedie k chybnnej konštrukcii, keď sa Slováci učia po maďarsky.

Na druhej strane – zo staršej bežnej slovenskej reči, hovorí Czambel, zmizli u Slovákov ovplyvnených češtinou také z maďarčiny vypožičané slová, ako *orsácky* (*dom, shromaždenie*), *vármede*, *rozbetežil sa*, hoci tieto slová „dodnes žijú u tej časti Slovákov, na ktorú čeština nemala väčší vplyv, napr. v župe šarišskej, zemplínskej atď.“ (1902/04, s. 13).

Tomuto osamostatneniu slovenčiny venoval Czambel najprv brožúru *A cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője*, Turčiansky Sv. Martin 1902, v podstate vraj založenú na jeho článkoch v maďarskom časopise *Felvidéki hiradó*, vychádzajúcom v tom istom Turčianskom Sv. Martine. Pretože táto brožúra do slovenčiny nikdy preložená nebola (a ja po maďarsky dostatočne neviem), budem používať jej český preklad *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty. Kulturní a politická studie. / ... / Z maďarštiny přeložil, předmluvou, poznámkami, repertoriem posudkův a doslovem opatřil Edvard Guller. Praha 1904* (Czambel 1902/04). Prekladateľ tu zhromaždil ohlasy (pravdepodobne výber), ktoré táto brožúra vyvolala, spolu s Czambelovými článkami na obranu svojej koncepcie. Súhrnným výkladom tejto koncepcie s bohatým dokladovým materiálom je potom jeho obsiahly spis *Slováci a ich reč. Vlastným nákladom autorovým v Budapešti 1903* (Czambel 1903).

Czambel vidí cestu k osamostatneniu slovenčiny takto (poslovenčujem český preklad; som si vedomý sémantických rizík, ktoré to so sebou nesie, keďže sám neviem spoľahlivo interpretovať maďarský originál):

„Záujem slovenského ľudu v tomto boji [t. j. proti „výbojnej akcii českého jazyka“] žiaducim spôsobom nikto, ale nikto nezastáva. / ... / Za takýchto pomerov podľa mojej skromnej mienky na zastupovanie záujmov bezradného slovenského ľudu najspôsobilejšia by bola uhorská [t. j. v origináli *magyar*] vláda. Ako vzala do ochrany na poli hospodárskom ľud rusínsky, tak nech vezme do ochrany na poli kultúrnom ľud slovenský. Vysoká vláda nech dá reč slovenského ľudu preskúmať a spracovať tak, aby slovanskí učenci a národopisci konečne už pochopili, že slovenský jazyk nie je nárečím jazyka českého a že slovenský ľud nie je súčasťou národa českého“ (Czambel 1902/04, s. 32; porov. aj preklad J. Janošku v 1902/04, s. 48).

Czambel si je vedomý, že v čase, keď Uhorsko veľmi úspešne používa všetky možné spôsoby, ako Slovákov pomadžarčiť, návrh na takúto vládnu investíciu môže vyzeráť celkom bizarne, a preto vysvetľuje: Slovákov, napriek všetkému, stále pribúda a to súvisí aj s tým, že pre nich píšú knihy a noviny ľudia „od vlády a od hornozemskej maďarskej strany nezávislí. Dosiaľ ani múdre slovo, ani väzenie ich nepohlo, aby tak nerobili“ (ib.). Ich pôsobenie je účinné, pretože to je „prirodzený vplyv od stáročí zakoreneného kultúrneho smeru“, t. j. orientácie na češtinu. Inými slovami – Uhorsko sa snaží pomadžarčiť ich negatívnymi opatreniami, zákazmi, ale nevidí, že pôsobenie českej kultúry a tradície treba paralyzovať nejakými pozitívnymi-

mi krokmi – teda teraz tu vedeckým výskumom a na jeho základe patričným prepracovaním spisovnej slovenčiny. Či za tým bola Czambelova taktika na udržanie svojej pozície v uhorskom štátnom aparáte, alebo aj snaha získať štátny „grant“ na vlastný výskum (kde on bol v tom čase nepochybne vedecky najkompetentnejší) – na odpoveď na takéto otázky asi nikdy nebudeme mať nijaký reálny podklad. Ale faktom je, že Czambel štyrikrát dostal polročné voľno na terénny výskum. A ten začal práve východoslovenskými nárečiami, kde rezervovanosť proti rôznym etapám spisovnej slovenčiny bola najväčšia (porov. vyššie; sem patria aj pokusy o zavedenie maďarskej grafematiky a zemplínskeho nárečia ako spisovnej reči, snahy o odlíšenie Sloviakov od „Slovakoch“).

Jozef Škultéty reagoval na tento Czambelov návrh bezprostredne skôr pozitívne a – z našich dnešných pozícií – politicky prekvapujúco naivne: (o postavení Slovenských pohľadov) „Mali sme písať proti jej [t. j. brožúry 1902/04] pôvodcovi preto, že chce mať čistý, rýdzy slovenský jazyk? /... / Že tu ‚v politike‘ ide príďaleko, to je jeho vec (! – Ď.), dr. Czambel stál vždy tak osobitne, že my nemáme práva starať sa do neho“ (SP, 1903, roč. 23, s. 183 – 4).

Ludovít Novák si s odstupom pár desaťročí (SP, 1934. roč. 50, s. 753) myslí, že to bol Czambelov „diplomatický ťah“, vďaka ktorému dostal štyrikrát po polročnej dovolenke a „mohol sa nerušene venovať štúdiu slovenčiny“. Pravda, politicky vidí Novák neblahé pôsobenie uhorských pomerov na Czambela, keďže „Maďarom dokazoval potrebu podporovať slovenčinu práve v záujme maďarizácie“ (ib.). Takéto „Vymyslenie vedeckej teórie ad hoc a sub specie kultúrno-politických postulátov“ vysvetľuje potom Novákovi „nedostatočnú argumentačnú podloženosť“ Czambelových teórií – čo v jeho nekonfliktnej dikcii znamená vedecké odmietnutie Czambelových historických a politických konštrukcií, zatiaľ čo preňho nepochybnou ostáva Czambelova zásluha o stabilizáciu spisovnej slovenčiny v danom kritickom období.

V tomto duchu je logické, keď sa v citovanej brožúre Czambel postavil proti idei vzájomnosti česko-slovenskej a tým viac proti idei „česko-slovenskej národnej jednoty“, ktorú hlásal spolok Česko-slovanská jednota v Prahe, i proti snahám o kultúrnu jednotu Čechov a Slovákov, ktorú propagovali časopisy Hlas, Lud, Cirkevné listy a ľudia ako ružomerský nakladateľ Karol Salva a jemu podobní. Tým viac, že Slováci češtinu ako svoj „literárny jazyk“ prevzali len historickou náhodou, a teda majú právo sa ho vzdať, či „užívaný literárny jazyk pretvoriť tak, aby on, prostý vedľajších cieľov a megalománie, slúžil jedine záujmom ľudu uhorsko-slovenského“ (Czambel 1902/04, s. 7; o megalománii porov. ďalej). Toto sú implikácie „osamostatnenia“ slovenčiny. „Vedľajšie ciele“ sú podľa Czambela pravdepodobne snahy kultúrne spájať Slovákov s Čechmi, čo má, ako sám uvádza (Czambel 1902/04, s. 32), mnohostoročnú tradíciu, a tým ich odcudzovať Uhorsku, v tom čase už jednoznačne maďarskému štátu. A sám schvaľuje konanie tohto štátu, aj keď ten autorov od štátu nezávislých, ktorí spoluprácu s Čechmi podporujú, aj väzní (citát porov. vyššie). Takže „biely kus chleba“ zaviedol Czambela až tak ďaleko, že solidarizoval s najhrubšími formami maďarizácie – s väznením nepohodlných. „Toho dosiaľ žia-

den renegát slovenský nevykonan“, napísal o tom Vavro Šrobár v Hlase (1903, č. 2, citované podľa Czambel 1902/04, s. 79).

x x x

Osamostatnením slovenskej reči od českých prvkov sledoval však Czambel aj „osamostatnenie“ slovenskej kultúry od vplyvov kultúry českej (1903, s. 263): Slováci nemajú siahať za českou literatúrou, za českými knihami, ale majú si robiť svoju kultúru sami, takú a toľko, ako na to sami stačia. „Je neodškriepiteľná vec, že je hlavným a najdôležitejším dôsledkom osamostatnenia spisovnej reči slovenskej kultúrne osamotenie (sic) Slovákov“ (ib., riedenie Czambel). Napriek 500 rokom českého vplyvu Slováci sa „úplne nepočeštili a / ... / pre českú kultúru nedozreli“ (ib.). „Etnografická individualita Slovákov zachovala sa dodnes, hoc v svojej pôvodnosti porúchaná. Nikto je tým nie vinný, iba osud, že etnografický celok Slovákov / ... / nepriťahuje k sebe intelligentov, ba že títo od neho bočia a odskakujú k etnografickým celkom početnejším, šťastnou náhodou osudu zachovanejším, majúcich (sic) na tom základe peknú minulosť ... i prítomnosť.“ (ib.). Prečo sú tu pre Czambela Slováci „oni“ a nie „my“, a či tu takto vysvetľuje svoje vlastné konanie – to je len vec interpretácie tohto textu.

Zrejme vzhľadom na vtedajšie maďarské politické kritériá – či na sémantickú nejednoznačnosť maďarského slova *nemzet?* – neodváža sa tu Czambel hovoriť o slovenskom národe, ako by to bolo bývalo normálne pri lexikálnom význame slovenského slova *národ* vtedy i teraz, ale hovorí národopisným termínom o „etnografickom celku Slovákov“ a o ich etnografickej individualite. Z toho je potom aj „etnografický“ záver: „Česi svojou kultúrou za 500 rokov odslovenčovali Slovákov, a Slováci v podstate ostali Slovákmí. Z maďarských škôl už vyšlo pokolenie Slovákov, a Slováci v podstate ostali Slovákmí. Netreba sa nám báť o Slovákov; oni vo svojich vrchoch, vo svojej spoločenskej izolovanosti, sami si poistujú svoj etnografický ráz ešte na dlhé časy“ (Czambel 1903, s. 265). Za „Slováci“ by bez ťažkosti bolo možno dosadiť napríklad „Papuánci na Novej Guinei“ a podľa zmyslu textu autor rovnako dobre mohol byť osobne nezaangažovaným zendlickým alebo bendlickým cestovateľom.

Pravda, z tohto etnografického celku Czambel ihneď vyníma „vzdelanstvo slovenské“: „ / ... / tu je pravda na dvoje / ... /“ (ib.). Vplyv českej kultúry je dnes vraj už minimálny: „Ináče je naše staršie vzdelanstvo oddané kultúre nemeckej, a mladšie pokolenie kultúre – maďarskej“ (ib.). Mnohí Česi i Slováci vraj sice hovoria pohrdlivo o maďarskej „kultúre“, ale „Maďarská kultúra je tu, a tí, ktorí verejne účinkujú, a ktorí verejné záležitosti Slovákov riadia a spravujú, musia s ňou počítať“ (ib.).

Čo Czambel myslel, keď písal, že sa Slováci musia zbaviť „vedľajších cieľov a megalománie“ (Czambel 1902/04, s. 7, porov. aj tu vyššie), to vidno z toho, aké dôsledky vraj bude mať „úplné osamostatnenie spisovnej reči slovenskej“, t. j. vyčistenie slovenčiny od všetkých bohemizmov: „a) Slováci sa prestanú spoliehať na české spisy a knihy a dajú sa sami do roboty; / ... /, c) Slováci, súc osamotení, poznajú vlastné sily a opierajúc sa o ne zariaďa svoj život na základoch reálnych, tým silám primeraných“ a k tomu pod čiarou: „/... / ohraničia sa na to, čo sa týče Slovákov, ich reči, ich života, zeme na ktorej žijú atď. atď.“ (1903, s. 266). Alebo explicitnejšie to isté inde: „I slovenský národ, ostanúc sebe samému na starosť, bude si vedieť zariadiť svoju domácnosť kultúrnu tak, aby vyhovel svojim najsúrnejším potrebám, – a komu jeho kultúrne zariadenia nepostačia, vpomôže si knihami, požičanými od iných národov“ (ib., s. 264). Inými slovami: používať českú, každému gramotnému, čo len trochu vzdelanému Slovákov plne zrozumiteľnú literatúru je podľa Czambela zle (hoci nás to ani za tých 500 rokov nepočestilo), ale požičovať si to isté od iných národov – rozumej „maďarského“? – je v poriadku. Český vplyv nás oddaľuje od maďarčiny a najmä maďarskej kultúry, ktorá tu je, či chceme alebo nechceme, ktorú tu máme vždy k dispozícii a ktorej je už mladšie slovenské pokolenie oddané (ib., s. 265).

Takto si teda Dr. Samo Czambel vyriešil svoju dilemu, ako neopustiť slovenčinu, „sádok môjho kviet'a“ (porov. II. vyššie), „za biely kus chleba“. Či si aj sám pred sebou bol istý, že „za výhodu sveta“ nerobí „cudzím“ – najmä keď čítal, čo o tom píše tí, čo sa maďarizácii najtvrdšie bránili (porov. 1903, s. 238nn. a výber v 1902/04 na s. 47nn.) – o tom môžeme len hádať.

V každom prípade môžeme my dnes byť šťastní, že sa takéto osamostatňovanie slovenčiny a slovenskej kultúry nekonalo a že – v prvom rade vďaka rokom spoločného česko-slovenského štátu – Slováci si sami kultivujú svoj jazyk a pestujú svoju kultúru, aj s dedičstvom tých inkriminovaných 500 (v skutočnosti omnoho viac) rokov.

IV. Toto sú teda dve rôzne projekcie diela Dr. Sama Czambela zo začiatku minulého storočia do našej dnešnej situácie – jazykovej i politickej.

Nepochybnou a nepochybniteľnou ostáva jeho zásluha o stabilizáciu spisovnej slovenčiny na zlome storočí, keď maďarizácia mala na Slovensku celkom jasné úspechy, slovenská inteligencia sa už počítala len na stovky, ak nie na desiatky rodín a slovenčina sa v Uhorsku pomaly stávala skutočne už len etnografickým faktom. Táto odolávajúca inteligencia videla v Czambelovej Rukováti pevnú oporu pre svoj stále viac obmedzovaný jazyk. Jozef Škultéty mal pravdu, keď v týchto rokoch napísal, že „bez slovenčiny boli by sme ako rozviazaný snop“ (Škultéty 1903, s. 182). Bez celonárodného či politického, či kultúrneho orgánu, s jednou či dvoma celkom

labilnými slovenskými politickými stranami bolo zachovanie slovenčiny vlastne jediným nepochybným cieľom všetkých, ktorých bolo možno počítať k slovenskému národnému hnutiu. Takže bolo veľmi dôležité, keď Czambel r. 1890 prišiel s dielom, ktoré dávalo predstavu bezpečnej normy nielen hláskoslovnej a gramatickej, ale svojim abecedným ukazovateľom slov ustaľovalo aj správnosť okolo 7000 základných slovenských slov.

Avšak potom je ťažko nájsť dostatočne tvrdé pomenovanie pre konanie jazykovedca, ktorý toto presne vie, vie že má autoritu odborníka, a napriek tomu, zrejme „za biely kus chleba“ začal túto normu spochybňovať, začal hlásať, že tento sčechizovaný spisovný jazyk nie je faktická slovenčina slovenského ľudu, že skutočnú slovenčinu treba preskúmaním reči ľudu ešte len nájsť. Cestou k tejto osamostatnenej slovenčine mu bolo fakticky ideové, t. j. politické, biľagovanie celkom svojvoľne vybraných slov a konštrukcií: nie vraj „českosť“ *Dobrý deň prajem*, ale len správne, ako ľud hovorí, *Pán Boh daj dobrý deň* (Czambel 1903, s. 223) – a tak ďalej ad libitum. A ako odmenu za odčistenie sľuboval priblíženie k maďarčine a jej kultúre – presný opak toho, o čo sa v tých rokoch zvyšky slovenskej inteligencie z posledných síl snažili.

X X X

Je dobre, že sa v širokej národnej pamäti zachovalo to pozitívne, čo Czambelove kodifikačné práce pre ustálenie spisovnej slovenčiny znamenali.

Ale pritom – aspoň my profesionáli – nesmieme zabúdať, akými nástrojmi a s akými cieľmi (a tiež prečo!) Czambel toto svoje stabilizačné dielo sám začal rozrušovať.

Literatúra

- CZAMBEL, Samo: Slovenský pravopis. Historicko-kritický náčrt. Budapešť: Nákladom vlastným 1890. 272 s.
- CZAMBEL, Samo: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turčiansky Sv. Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok 1902. 373 s.
- CZAMBEL, Samo: Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty. Kulturní a politická studie. Z maďarštiny přeložil, předmluvou, poznámkami, repertoriem posudkův a doslovem opatřil Edvard Guller. Praha: Tiskem a nákladem knihtiskárny Alberta Malíře na Král. Vinohradech 1904. 121 s. (Maďarský originál: A cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője. Turčiansky Sv. Martin 1902).
- CZAMBEL, Samo: Slováci a ich reč. Budapešť: Nákladom vlastným 1903. 265 s.
- ĎUROVIČ, Lubomír: K histórii kodifikácie rytmického zákona v spisovnej slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 77 – 94.
- HATTALA, Martin: Zvukosloví jazyka staro- i novo-českého a slovenského. Díl prvý. Praha: Pomocí Matice české 1854.

- Krátká mluvnica slovenská. V Prešporku (Bratislava) 1852. 64 s.
- NOVÁK, Ľudovít: Samo Czambel a slovenská jazykoveda. In: Slovenské pohľady, 1934, roč. 50, s. 750 – 755.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Samo Czambel – významný slovenský jazykovedec. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 6, s. 321 – 329.
- ŠKULTÉTY, Jozef (J. Šk.): Proti slovenčine. In: Slovenské pohľady, 1903, roč. 23, s. 181 – 184. (Citované podľa Czambel 1902/04, s. 98 – 102).
- ŠROBÁR, Vavro: Česko-slovenská národná jednota. In: Hlas, 1903, č. 2, s. 53 – 59. (Citované podľa Czambel 1902/04, s. 79 – 85)
- ŠTÚR, Ľudevít: Nauka reči Slovenskej. V Prešporku (Bratislava): Nákladom Tatrína 1846. 214 s. Reedícia Bratislava: Veda 2006.
- ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Jazykovedné dielo S. Czambela v osídľach politiky. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 6, s. 330 – 339.
- WEINGART, Miloš: Neznáme básne Czambelove. In: Slovenské pohľady, 1922, roč. 38, s. 91 – 99.

Ľubomír Kralčák

O KVANTITATÍVNEJ STABILITE SUFIXU *-ár (-áreň)*

KRALČÁK, Ľ.: On the Vocal Quantity Stability in the Slovak Suffix *-ár (-áreň)*. Slovenská reč, 2007, No. 6, pp. 355 – 370. (Bratislava)

The author gives a recapitulation of the views on the distribution of vocalic quantity of suffix *-ár/-ar* within a Slovak word, which led to some recent changes in the codification of the Slovak standard language.

Je všeobecne známe, že problematika rytmického krátenia bola dosiaľ predmetom početných lingvistických analýz a s tým spojených diskusií, čo osobitne platí najmä o niektorých výnimkách z rytmického krátenia. Mohlo by sa teda zdať, že aj špecifický problém uvedený v názve tohto príspevku bol už dostatočne prediskutovaný. Skutočnosť je však taká, že práve otázka výnimiek z pravidla o rytmickom krátení týkajúca sa slov utvorených príponami *-ár, -áreň* je témou, ktorá má ešte stále potenciál vyvolávať diskusiu. Vyplýva to napr. aj z obsahu viacerých príspevkov iba nedávno vydaného zborníka *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach* (2005), no celkom aktuálne z najnovšej kodifikačnej úpravy vo vydaní prvého zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (2006).

V našom príspevku sa pokúsime riešiť otázku kvantitatívnej stability sufixu *-ár (-áreň)* komplexne, čím máme na mysli synchronno-diachrónny pohľad na štruktúrne aspekty tejto derivačnej prípony. Dnes je navyše zrejmé, že pokračovanie v spomenutej diskusii si nevyhnutne vyžaduje aj návrat do histórie formovania teoretických náhľadov na uvedený problém (nemáme však na mysli všeobecne známy sled kodifikačných krokov). Preto sa budeme v prvej časti venovať starším východiskám diskusie o spomínanej otázke a v druhej časti budeme potom posudzovať samu štruktúrnu pozíciu kvantity v sufixe *-ár (-áreň)* z historického i súčasného hľadiska.

1. Historické korene problému

Otázky rytmického krátenia v slovenčine sa začali podrobnejšie teoreticky rozpracúvať od 40. rokov minulého storočia.¹ Proti czambelovskému „liberálnejšiemu“, avšak jazykovej realite zodpovedajúcemu postoju k rytmickému zákonu pripúšťajúcemu výnimky z jeho platnosti (porov. Czambel, 1902, s. 15) odmietavo vystúpil

¹ Nepokladáme za potrebné pripomínať na tomto mieste známe Štúrove východiská.

Š. Peciar (1941 – 1942). Podľa neho (tamže, s. 315) výnimky v skutočnosti (teda v slovenskej výslovnosti) nejestvujú, pretože „tzv. výnimky pri rytmickom zákone zaviedol do spisovnej slovenčiny Samo Czambel *bez vedeckých dôkazov*“ a v tom ho nasledovali „*nevedeckí gramatikári* na čele s Damborským“. Výnimky sa rozmnožujú a trdajú vlastne iba v pravopise. Š. Peciar svoje náhľady neskôr (1946) podrobne rozviedol v osobitnej štúdií. Vychádzajúc najmä z fonologickej teórie N. S. Trubeckého spisovnú slovenčinu tu chápe ako jazyk s tzv. slabičným (nie mórovým) systémom, kde má kvantita dynamickú (intenzitnú) povahu (tamže, s. 147 n.). Peciar napokon dospel k záveru, že diftongy sa ako bifonematické nemôžu v dnešnej spisovnej slovenčine spolu s monoftongmi zúčastňovať na kvantitatívnej korelácii. Dvojhlásky podľa neho ostávajú „čo do kvantity (intenzity) neutrálne, nie sú ani dlhé, ani krátke (vyslovujú sa vždy s rovnakou intenzitou). Tým je dané“, uzatvára Š. Peciar, „že sa dvojhlásky môžu vyskytovať aj v tzv. neutralizačnej polohe, t. j. bezprostredne po dlhej slabike“ (tamže, s. 151).

Príbuzné ponímanie kvantitatívnej povahy dvojhlások si osvojil aj L. Dvonč vo fundamentálnej monografii *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine* (1955), i keď treba poznamenať, že k Peciarovmu fonologickému chápaniu kvantity sa explicitne nehlási. Na porovnanie uveďme Dvončov náhľad (tamže, s. 231 – 232): „Dvojhlásky hodnotíme ako dlhé len v tých kategóriách slov, v ktorých nastáva po dvojhláske krátenie nasledujúcej dĺžky. Naproti tomu prestávame ich „cítiť“ ako dlhé, ak po nich nenastáva skracovanie.“ Stav pri jednoduchej dĺžke chápe takto: „Jednoduché dĺžky aj pri neskracovaní nasledujúcej dĺžky naďalej hodnotíme ako dlhé. V prípadoch *básni, kázni, súštatie* každý si dobre uvedomuje, že nasledujú dve dĺžky za sebou, naproti tomu v prípadoch *hlásia, mliekár* atď. nepocitujeme, že by tu boli vedľa seba dve dĺžky. V týchto prípadoch dvojhlásky majú platnosť len kvalitatívnu, a nie kvantitatívnu.“ Z uvedeného vychodí, že kým Peciar pristupuje ku kvantite diftongov primárne z fonologickej pozície, Dvonč sa pri jej hodnotení pohybuje vlastne v rovine fonetického chápania, prezentujúc model jej pozičnej realizácie. Kritiku predstavy o neutrálnej kvantitatívnej povahe diftongov podal nedávno Ľ. Ďurovič (2006, s. 228), pričom preukázal existenciu slepej uličky, do ktorej vedie tento názor a do ktorej sa napokon dostal aj sám Š. Peciar (ako vysvetliť krátenie koncoviek po diftongu v kmeni, napr. *spievam, mierim, svieži...?*).

Dôležité vo vzťahu k téme nášho príspevku je, že spomínané teoretické východiská mali vplyv aj na riešenie otázky kvantity v príponách *-ár; -áreň*. Š. Peciar (1946, s. 219) v tejto súvislosti formuluje dve zásadné tézy. Prvou je, že „prípady ako *mliekár, mliekáreň*... nemožno pokladať ani v spisovnej výslovnosti za porušenie rytmického zákona“. Druhou zásadnou tézou je, že „v niektorých slovách novšieho pôvodu podlieha aj prípona *-ár* (a všetky odvodené prípony) kráteniu podľa rytmického zákona. Napr. *krúžok – krúžkar* (člen krúžku), *párky – párkar* (kto predáva párký) *lúka – lúkar*

(*lúkarstvo*) ap.“ Tvary *rozprávár, bájkár, obrázkár* nepokladá za správne, pretože sa nemôžu vyskytnúť v systéme, v ktorom platí princíp rytmického krátenia. Vo výslovnosti preto pripúšťa len dve podoby: *rozprávkar, bajkar* alebo *rozpravkár, bajkár*.

L. Dvonč v spomínanej monografii venuje problematike kvantity v príponách *-ár, -áreň* pomerne široký priestor, pričom zreteľne sú mu oporou Peciarove riešenia. Podľa Dvonča dve po sebe nasledujúce jednoduché dĺžky v slove utvorenom takýmto sufixom sú v spisovnej slovenčine tak z hľadiska výslovnosti, ako aj z hľadiska paradigmatických súvzťahností neopodstatnené, pretože sa tu má uplatniť pravidlo o rytmickom krátení. Dvončov monografický opis rytmického zákona sa s istým odstupom začal hodnotiť ako jedno zo základných diel slovenskej jazykovedy (a je nepochybné, že ho takto môžeme hodnotiť aj dnes), a tak aj ponímanie problematiky prípon *-ár, -áreň* v tejto práci sa ukázalo ako možné východisko najmä pre našu preskriptívnu lingvistickú teóriu. Je známe, že napokon s ním korešpondovali kodifikačné úpravy výnimiek z pravidla o rytmickom krátení v r. 1991. Preto bude užitočné všimnúť si toto východisko podrobnejšie a vzhľadom na väčší časový odstup je už dnes namieste pokúsiť sa aj o jeho kritické zhodnotenie.

L. Dvonč (tamže, s. 41) navrhuje, ako sme už naznačili, oproti jestvujúcemu stavu dôsledne „uplatniť rytmický zákon v slovách na *-ár*, ktoré majú v koreni jednoduché dlhé samohlásky alebo dlhé spoluhlásky so slabičnou platnosťou, napr. *výškar, prekážkar, frézar, lúpareň, vrbkár* a pod. Kvantita by sa ponechala pri slovách, ktoré majú pred *-ár* dvojhlásku, napr. *mliekár, čiapkár, kôrkár, zlieváreň, oštiepkárka, zemiakársky, zemiakáreň* a pod.“ Autor (s. 30) nevidí dôvod, prečo práve prípona *-ár* by mala mať nejakú špeciálnu vlastnosť, pre ktorú by mala „byť vždy dlhou“ a „zachovávať kvantitu stabilne za každých okolností“. Táto formulácia je v podtexte jeho úvah prítomná na viacerých miestach a vyznieva ako základná otázka. Odpoveď na ňu sa pokúša nájsť v polemike s niektorými autormi. Dôrazne polemizuje s názormi J. Ružičku (1952 – 1953, s. 92), ktorý hovorí, že ide o príponu zachovávajúcu si jednotnú podobu, ako aj to, že prípona *-ár* vzhľadom na svoj stabilný charakter skôr spôsobuje skrátenie predchádzajúcej dĺžky. L. Dvonč (s. 30) odmieta tézu o špeciálnej stabilnosti kvantity sufixu *-ár* poukazujúc na to, že ani samotné krátenie pred *-ár* nie je dôkazom uvedenej stability, pretože „takéto krátenie je aj pred krátkymi sufixami“ (*-tel, -ec, -dlo* a i., napr. *písať – pisateľ, kúpiť – kupec, krúžiť – kružidlo* a pod.; popri *plávať – plaváreň* je aj *plavec*; s. 10 – 11). „Ak je krátenie aj pred krátkymi sufixami, nemôže dokazovať stabilitu príslušného sufixu“, dodáva autor.

Pri týchto Dvončových argumentoch sa však musíme nakrátko pristaviť. Autor vlastne poukazuje na to, že sama kvantita v prípone *-ár* nie je dôvodom regresívneho skracovania základu. To je akiste pravda, keď sledujeme distribúciu kvantity len na lineárnej úrovni slabiky. Avšak v slovách typu *murár* je regresívne alternačné kráte-

nie základu spôsobené tým, že sa uskutočňuje slovotvorná operácia pridaním dlhej prípony *-ár*, ktorá sem vstupuje výlučne ako dlhá, čo značí, že kvantita je tu nemenne prítomná tak na úrovni morfofonémy, resp. fonémy, ako aj fóny. Je prosto neprípustné uvažovať v rámci derivácie o jej skrátaní. A tak dlhé *-ár* a súčasný tlak na skrátanie slovotvorného základu organicky patria k sebe ako komplexný derivačný úkon. To značí, že kvantitatívna stabilita sufixu *-ár* je súčasťou štruktúrnej stability slovotvorného typu.

Ďalším dôkazom stabilnej dĺžky sufixu *-ár*, ktorý L. Dvonč (s. 30 – 31) odmieta, je skutočnosť, že dlhé *-ár* nasleduje aj po spoluhláske *j* (napr. *strojár*; *vejár*; *lejár*; *päťbojár* a pod.), hoci iné sufixálne morfémy sa po predchádzajúcom *j* skracujú (skraca sa napr. sufix *-ák*: *lejak*, *navijak*, *zabijak*...). Autor pri vysvetľovaní faktu, že dlhé *-ár* môže nasledovať aj po *j*, využíva formuláciu S. Czambela v *Rukováti spisovnej reči slovenskej* (1902, s. 15 – 16), ktorý uvádza, že stredná slovenčina „po *j* netrpí dlhého *á*, preto slová prijaté z nej v spisovnom jazyku píše s krátkym *a* po *j* takto: *vojak*, *stojak*, *zabijak*... atď. Ale v umelých slovách, tedy v takých, ktoré z ľudu nepochodia, spisovný jazyk znesie dlhé *á* po *j*, napr. *vejár*, *strojár*; *strojáreň*, *lejáreň* atď.“ Navyše sem Dvonč priraduje aj Czambelovu poznámku z práce *K reči o Slovenskom pravopise*: „Živé slová píše sa podľa výslovnosti: *vojak*, *stojak* atď., naproti tomu požičané či pretvorené z češtiny, tiež podľa výslovnosti, prijatej vlivom českej kvantity: *vejár*, *strojár*.“ Na tieto citácie nadväzuje L. Dvonč (tamže) zhrnúcim úsudkom: „Nejde tu teda o nejakú špeciálnu stabilitu kvantity sufixu *-ár*; treba prihliadať na to, o aké slová tu ide. Ide o slová **charakteru čisto spisovného**“ (zvyraznil L. K.).

V tomto bode sa musíme pri argumentoch, s ktorými sa L. Dvonč stotožnil, opäť na chvíľu pristaviť. Hoci ide už o polovicu 50. rokov 20. storočia, autor až nečakane rigorózne absolutizuje závislosť spisovného jazyka od stredoslovenského jazykového prejavu. Ako keby sa spisovný jazyk v prípadoch, keď sa odchyľuje od stredoslovenského hovoreného východiska, vyvíjal nejakým neakceptovateľným smerom a ako keby spisovné jazyky z toho vyplývajúce nemohli mať relevantnú preukaznú silu ostatných jazykových javov. Zároveň si nemožno odpustiť poznámku, že predmetom citovanej monografie bol rytmický zákon v spisovnej slovenčine, čo sa explicitne uvádza v jej názve. A tak zľahčovanie významu, ktorý majú určité jazykové javy pre konštitúciu spisovnej normy, s odôvodnením, že sú to prvky „čisto spisovného charakteru“, je, nech by sme sa na to pozerali z akejkoľvek strany, zjavná kontradikcia. Navyše v spomenutom období už bolo súčasťou aktívnej vrstvy slovennej zásoby niekoľko desiatok slov s dlhým *-ár*; *-áreň* po spoluhláske *j* (porov. Slovník slovenského jazyka I. – V.) a trend smeroval k ich rozširovaniu (napr. *glejár*; *lejár*; *odbojár*; *olejáreň*; *päťbojár*; *spojár*; *strojár*; *zbrojár*... a od nich odvodené, ako napr. *nástrojár*; *zvonolejár*; *glejáreň*; *glejárstvo*; *glejársky*...). L. Dvonč tento podstat-

ný kvantitatívny fakt nevyhodnocuje, ba snaží sa spochybníť význam výskytu dlhého *á* v spomenutých prípadoch, uvádzajúc k tomu ako argument existenciu tvaru *jám*, kde sa tiež vyskytuje dlhé *á* po spoluhláske *j*. Tento tvar je však so súborom slov, kde ide o dlhý slovotvorný sufix, štruktúrne neporovnateľný (pozri tiež Habijanec, 2005, s. 118), a preto nemôže spochybníť výnimočnosť výskytu sufixu *-ár* ako jedinej dlhej derivačnej prípony v uvedenej pozícii.

L. Dvonč naostatok nenachádza dôvod na existenciu špecifickej povahy prípony *-ár* a k celej tejto problematike dodáva (s. 33): „Rozbor ukazuje, že pri otázke, prečo sa v doterajších Pravidlách *-ár* po predchádzajúcej jednoduchej dĺžke neskracuje, viac nám povie náhľad, že sa tu prípona *-ár* uplatnila mechanicky, bez ohľadu na to, že sa tým porušuje rytmický zákon (uplatnila sa len z toho dôvodu, že skrátene *-ar* dovtedy neexistovalo), než predpoklad nejakej neobyčajnej stability kvantity prípony *-ár*“. L. Dvonč tu nepochybne poukazoval nielen na staršie, ale aj na vtedy najnovšie Pravidlá z r. 1953. Čo však myslel pod formuláciou „uplatnila sa len z toho dôvodu, že skrátene *-ar* dovtedy neexistovalo“, možno vyrozumieť z jeho inej poznámky (s. 28): „Zostavovatelia Pravidiel z r. 1931 nepoznali podobu *-ar*, a preto aj keď sa tu vytvoril nový stav tvorením nových slov bez skracovania kmeňovej slabiky (typu *rozprávka – rozprávkar* oproti staršiemu *múr – murár*), neuplatnili krátku podobu, ale mechanicky uviedli príponu *-ár* aj po predchádzajúcej dĺžke. Iný výklad by bol, že zostavovatelia poznali Czamblov tvar *obrázkár*, ktorý vniesli do kodifikácie.“

Ukazuje sa, že i tieto Dvončove zásadné poznámky si vyžadujú kritické zhodnotenie. Autor vôbec nepredpokladá, že zostavovatelia Pravidiel sa v prípade zavedenia dlhého *-ár* ako výnimky rozhodli namiesto princípu rytmického krátenia jednoducho uprednostniť stav jazykovej praxe. Svoju hypotézu o odlišnom stave v jazykovej praxi, t. j. hypotézu o tendencii skracovania prípony *-ár*, pokúsil sa L. Dvonč (s. 27) podporiť prezentovaním výsledkov vlastného výskumu rozsiahleho jazykového materiálu pochádzajúceho z rokov 1870 – 1905 najmä z časopisov *Orol* a *Slovenské pohľady*. Napriek tomuto výraznému úsiliu však zaznamenáva výskyt len troch dokladov so skrátenu príponou *-ar*: *vládarov* (*Orol*, 1870), *strúhar* (*Orol*, 1872) a *mliekari* (*Orol*, 1873). A tak na základe výskytu týchto troch výrazov zo začiatku 70. rokov 19. storočia, z ktorých prvé dva sú zjavne utvorené chybne (v Pravidlách z r. 1931 sú už len náležité podoby *struhár*, *vladár*), vyslovil presvedčenie, ktoré tu treba zopakovať: že sa „vytvoril **nový stav** (zvýraznil L. K.) tvorením nových slov bez skracovania kmeňovej slabiky (typu *rozprávka – rozprávkar* oproti staršiemu *múr – murár*)“. Je síce pravda, že autorovi ide predovšetkým o prípady skracovania jednoduchej dĺžky po predchádzajúcej jednoduchej dĺžke, no napriek tomu je naozaj dosť nečakané, že ďalej vôbec nepracuje so svojimi vlastnými dokladmi dokumentujúcimi iný, reálne sa formujúci „nový stav“, t. j. nevšíma si omno-

ho početnejšie vlastné doklady na opačnú tendenciu – na zachovávanie dĺžky prípon *-ár*; *-áreň* aj napriek porušovaniu pravidla o rytmickom krátení (*obrázkar*; *stávkár*; *článkar*; *kôrkár*; *účtáreň*, ale aj *poviedkársky*; *poviestkar*; *mliekar*; *korienkar*; *pečienkárka*, doložené z rokov 1870 – 1902), ktorých spolu s Czambelovými príkladmi (a rátajúc aj opakovaný výskyt) sám uvádza až dvadsať (porov. s. 26 – 27). Dokonca pri kritike postupu zostavovateľov Pravidiel nezohľadnil ani svoje vlastné hodnotenie, ktoré bol k týmto dokladom pripojil ako poznámku (s. 27): „Aj materiál Slovenských pohľadov ukazuje, že sa rytmický zákon porušoval už dávno predtým, než sa to začalo uvádzať v gramatických príručkách.“(!) Je to síce zvláštne, ale je to naozaj tak: jazykový materiál, ktorý L. Dvonč zhromaždil, z nášho dnešného pohľadu dokazuje vlastne opak toho, k čomu smerovala jeho hypotéza. Dokazuje, že ozajstným novým stavom bola tendencia zachovávať dĺžku sufixov *-ár*; *-áreň* aj v prípadoch, keď sa neskracovala predchádzajúca dlhá slabika. Nepochybne je to jedno z ďalších svedectiev o kvantitatívnej stabilite sufixu *-ár*.

Naostatok vychodí, že jediným relevantne vyznievajúcim argumentom proti kvantitatívnej stabilite prípony *-ár* by mohli byť autorove doklady na jej krátkosť v slovách typu *frézar* z rokov 1946 – 1954. L. Dvonč uvádza vyše tridsiatky prípadov z tohto obdobia (rátajúc sem aj opakovaný výskyt), ktoré vyexcerpoval z tlače a technickej literatúry. Pri dokladoch tohto typu však nie je možné obísť zásadnú otázku, a to otázku stupňa ich relevantnosti. Ide o to, do akej miery môžu byť uvedené prípady považované za reflex ozajstnej tendencie, presnejšie do akej miery sú spochybniteľné dvoma nie zanedbateľnými nejasnosťami: (1) Čo je tu skutočný hovorený úzus a čo len prosté mechanické uplatnenie pravidla o rytmickom krátení druhej dĺžky v písanom texte? (2) Ak ide výlučne o reflex hovoreného úzu, potom v akom rozsahu sa v týchto prípadoch zrkadlí iba prirodzene kratšia (no nie krátka) výslovnosť druhej dĺžky? To sú naozaj podstatné otázky, ktoré nemožno prehliadnúť ani odmietnuť, avšak serióznou odpoveď na ne by bol mohol zrejme dať iba exaktný výskum zvukovej stránky bežne hovorených prejavov. V dôsledku týchto, nazdávame sa, vážnych nejasností uvedený materiál, i keď je rozsahom nezanedbateľný, výrazne stráca na svojej relevantnosti. L. Dvonč si v spomínaných súvislostiach akiste uvedomil, že dôležitým aspektom riešenia problému kvantity v sufixe *-ár* je okrem iného aj výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, ale keďže žiaden takýto výskum k dispozícii nebol, vyslovil aspoň presvedčenie: „Myslím, že aj výskum výslovnosti by potvrdil Peciarovo konštatovanie, že sa tieto slová vyslovujú s krátkym *-ar* (s. 33).“ Aspoň na okraj však treba dodať, že Š. Peciar (1946, s. 219) konštatoval o tejto výslovnosti predsa len niečo iné; podľa neho tvary *rozprávkar*; *bájkár* „v systéme, v ktorom platí princíp rytmického zákona, nemôžu sa vyskytnúť. Obvyklá výslovnosť týchto tvarov (*rozprávkar*; *bájkár* alebo *rozpravkar*; *bajkar*) je nám pre to presvedčujúcim dôkazom.“

Zhrnutie. – Dvončovo chápanie problematiky kvantitatívnej stability sufixu *-ár* v práci *Rytmičný zákon v spisovnej slovenčine* je možné zhrnúť do troch podstatných téz. L. Dvonč je presvedčený, že:

(1) sufix *-ár* nepreukazuje žiadnu špecifickú vlastnosť, ktorá by bránila jeho kráteniu v rámci rytmického zákona,

(2) dĺžka tohto sufixu po predchádzajúcej jednoduchej dĺžke bola v pravopise zavedená mechanicky, bez prihliadnutia na odlišný stav jazykovej praxe,

(3) dobové doklady z publicistiky ukazujú na tendenciu skracovať príponu *-ár* ako druhú jednoduchú dĺžku.

Ako sme však ukázali vyššie, v súvislosti s uvedenými tézami treba konštatovať, že argumentom, ktoré L. Dvonč na podporu týchto téz vo svojej monografii uvádza, chýba relevantnosť a či aspoň jej nevyhnutná miera. A čo je ešte prekvapujúcejšie, niektoré časti materiálu naznačujú dokonca opak toho, k čomu autor smeroval. Vo svojej rozsiahlej štúdii uverejnenej krátko nato (1956) a venovanej osobitne iba problematike prípon *-ár/-iar* už s uvedenými tézami nepracuje a špecificky sa nezaobera ani prípadmi dvoch po sebe nasledujúcich jednoduchých dĺžok. A tak aj naďalej zostáva nezodpovedaná ním položená otázka: **má prípona *-ár* nejakú špecifickú vlastnosť, pre ktorú by nemala podliehať rytmickému kráteniu?** O odpoveď sa pokúsime v nasledujúcej časti tohto príspevku.

2. Aspekty kvantitatívnej stability sufixu *-ár* (*-áreň*)

Pri hľadaní odpovede na Dvončovu otázku dotýkajúcu sa kvantitatívnej stability sufixu *-ár* si treba všimnúť riešenie L. Ďuroviča (2005, s. 80), ktorý zaviedol pojmy rezistentná morféma (morféma nepodliehajúca neutralizácii kvantity) a naproti tomu neutralizovateľná morféma. Ako rezistentnú voči kvantitatívnej neutralizácii označuje morfému *-ár* (tamže, s. 91), a to najmä z toho dôvodu, že po skrátaní by pôsobila v slovenčine neprirodzene, cudzo (porov. tiež Ďurovič, 2006, s. 226), v čom sa odvoláva aj na S. Czambela, ktorý na túto skutočnosť upozornil už v r. 1890 (porov. Czambel, 1890, s. 133).² Na jednej strane je síce celkom zjavné, že sufix *-ár* ako derivačný segment preukazuje voči strate kvantity výnimočnú odolnosť, no na druhej strane je pravda, že ak hľadáme uspokojivú odpoveď na spomínanú Dvončovu otázku, nemôžeme zostať iba pri citovanom konštatovaní. Budeme preto ďalej skúmať, či existuje alebo neexistuje nejaká špecifická vlastnosť (resp. vlastnosti), ktorá by mohla rezistentnú povahu sufixu *-ár* markantne vysvetliť. Ukazuje sa, že pri takomto skúmaní sa čoraz naliehavejšie núkajú do pozornosti nielen synchronne, ale aj diachronne jazykové javy súvisiace s touto problematikou.

² L. Dvonč (1955, s. 30) polemizuje s citovaným Czambelovým názorom, dôvodiac, že „je otázne, či zdanie cudzosti má byť argumentom pre to, aby sa porušoval rytmický zákon“.

2.1. Diachrónne aspekty kvantitatívnej stability sufixu *-ár (-áreň)*

Pokiaľ ide o distribúciu kvantity z diachrónneho hľadiska, možno všeobecne konštatovať, že pre výskyt kvantity v stavbe súčasného slovenského slova bola rozhodujúca zmena kvantitatívnych pomerov po reštrukturalizácii prozodických vlastností praslovanského základu formujúcej sa slovenčiny v 10. storočí. Pritom pre slovenčinu je typické, že novoakútová intonácia sa v podstate dôsledne prehodnotila ako dĺžka a všetky ostatné intonácie (akútová, cirkumflexová i nová cirkumflexová) sa, naopak, vo väčšine prípadov prehodnocovali ako krátkosť (porov. Pauliny, 1963, s. 138 n.). Novoakútová kvantita (kvantita za novú razenú intonáciu) tak v slovenčine vystupuje už celé tisícročie ako jej veľmi zreteľná, dominantná a zároveň stabilná prozodická vlastnosť, napr. v tvaroch gen. plurálu ženského a stredného rodu (*ruka – rúk, mesto – miest*), v koreni slov vzoru vysvedčenie (*list – listie*), ďalej v koreni slov tvorených príponami *-ok, -ka, -ko* (*hrad – hrádok, hlava – hlávka, veko – viečko*) a popri niektorých iných pozíciách aj v prípone *-ár* (*vláda – vladár*) (porov. k tomu Pauliny, tamže; Lamprecht, 1987, s. 145 n.). O príbuznej prípone *-áreň* možno v tejto súvislosti hovoriť ako o sekundárnom jave, pretože sa historicky sformovala až oveľa neskôr, a to na báze sufixu *-ár*.

Je pozoruhodné, že pri skúmaní kvantity prípon *-ár, -áreň* nebola dosiaľ nastolená podstatná otázka: prečo sa v jednej skupine slov pred týmito derivačnými morfémi základ celkom prirodzene skracoval (napr. *múr – murár*), kým v inej skupine slov sa prejavovala veľmi silná tendencia základ neskracovať (napr. *obrázok – obrázkar*)? Táto tendencia sa pritom ukázala natoľko presvedčivá, že viedla kodifikátorov spisovného jazyka k deklarovaniu výnimky z rytmického krátenia. Ak si podrobnejšie preberieme jadro spomenutých dvoch skupín slov (so skráteným a neskráteným základom), ukazuje sa, že ide o dva typy výrazov so zreteľne odlišnou slovotvornou štruktúrou viazanou na historicky ustanovené, stabilne sa realizujúce kvantitatívne vlastnosti.

(1) Základ sa skracuje

Z historického hľadiska ide pri takomto alternačnom skracovaní o kvantitu rozličného pôvodu, no pre lexémy danej skupiny je charakteristické, že ich slovotvorný základ je primárne buď neodvodený, alebo odvodený dnes už neproduktívnymi sufixmi. Sú to slová utvorené jednak od substantív, napr. *bieda – bedár, drôt – drotár, figeľ – figliar, kľúč – kľučiar, komín – kominár, krám – kramár, múr – murár, pismo – pismár, rám – ramár, víno – vinár* a pod., jednak od sloviess, napr. *blúdiť – bludár, brúsiť – brusiar* (zastar.), *liečiť – lekár, píliť – piliar, písať – pisár, priať – pradiar, strúhať – struhár, vládnuť – vladár* a i., resp. *káva – kaviareň, cín – cináreň, ošípaná – ošípáreň; čítať – čítáreň, umývať – umyváreň* a pod. Z uvedených príkladov vidno, že pri derivácii tu kvantita v základe slov neprejavuje voči regresívnemu alternačné-

mu pôsobeniu slovotvornej prípony *-ár* (*-áreň*) žiadnu rezistenciu. Z hľadiska kvantitatívnej stability sufixu *-ár* je však zásadne dôležité, že rovnako sa správa aj kvantita v slovotvorňom základe slov utvorených dnes produktívnymi príponami *-ík/-ník*, resp. aj *-iček, -ičko*: *medovník – medovníkár; rybník – rybníkár; perník – perníkár; slovník – slovníkár; košík – košíkár; žlčník – žlčníkár; koniček – koničkár; autičko – autičkár* (v úze je tu kolísanie) atď. Navyše sa celkom pravidelne realizuje aj krátenie základu cudzích slov odvodených najrozličnejšími sufixmi: *archív – archivár; betón – betonár; bibliotéka – bibliotekár; doktrína – doktrinár; diéta – dietár; harpúna – harpunár; šablóna – šablonár; milión – milionár* atď.

(2) Základ sa neskracuje

Do tejto skupiny patria pôvodne slová, v ktorých sa dĺžka slovotvorňého základu ustanovila historicky za praslovanský novoakút pri derivácii sufixmi *-ka, -ok* (*vyšoký – výška, kruh – krúžok*). K takémuto zdĺženému základu sa pri ďalšom odvodzovaní pridáva dlhý sufix *-ár* s rovnakým stabilným novoakútovým dedičstvom kvantity. Príklady:

-ka: *bábka – bábkar; bájka – bájkar; hádka – hádkar; prekážka – prekážkar; rozprávka – rozprávkar; sánka – sánkar; stávka – stávkár; trúbka – trúbkar; vážka – vážkar; výška – výškár; známka – známkar; cievka – cievkar; čiapka – čiapkár; čučoriedka – čučoriedkar; dialka – dialkar; hliadka – hliadkar; klietka – klietkar; lahôdka – lahôdkár; obrázok – obrázkár; omietka – omietkar; pamiatka – pamiatkar; pochôdzka – pochôdzkar; polievka – polievkar; retiazka – retiazkar; sviečka – sviečkar; škôlka – škôlkar a i.;*

-ok: *článok – článkar; krúžok – krúžkar; obrázok – obrázkár; párok – párkár; prútok – prútkár; stánok – stánkar; súdok – súdkár; žalúdok – žalúdkár; korienok – korienkar; oštiepok – oštiepkár; pasienok – pasienkar; záhumienok – záhumienkar* atď.

Uvedené príklady jasne ukazujú, že túto skupinu porušujúcu rytmické krátenie tvorí homogénna, v morfológickom ustrojení vlastne rovnorodá množina výrazov, v ktorých štruktúre sa konkurenčne stretávajú dve historicky stabilné, silné pozície kvantity, obidve dôsledne reprezentujúce novoakútovú intonáciu – t. j. kvantita v základe slova za novoakút realizovaná pri odvodzovaní sufixmi *-ka, -ok* a kvantita za novoakút realizovaná pri odvodzovaní v prípone *-ár*:

Na komplexnejšie pochopenie celého problému kvantity v sufixoch *-ár, -áreň* treba vedieť, že prípady s porušovaním rytmického krátenia sa začínajú objavovať až v druhej polovici 19. storočia, keď spisovná slovenčina osnovaná na stredoslovenskej nárečovej báze nastupuje cestu „autonómneho“ rozvoja spisovného jazyka, a potom najmä v 20. storočí, čo bezprostredne súvisí s narastaním produktívnosti týchto sufixov. (Pod „autonómnym“ rozvojom spisovného jazyka máme na mysli

jeho schopnosť odpútať sa jednotlivými prejavmi svojej dynamiky od konkrétneho nárečového základu.) Aj z tohto faktu je zrejmé, že slovenčina stredoslovenského typu sa pôvodne vyhýbala tvoreniu slov, v ktorých by sa stretali dve konkurenčné, rezistentné dĺžky. To je vlastne aj jeden z dôvodov, prečo pôvodne vôbec nevznikali slová s takou štruktúrou, kde by bol slovotvorný základ tvorený pomocou sufixov *-ka*, *-ok* a k nemu by sa pridával sufix *-ár*. Nečudo, že až S. Czambel prvý zaznamenáva takéto štruktúrne novotvary (*kôrkár*, *článkár*).

Tento fakt dobre vidno aj z prípadov tvorenia slov od základu odvodeného iným sufixom, napr. *súkno*, *vlákno*, *plátno*; i tu je totiž v základe rezistentná kvantita za novoakútovú intonáciu. Kým od slov *súkno*, *plátno* existujú pre činiteľské mená staršie deriváty *plátenník*, *súkenník*, kde nenastáva porušovanie rytmického krátenia, od slova *vlákno* podobná odvodenina neexistovala, a to jednoducho preto, lebo nevznikla takáto pomenovacia potreba. Až v polovici 20. storočia s rozvojom priemyslu sa takáto potreba stala aktuálnou, no používatelia spisovnej slovenčiny už siahli po produktívnej prípone *-ár* a bolo utvorené slovo *vláknár* (porov. Slovník slovenského jazyka V), nie **vlákenník*, hoci to znamenalo porušenie rytmického krátenia.

Vznikom derivátov na *-ár* od základu odvodeného sufixmi *-ka*, *-ok* vytvorila sa teda v rámci slova konkurencia dvoch po sebe nasledujúcich rezistentných, historicky i štruktúrne stabilných dĺžok (porov. príklady v bode (2)). Tento stav sa v niektorých prípadoch začal najmä v novších kodifikačných príručkách³ riešiť v prospech kvantity v sufixe *-ár*, napr. *žrdka* – *žrdkár* (pôvodne *žrdkár*), *tajnôstka* – *tajnostkár*, no predtým i *tajnôstkár*, *figúrka* – pôvodne *figúrkár* i *figurkár*, ale: *džbánok* – v staršej i novej kodifikácii iba *džbankár*, *bránka* – iba *brankár*⁴. Uvedené podoby teda naznačujú, akoby v slovách tohto typu začala vo vzájomnej konfrontácii kvantita prípony *-ár* preukazovať väčšiu rezistenciu než kvantita v slovotvornom základe utvorenom sufixmi *-ka*, *-ok*. Ide však iba o jednotlivé prípady a vo väčšine z nich sa prejavuje skôr istá miera rozkolísanosti úzu, než náznak nejakej všeobecnejšej tendencie. Napokon, ak ide o štruktúry s takými dvoma rezistentnými, historicky stabilnými dĺžkami, skracovanie základu v jednotlivých prípadoch, kde sa prejavuje iba kolísanie úzu, nemožno pokladať za smerovanie k posilneniu systému (porov. ďalej v 2.2.2).

S. Czambel i L. Dvonč správne postrehli, že novšie slová, ako *strojár*, *lejár*, nezodpovedajúce svojou hláskoslovnou štruktúrou stredoslovenskému jazykovému základu, mohli vzniknúť len „v prostredí“ spisovného jazyka, a preto sú typické práve preň. K tomu však treba ešte dopovedať, že to isté platí aj o podobách ako *obrázkár*, *rozprávkar*.

³ Máme na mysli príručky vydávané v druhej polovici minulého storočia.

⁴ V prípade slova *brankár* ide najskôr o podobu ovplyvnenú češtinou (*branka* – *brankář*).

2.2. Synchronne aspekty kvantitatívnej stability sufixu *-ár (-áreň)*

V súvislosti s tým, čo sme uviedli o historickej zakotvenosti kvantity sufixu *-ár*, je nutné konštatovať, že tento stáročia pretrvávajúci stav má, samozrejme, výrazný dosah aj na synchronnú stabilitu kvantitatívnych štruktúr. Otázkam kvantity v slovenčine zo synchronného hľadiska sa vo viacerých teoretických vystúpeniach venoval najmä J. Sabol, a to buď ako špecifickej téme (porov. napr. 1979, 1984, 2005), alebo v rámci širšieho teoretického kontextu (porov. 1989). J. Sabol (2005, s. 12) uvádza, že pri rozložení kvantity v slovenských slovách a tvaroch a pri jej systémovom uplatňovaní „možno pozorovať súčinnosť morfolologickej a fonologickej a fonologickej a derivačnej roviny“. Znamená to, že kvantitatívne pomery v konkrétnom slove nie sú len povrchovým prozodickým javom na úrovni slabiky, ale sú výsledkom realizácie (a premietnutia) jednak slovotvorných postupov pri uplatnení štruktúry daného slovotvorného typu, jednak tvarotvorných operácií v súčinnosti s paradigmou príslušného deklinačného typu. Napriek tejto nie celkom jednoduchej organizácii dajú sa v slovenčine od seba celkom zreteľne oddeliť dva typy distribúcie kvantity: neutralizačná (rytmická, lineárna) a alternačná (slovotvorná, paradigmatická). Toto známe rozlišovanie je jedným z východísk nášho ďalšieho výkladu.

2.2.1. Kvantita ako sémantický indikátor. – Kvantitatívne alternácie sú bezprostredne spojené s významom, a to lexikálnym, resp. slovotvorným, naproti tomu neutralizácia kvantity, čiže rytmické krátenie, nie je produktom sémantiky, ale prejavom fungovania slabičnej kvantitatívnej rytmiky ako jedinečnej prozodickej vlastnosti slovenčiny. Z týchto faktov vychodí dôležitá otázka: kedy vlastne môže byť uplatnené pravidlo o rytmickom krátení druhej dĺžky? Odpoveď je v podstate jednoduchá: vtedy, keď nezasahuje do vnímania sémantickej stránky jazyka. Alebo aj opačne: **ak by neutralizácia kvantity mala mať nejaký rušivý vplyv na vnímanie významu jazykových jednotiek, nemôže sa realizovať, resp. musí prísť na rad výnimka z tohto pravidla.** O tom, kedy by mohla mať rytmická distribúcia kvantity nepriaznivý dosah na vnímanie sémantickej stránky jazykových jednotiek, rozhodujú sami používatelia. Tí pristupujú k svojmu prostriedku komunikácie z jednej strany ako k systému, no zároveň z inej strany ako k pragmatickému nástroju. Preto si vytvárajú sústavu formálnych indikátorov významu, ktorých prvotný zmysel je praktický – slúžia im na ľahšiu identifikáciu sémantických kódov. Sémantické indikátory (indikátory významu) sú jednak gramatické, jednak lexikálne, resp. slovotvorné, t. j. indikujú gramatický, lexikálny či slovotvorný význam, pričom predstavujú spojitú sústavu prvkov.

Prípdom indikátora gramatického významu je napr. kvantita gramatickej morfémy *-í* v tvare genitívu plurálu skloňovacieho vzoru *dlaň*. O neprípustnosti absencie kvantity ako indikátora uvedeného tvaru svedčí skutočnosť, že sa realizuje pri slo-

vách typu *báseň* aj napriek tomu, že ide o vážne a pritom akoby bezdôvodné porušenie rytmického krátenia (*básni*). Avšak používatelia jazyka potrebujú v bežnej komunikácii čo najzreteľnejšie jednoznačné signály gramatických významov a dlhé *-í* v genitíve plurálu skloňovacieho typu dľaň je práve takýmto signálom. Podoba bez kvantity (*básni*) by podľa používateľov slovenčiny znemožnila jednoznačnú indikáciu, a teda aj následnú identifikáciu tohto tvaru. A tak skutočnosť, že sa v tvare *básni* flagrantne porušuje rytmické krátenie, nie je z hľadiska úspešnosti komunikácie vôbec podstatná.

Iným príkladom bezpečného formálneho indikátora gramatického významu je zhoda (kongruencia). Veľmi dobre to vidno napr. pri adjektívach na *-ský, -cký*, kde uplatnením rytmického krátenia vznikajú podoby ako *hospodársky, banický, krikľúnsky, spevácky* atď., ktoré sú formálne totožné s adverbiami podobami. Rytmické krátenie tu však nemá rušivý dosah na vnímanie kategoriálneho významu adjektívnych výrazov, pretože takéto vzťahové prídavné mená sa v reči musia spájať s nadradeným substantívom, s ktorým sa nevyhnutne zhodujú. Túto gramatickú schopnosť, t. j. schopnosť zhody, nemôžu adverbiá za žiadnych okolností nadobudnúť, a tak ani nemôže bežne nastať zámena adjektíva adverbiom (a naopak).

Indikátor slovotvorného významu je taká vlastnosť morfémy, ktorá napomáha zabezpečenie prehľadnosti slovotvornej štruktúry, a to najmä pri produktívnych derivačných typoch a či pri tvorení nových slov. Význam takéhoto indikátora narastá v derivačných procesoch smerujúcich k utváraniu slovotvorných radov (resp. hniezd). Ak by indikácia slovotvorného významu nebola zreteľná, vznikali by pri slovotvorne motivovaných derivátoch problémy nielen s ich identifikáciou, ale už aj s ich samotným utváraním. V tejto súvislosti si hodno povšimnúť, že v slovotvornom rade sa kreuje súbor indikácií lexikálnych a slovotvorných významov, s ktorými sa obyčajne spája indikácia gramatickej sémantiky.

Príkladom formálneho indikátora slovotvorného významu je aj kvantita v derivačnom sufixe *-ár*, ktorá sa potenciálne zaraďuje do širšieho súboru derivačno-gramatických indikácií. Overiť si tento fakt možno pomerne jednoducho. V prípade slov na *-ár*, v ktorých sa porušuje rytmické krátenie, ako *škôlkár, stánkárka, rozprávárka, hrozienkáreň*, niet žiadneho objektívneho predpokladu, že by sa mohli pri tvorení ich tvarov alebo derivátov vyskytovať nejaké všeobecné problémy či nejasnosti; bez ťažkostí možno utvoriť napr. podoby: *rozprávárka* → *rozprávárkam*, *hrozienkáreň* → *hrozienkárňam*, *škôlkár* → *škôlkárik*, *stánkárka* → *stánkáročka* a pod. Avšak pri tých istých výrazoch s krátkym *-ar* už vystupujú v tvorení slov i niektorých tvarov problémy a nejasnosti (porov. aj Sokolová, 1992, Mislovičová, 2005). V prípadoch tvorenia datívu alebo lokálu plurálu slov ako *hrozienkáreň, rozprávárka* sa bežnému používateľovi núkajú vskutku dva varianty jedného tvaru (porov. k tomu Sokolová, tamže, s. 107): *hrozienkárňam/hrozienkár-*

niam, rozprávarkam/rozprávarkám, pričom dospieť k správnej podobe si vyžaduje isté rozvažovanie, ktoré napokon ani nemusí úplne odstrániť rečovú neistotu. Rovnaké problémy sú pri tvorení deminutív: *škôlkar* → *škôlkarík* či *škôlkarik?*, *stánkarka* → *stánkarôčka* či *stánkaročka?* Nielenže je tu váhanie a neistota, ale navyše sa zbytočne otvára aj priestor na odbornú diskusiu o tom, ktorá z dvojice podôb je vlastne náležitá.

Sondážny prieskum, ktorý sme anketovou formou urobili na vzorke 51 respondentov (vysokoškolských študentov prevažne študujúcich slovenčinu) však ukázal, že diverzita v uvedených tvaroch je vlastne ešte širšia. Pri úlohe utvoriť datív plurálu od slova *hrozienkareň* sme zaznamenali nielen podoby *hrozienkárňam* (21) a *hrozienkarniam* (11), ale aj podobu s dlhým *-ár*, teda *hrozienkárňam*, a to s pomerne vysokým zastúpením (17); nečakane sa objavil dokonca tvar *horozienkarňám* (2). Pri úlohe utvoriť deminutívum od slova *škôlkar* vznikli podoby: *škôlkarík* (18), *škôlkarik* (27) i *škôlkárík* (6). Na porovnanie: iná skupina 46 respondentov (tiež vysokoškolských študentov) mala utvoriť rovnaké tvary a deriváty od tých istých slov, avšak s dlhým *-ár*. Od slova *hrozienkareň* utvorilo datív plurálu v očakávanej podobe *hrozienkárňam* až 42 anketovaných, zvyšní (4) uviedli tvar *hrozienkárňam*. Od slova *škôlkár* bol tiež v absolútnej väčšine (39) utvorený očakávaný tvar *škôlkárík*, zvyšní respondenti uviedli tvar *škôlkarik* (7).

Náš prieskum teda ukázal, že pre slová s dlhým *-ár*, v ktorých sa porušuje rytmické krátenie, je v praxi príznačná relatívne jednotná podoba utvoreného slova či tvaru s minimálnou diverzitou a zároveň s absolútnou dominanciou jednej formy (*hrozienkárňam, škôlkárík*). Ešte treba dodať, že dominantne sa vyskytujúca forma je totožná s náležitou (očakávanou) podobou. Naproti tomu pre typ s krátkym *-ar* je charakteristická širšia rozmanitosť foriem, pričom sa medzi nimi dominantnosť buď neprejavuje, alebo je len málo zreteľná; pritom najpočetnejšia forma ani nemusí byť totožná s náležitou či očakávanou podobou.

Na tomto mieste môžeme zhrnúť: Ak pri slovotvornom a tvarotvornom „narábaní“ so slovami s dlhým *-ár* typu *obrázkár* všeobecne nevznikajú objektívne problémy, pričom tvorenie slov a tvarov od nich je relatívne jednotné (t. j. jedna forma sa vyskytuje absolútne dominantne), svedčí to o prítomnosti jednoznačných derivačno-gramatických indikácií v týchto slovách a ich tvaroch. No ak na druhej strane pri tých istých výrazoch po odstránení kvantity z prípony *-ár* (*obrázkar*) nastávajú v rámci niektorých rečotvorných operácií celkom reálne nejasnosti sprevádzané slabou vyhranenosťou či dokonca neexistenciou dominantnej formy, niet pochybností o tom, že uplatnením rytmického krátenia sa tu oslabujú a znejasňujú jednoznačné indikácie derivačno-gramatických významov. Rytmické krátenie tu teda rušivo zasahuje do vnímania sémantickej stránky jazykových jednotiek a to nepochybne môže v istých ohľadoch sťažovať jazykové aktivity bežných používateľov.

2.2.2. Možnosti krátenia kvantity v slovách typu *obrázkár*. – Z toho, čo už bolo uvedené, je zrejmé, že obe rezistentné dĺžky v slovách typu *obrázkár* si konkurujú v dôsledku hraničného stretu dvoch samostatných slovotvorných procesov prejavujúcich nerovnaké požiadavky na indikáciu slovotvorného významu. Podstatou a či prvotnou príčinou existencie dvoch po sebe idúcich dĺžok v takýchto slovách teda nie je to, že vinou nedôslednosti sa neuplatňuje pravidlo o rytmickom krátení druhej dĺžky, ale je ňou skutočnosť, že tu zo sémantických dôvodov nenastalo regresívne alternačné skrátenie základu slova. V prípadoch ako *bábkár*; *sánkar*; *škôlkár* teda **primárne nejde o výnimku z rytmického krátenia, ale zo slovotvorného (alternačného) krátenia**. Neutralizačné pôsobenie neskráteného základu na slovotvorný sufix *-ár* je v takejto konštelácii iba sekundárne.

Regresívny alternačný tlak sufixu *-ár* na dlhý základ slova, ako aj protichodná možnosť sekundárneho neutralizačného pôsobenia neskráteného základu na sufix *-ár* vzbudzujú predstavu, že pri odvodzovaní slov pomocou sufixu *-ár* od základu utvoreného príponou *-ka/-ok* je možné až trojaké riešenie: (a) skrátiť základ, (b) skrátiť sufix *-ár*, (c) ponechať kvantitu v základe i v derivačnej morféme. Ukazuje sa však, že tieto možnosti majú rozdielne parametre, a teda aj účinky na fungovanie príslušných jazykových prvkov:

(a) Skrátenie základu (*obrazkár*) znamená výrazné oslabenie, ba v niektorých konkrétnych prípadoch až stratu indikácie lexikálneho významu, ako to vidno z príkladov: *park* – *parkár*; ale *párok* – tiež **parkár?*, *babka* – *babkár*; ale *bábka* – tiež *babkár?*; rovnako v príbuzných štruktúrach: *luk* – *lukár*; ale *lúka* – tiež **lukár?*, *mučiť* – *mučiar*; ale *múčiť* – tiež **mučiar?* a pod.

(b) Skrátením sufixu *-ár* (*obrázkar*), čiže uplatnením rytmického krátenia, nastáva zasa oslabenie a znejasnenie indikácie slovotvorného významu (porov. vyššie v 2.2.1); pre skrátené *-ar* to zároveň značí stratu schopnosti neutralizovať kvantitu nasledujúcej slabiky.

(c) Ponechaním kvantity v základe i v derivačnej morféme (*obrázkár*) zostáva obom častiam slova – na rozdiel od predchádzajúcich dvoch riešení – to najpodstatnejšie: schopnosť jednoznačne indikovať lexikálny i slovotvorný význam. Navyše sufix *-ár* si zachováva spôsobilosť neutralizovať kvantitu nasledujúcej slabiky; ne stráca teda v slove pozíciu progresívnej kvantitatívnej dominanty, čo úzko súvisí s jednoznačnou indikáciou gramatického významu (porov. už spomínané jednoznačné *hrozienkárňam* oproti neistému *hrozienkarniam?*/*hrozienkarniam?*).

Z uvedeného vyplýva, že riešenie (c) s ponechaním kvantity v základe i v derivačnej morféme (*obrázkár*) – hoci sa tým porušuje rytmické krátenie – ako jediné zo všetkých troch riešení nemá nepriaznivý dosah na vnímanie sémantickoštruktúrnych vlastností slov, keďže nespôsobuje oslabenie sémantických indikácií. Dôkazom je všeobecne a objektívne bezproblémová realizácia všetkých slovotvorných a tvarotvor-

ných úkonov, ktorých základom sú uvedené štruktúry. A to je aj najpravdepodobnejší dôvod, prečo si práve toto riešenie väčšinou volili používatelia spisovnej slovenčiny už od druhej polovice 19. storočia – samozrejme, na základe intuitívneho osvojenia si jazykových štruktúr – nutne pritom nerešpektujúc pravidlo o rytmickej krátení.

Záver

Na záver nám ešte zostáva odpovedať na Dvončovu otázku, či má sufix *-ár* nejakú špecifickú vlastnosť, pre ktorú by nemal podliehať rytmickému kráteniu. V tomto ohľade treba konštatovať, že o stabilnom charaktere kvantite v sufixe *-ár* svedčia jej viaceré jedinečné vlastnosti s nasledujúcou špecifikáciou:

Historické:

1) Kvantita v sufixe *-ár* je reflexom praslovanskej novoakútovej intonácie; novoakútová kvantita pritom v absolútnej väčšine prípadov charakterizuje slovenčinu (a to napr. aj v porovnaní s češtinou) ako jej typická a zároveň historicky stabilná prozodická vlastnosť.

2) Od počiatkov rozvoja spisovnej slovenčiny osnovej na stredoslovenskom základe sa objavuje zreteľná tendencia zachovávať kvantitu sufixov *-ár*, *-áreň* aj po predchádzajúcej rezistentnej dĺžke.

Paradigmaticko-štruktúrne:

Sufix *-ár* nestráca kvantitu ani tam, kde ju strácajú ostatné sufixy:

3) ani po spoluhláske *j*: *glejár*, *odbojár*, *spojár*, *strojár*, *zbrojár*, ale *vojak*, *zabijak*, *navijak* a pod.,

4) ani v alternačnej pozícii: *komár* – *komári*, *somár* – *somári*, ale: *kamzík* – *kamzičí*, *chrobák* – *chrobačí*, *slimák* – *slimačí*.⁵

K tomuto súboru špecifických charakteristík, ktorý svojím rozsahom nemá paralelu v celej sústave derivačných prípon, by bolo možné pridať ešte niektoré ďalšie osobitosti. Avšak v priamej odpovedi na spomínanú Dvončovú otázku je naostatok nutné zdôrazniť, že rozhodujúca vlastnosť slovotvornej prípony *-ár*, vďaka ktorej je rezistentná voči rytmickej neutralizácii, spočíva v tom, že **jej kvantita plní sémanticko-pragmatickú funkciu: pôsobí ako nevyhnutný jednoznačný indikátor slovotvorného významu a potenciálne aj širšieho súboru derivačno-gramatických významov**. Bez kvantite sa uvedená indikácia v sufixe *-ár* oslabuje, čo reálne spôsobuje nejasnosti pri tvorení, ale napokon i pri vnímaní niektorých tvarov a nových slov (porov. 2.2.1). V tejto súvislosti je na záver potrebné zopakovať pravidlo, ktorým sa riadia bežní používatelia spisovného jazyka: ak by rytmické krátenie malo mať nejaký nepriaznivý vplyv na vnímanie sémantickej stránky jazykových jednotiek, nemôže sa uplatniť, resp. musí prísť na rad výnimka z tohto krátenia.

⁵ Sem možno zaradiť aj zdomácnené podoby s dlhým *-ár*: *jaguár* – *jaguári*, *kazuár* – *kazuári*.

Literatúra

- CZAMBEL, Samo: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok 1902. 373 s.
- CZAMBEL, Samo: Slovenský pravopis. Budapešť: Vlastným nákladom 1890. 272 s.
- ĎUROVIČ, Lubomír: K histórii kodifikácie rytmického zákona v spisovnej slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Red. M. Považaj. Bratislava: VEDA 2005, s. 77 – 94.
- ĎUROVIČ, Lubomír: K diskusiám o vlastnostiach „rytmického zákona“. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 224 – 239.
- DVONČ, Ladislav: Rytmičný zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955. 254 s.
- DVONČ, Ladislav: Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní substantív na *-ár/-iar*. In: Jazykovedné štúdie I. Red. Jozef Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956, s. 5 – 40.
- HABIJANEC, Siniša: Kvantita prípon *-ár, -áreň* v slovách typu *strojár, strojáreň*. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Red. M. Považaj. Bratislava: VEDA 2005, s. 116 – 123.
- LAMPRECHT, Arnošt: Praslovanština. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1987. 197 s.
- MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Problémy kvantity v jazykovej praxi. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Red. M. Považaj. Bratislava: VEDA 2005, s. 157 – 164.
- PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 360 s.
- PECIAR, Štefan: Moje poznámky k Uhlárovmu článku o rytmickom zákone. In: Slovenská reč, 1941 – 1942, roč. 9, s. 315 – 317.
- PECIAR, Štefan: Slovenská kvantita a rytmický zákon. In: Slovenská reč 1946, roč. 12, č. 5 – 6, s. 137 – 152, č. 7 – 10, s. 217 – 224.
- RUŽIČKA, Jozef: Ako písať tvary činného prídavia prítomného. In: Slovenská reč, 1952 – 1953, roč. 18, s. 91 – 93.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Dôsledky fonologických zmien v nových pravidlách pravopisu na skloňovanie v slovenčine. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 2, s. 105 – 108.
- SABOL, Ján: Vzťah zvuku a významu a jazyková komunikácia. In: Kultúra slova, 1979, roč. 13, č. 9, s. 293 – 299.
- SABOL, Ján: Kvantita v spisovnej slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1984, s. 511 – 533.
- SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 253 s.
- SABOL, Ján: Historicko-synchronické morfológické a derivačné signály kvantity v slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Red. M. Považaj. Bratislava: VEDA 2005, s. 9 – 32.
- Slovník slovenského jazyka I – V. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (a – g). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2006

1. Vedenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚLŠ SAV) v roku 2006 pokračovalo – podobne ako v minulých rokoch – vo svojej činnosti v tomto zložení: riaditeľ doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., zástupca riaditeľa PaedDr. Matej Považaj, CSc., vedecká tajomníčka PhDr. Sibyla Mislovičová. Predsedníčkou vedeckej rady bola PhDr. Klára Buzássyová, CSc. Ústav ostal rozčlenený na sedem oddelení: a) oddelenie súčasného jazyka (vedúci Juraj Dolník), b) oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca Klára Buzássyová), c) oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúci Matej Považaj), d) oddelenie dejín slovenčiny (vedúci Milan Majtán), e) dialektologické oddelenie (vedúci Pavol Žigo), f) oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca Mária Šimková) a g) oddelenie lingvistickej databázy (vedúci Gabriel Gaži). Koncom roka pracovalo v JÚLŠ SAV 20 vedeckých pracovníkov (4 s hodnosťou DrSc. a 16 s hodnosťou CSc., resp. PhD., 2 s vedecko-pedagogickou hodnosťou riadneho profesora, 2 docenti), 40 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a 3 pracovníci so stredoškolským vzdelaním. Priemerný vek kmeňových zamestnancov ústavu bol ku koncu roka 48 rokov, priemerný vek vedeckých pracovníkov 51 rokov.

2. Vedecká činnosť JÚLŠ SAV prebiehala v rámci výskumných grantových úloh, ktoré schválila grantová agentúra VEGA, na projektoch riešených v rámci štátnej objednávky, ale aj na ďalších výskumných úlohách. Boli to tieto projekty: *Vývinové tendencie v slovenskom pravopise, jazyková kultúra a odborná terminológia* (č. 2/5041/26; vedúci riešiteľského kolektívu Matej Považaj), *Ortoepický slovník slovenčiny* (č. 2/3062/26; S. Ondrejovič), *Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 7 (Z – Ž)* (č. 2/5039/26; M. Majtán), *Stručný etymologický slovník slovenčiny – záverečné práce* (č. 2/5040/26; E. Králik), *Slovník slovenských nárečí. Zv. 3* (č. 2/50376/26; P. Žigo), *Slovanský jazykový atlas* (č. 2/50367/25; A. Ferenčíková), *Budovanie paralelných korpusov (slovensko-chorvátsky a slovensko-ruský korpus)* (č. 2/5033/26; R. Garabík), *Slovník súčasného slovenského jazyka – koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým súvisiaci lexikologicko-lexikografický výskum* (A. Jarošová), *Explanačno-deskriptívna morfológia súčasnej slovenčiny* (č. 2/6119/26; J. Dolník) a *Pramene k dejinám slovenčiny 3.* (č. 2/6146/26; R. Kuchar).

Rok 2006 bol posledným rokom realizácie projektu vybudovania *Národného korpusu slovenského jazyka a projektu elektronizácie jazykovedného výskumu v ro-*

koch 2002 – 2006, ktorý schválila vláda SR v rámci koncepcie starostlivosti o štátny jazyk. Skončila sa aj úloha *Komplexné spracovanie slovenského jazyka a jeho elektronizácia na účely jazykovedného výskumu štátneho programu výskumu a vývoja Aktuálne otázky rozvoja spoločnosti*. Oddelenie Slovenského národného korpusu splnilo stanovené úlohy. V rámci korpusového výskumu boli vytvorené paralelné korpusy, a to a) francúzsko-slovenský korpus s rozsahom takmer 200 000 tokenov v slovenskej časti a 320 000 tokenov vo francúzskej časti, rusko-slovenský korpus s rozsahom viac ako 800 000 tokenov v slovenskej časti a 820 000 tokenov v ruskej časti. Tieto paralelné korpusy sa sprístupnili aj verejnosti prostredníctvom internetu.

3. V rámci edičnej činnosti JÚLEŠ SAV vydal v roku 2006 tieto knižné publikácie:

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s. Slovník súčasného slovenského jazyka je výkladovým slovníkom (poskytujúcim výklady slov na základe najnovších teoretických poznatkov z viacerých oblastí lingvistiky), dokladovým slovníkom (dokumentujúcim status slova ako súčasti autentických prehovorov a textov) a opisno-normatívnym slovníkom (dôsledne reflektujúcim výsledky skúmania obsiahleho jazykového materiálu a súčasne poskytujúcim kvalifikovaný názor na opisované jednotky prostredníctvom normatívneho a štylistického hodnotenia). Obsahuje 3 680 frazeologizmov a iných ustálených spojení a zachytáva základnú terminológiu z viac ako 100 vedných oblastí. Súčasťou slovníka je osobitná príloha obsahujúca názvy obcí a ich častí na Slovensku s príslušnými obyvateľskými menami. Pri tvorbe slovníka sa vyžívali počítačové metódy a databáza Slovenského národného korpusu obsahujúca viac ako 300 miliónov textových slov.

Ludevít Štúr: Nauka reči Slovenskej I. Text (faksimile). Na vydanie pripravili Ľ. Ďurovič a S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2006. 216 s. a Jóna, E. – Ďurovič, Ľ. – Ondrejovič, S.: *Ludevít Štúr: Nauka reči Slovenskej II. Komentáre. Bibliografia*. Bratislava: Veda 2006. 332 s. Ide o dvojzväzkové akademické vydanie *Nauky reči Slovenskej Ľ. Štúra* (pôvodné vydanie 1846). V prvom zväzku sa prezentuje faksimile tohto vydania a druhý zväzok obsahuje podrobnú analýzu tohto fundamentálneho diela, ktorým sa pred viac ako poldruha storočím uviedol do nášho národného života súčasný spisovný jazyk. V komentároch sa podrobne spracúvajú témy, ako sú spoločenské podmienky vzniku Štúrovej slovenčiny, hláskoslovie, fonemický systém, tvaroslovie, paradigmatica, syntax, slovotvorba, a pridáva sa aj bibliografia Štúrových prác o jazyku i prác o Štúrovi, ktoré sa dotýkajú jazyka a kodifikácie.

Okrem toho vo vedeckých zborníkoch a časopisoch (domácich a zahraničných) pracovníci ústavu publikovali vyše 70 štúdií, vedeckých a odborných článkov, 29 recenzií vedeckých prác. Do periodickej tlače (do časopisov *Academia*, *Kultúra slo-*

va, Slovenská reč, Normalizácia, Poistné rozhľady, Quark, Revue o dejinách a spoločnosti, Rodina a škola, Roľnícke noviny a iných) pripravili vyše 170 popularizačných príspevkov, jubilejných medailónov, nekrológov a správ a tlačovým a elektronickým médiám poskytli viac ako 70 rozhovorov.

4. Jazykovedný ústav v r. 2005 zorganizoval, resp. spoluorganizoval viaceré vedecké podujatia:

a) 26. – 27. 4. 2006 sa v Smoleniciach v Kongresovom centre SAV uskutočnila medzinárodná konferencia (44 účastníkov, z toho 10 zo zahraničia) pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Slavomíra Ondrejoviča, DrSc., na ktorej bolo prednesených viac ako 40 referátov z oblastí blízkych jubilantovi – zo sociolingvistiky, všeobecnej jazykovedy, sémantickej syntaxe, fonetiky, ortoepie, jazykovednej historiografie a encyklopedistiky.

b) *XVI. kolokvium mladých jazykovedcov* sa konalo v Častej-Papierničke 8. – 10. 11. 2006 za prítomnosti 96 účastníkov, z toho 33 zo zahraničia, z Čiech, Poľska, Maďarska, Srbska a Rumunska. Mladí výskumní pracovníci prezentovali na tomto podujatí výsledky svojich bádateľských výskumov, významných a aktuálnych tematicky i z hľadiska multidisciplinárnej orientácie. Z JÚLŠ SAV sa na kolokviu zúčastnilo 11 mladých pracovníkov.

c) Cieľom konferencie *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*, ktorá sa konala 18. – 19. 5. 2006, bolo posúdiť súčasnú pravopisnú kodifikáciu a jej uplatňovanie v písaných textoch, analyzovať súčasnú pravopisnú kodifikáciu zachytenú v Pravidlách slovenského pravopisu, ako aj formulovať jej príp. úpravy. Na konferencii sa zúčastnilo 31 slovakistov a odznelo 21 referátov, z JÚLŠ SAV sa aktívne zúčastnilo 12 pracovníkov.

c) Pod názvom *Ludovít Štúr a reč slovenská* sa v Bratislave v dňoch 13. – 14. 6. 2006 konala v rámci Roka Ľudovíta Štúra konferencia, na ktorej sa zúčastnilo 68 účastníkov, z toho 16 z JÚLŠ SAV. Referenti sa sústredili najmä na okolnosti vzniku slovenského spisovného jazyka, na jeho funkčnosť a stabilitu, na spory o spisovný jazyk pred Štúrovou kodifikáciou, ale aj po nej, na podporovateľov, odporcov i oponentov Ľ. Štúra, na otázky jazykovej kultúry u Ľ. Štúra, na terminologické otázky v štúrovčine, na zemepisné názvy v Štúrových Slovenských národných novinách. Zborník z podujatia pripravuje do tlače JÚLŠ SAV.

d) Pod názvom *Jazykovedné dielo Sama Czambla (1856 – 1909)* zorganizoval 3. 10. 2006 JÚLŠ SAV spolu so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou seminár pri príležitosti 150. výročia narodenia jedného z najvýznamnejších jazykovedcov našich dejín Sama Czambla. Referenti (36 účastníkov, 8 referátov) si všimli nielen jeho dielo, ale aj dobu, v ktorej tvoril, analyzovali však najmä jeho sociolingvistické a kodifikačné aktivity, pričom sa venovali aj jeho názorom na pôvod a genézu slovenčiny, ako aj na kvantitu a fonematický systém slovenčiny.

e) 12. 12. 2006 JÚLEŠ SAV usporiadal aj vedecký seminár pri príležitosti životného jubilea PhDr. Viktora Krupu, vynikajúceho orientalistu, jazykovedca, cestovateľa a prekladateľa, ktorý má aj slovakistické záujmy. Na podujatí sa zúčastnilo 39 účastníkov a odznelo 8 referátov o jubilentovi a jeho diele. Viacerí referenti sa inšpirovali témami, ktoré rozvíjal a rozvíja V. Krupa vo svojej bohatej vedeckej činnosti. Odznali tu prednášky jazykovopolitické, všeobecnojazykovedné, kulturologické i sociolingvistické.

f) Jazykovedný ústav E. Štúra SAV – podobne ako v predchádzajúcich rokoch – zorganizoval 23. 11. 2006 pri príležitosti týždňa vedy SAV *Deň otvorených dverí Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV*. Na podujatí sa zúčastnilo aj 9 rozličných médií (STV, SITA, Rádio VIVA, Slovenský rozhlas, TASR a i.). V rámci prehliadky ústavu mali záujemcovia možnosť nazrieť do jednotlivých oddelení, získať informácie o starších i novších metódach lexikografickej práce, o spôsoboch získavania výskumného materiálu, dozvedieť sa, ako funguje jazyková poradňa, ako sa využíva Slovenský národný korpus a pod.

5. JÚLEŠ SAV je školiacim pracoviskom v odbore slovenský jazyk. Ústav mal k 31. 12. 2006 jednu internú doktorandku (M. Petrincová) a 4 externé doktorandky (E. Čulenová, B. Chocholová, J. Pajtinková, J. Píšová). Uskutočnili a 4 doktorandské skúšky a štyria doktorandi (M. Pukanec, M. Chochol, G. Múcsková a E. Hornáčková) úspešne obhájili dizertačné práce. Významným doplnkom vedeckej výchovy boli doktorandské semináre pod vedením J. Dolníka a S. Ondrejoviča. Ďalším doplnkom vedeckej výchovy bolo XVI. kolokvium mladých jazykovedcov. V roku 2006 ústav nemohol prijať nijakého doktoranda, lebo napriek podpísanej dohode s Univerzitou Komenského a Filozofickou fakultou UK v Bratislave a napriek včasnému predloženiu žiadosti o akreditáciu v odbore 2.1.27 slovenský jazyk a literatúra po zdržianí žiadosti bývalým predsedom pracovnej skupiny Akreditačnej komisie bol ústav akreditovaný až v decembri roku 2006.

Piati pracovníci ústavu pôsobili ako vedúci alebo konzultanti diplomových prác, desiat ako školitelia doktorandov, viacerí oponovali dizertačné a habilitačné práce, siedmi pracovníci pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby doktorandských i doktorských dizertačných prác a ôsmi boli členmi komisií a oponentmi v inauguračnom konaní na vysokých školách. Mnohí pracujú v spoločných odborových komisiách pre doktorandské štúdium v odbore 73-03-9 slovenský jazyk, 73-01-9 všeobecná jazykoveda, 73-19-9 konkrétne jazykové skupiny – germanistika, 73-19-9 konkrétne jazykové skupiny v odbore 2-1-28 slovanské jazyky a literatúra – slavistika a v odbore 73-19-9 konkrétne jazykové skupiny – orientalistika. Ďalší pracovníci pôsobili ako členovia vedeckých rád fakúlt a univerzít na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

6. Viacerí pracovníci ústavu (J. Bosák, J. Dolník, N. Janočková, A. Jarošová, S. Mislovičová, S. Ondrejovič, M. Šimková, P. Žigo) sa zapojili aj do pedagogickej činnosti na slovenských univerzitách (na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity v Prahe a Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne). Vedúcimi alebo konzultantmi diplomových prác boli J. Bosák, M. Šimková, J. Dolník, P. Žigo, S. Ondrejovič, školiteľmi doktorandov J. Bosák, K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, A. Jarošová, M. Majtán, S. Ondrejovič, oponentmi doktorandských a habilitačných prác a členmi obhajobných komisií doktorandských dizertačných prác J. Bosák, K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, L. Králik, M. Majtán, S. Ondrejovič, členmi komisií pre obhajoby doktorských dizertačných prác J. Dolník, P. Žigo, S. Ondrejovič, J. Bosák, členmi a oponentmi v inauguračnom a habilitačnom konaní na vysokých školách J. Bosák, M. Dudok, M. Majtán a S. Ondrejovič.

7. Pokračovala ústavná spolupráca s jazykovednými pracoviskami v Belehrade, Brne, Budyšíne, Kyjeve, Ľubláne, Minsku, Moskve, Skopje, vo Varšave a v Záhrebe. Autorsky a redakčne sa spolupracovalo (A. Ferenčíková, P. Žigo) na medzinárodnom výskumnom projekte *Slovanský jazykový atlas*. V rámci slovensko-českej spolupráce sa pracovalo na spoločnom projekte Ministerstva školstva SR a Ministerstva školstva ČR *Využitie spoločných vlastností češtiny a slovenčiny na budovanie anotovaných národných korpusov*. Ústav pokračoval v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe, s ktorým má na roky 2004 – 2007 uzatvorenú zmluvu o spoločnom sociolingvistickej a dialektologickej výskume jazyka Slovákov v Maďarsku a o organizovaní spoločných vedeckých a vedecko-popularizačných podujatí.

V rámci dohody medzi Slovenskou akadémiou vied a Poľskou akadémiou vied sa pracovalo na poľsko-slovenskom projekte *Inovačné procesy v slovanských jazykoch* (vedúci riešitelia Z. Rudnik-Karwatowa z Ústavu slavistiky PAV a J. Bosák z JÚLŠ SAV) Na práci sa zúčastňujú aj pracovníci Ústavu jazyka českého AV ČR v Prahe a Ústavu slavistiky a balkanistiky RAV v Moskve. Pokračovali aj práce na *Bibliografii jazykovednej slavistiky* (koordinátorom projektu je Poľská akadémia vied).

V rámci projektu Európskej únie *Festival európskych jazykov* (program SOCRATES, podprogram *Lingua 1*), ktorý koordinoval Andragoški institut (Ljudska univerza) v Slovinsku, sa v septembri a októbri 2004 v Maribore uskutočnil *Festival európskych jazykov* (Slovensko prostredníctvom S. Ondrejoviča koordinovalo pre-

zentáciu slovenčiny, bulharčiny a lotyštiny). V roku 2006 vyšla z tohto podujatia knižná verzia. V projekte *Od jazykovej diverzity k plurilingválnej výchove*, ktorej koordinátorom je Oddelenie jazykovej politiky Rady Európy v Štrasburgu, sa vypracovala národná správa o politike v oblasti jazykovej výchovy (účastníkom projektu bol S. Ondrejovič). V rámci medzinárodného interdisciplinárneho projektu Globalizácia – etnizácia, ktorého koordinátorom je Ústav slavistiky Ruskej akadémie vied v Moskve, svoju časť vypracoval S. Ondrejovič v spolupráci s V. Krupom.

Pracovníci ústavu K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, A. Jarošová, Ľ. Králik, M. Majtán, P. Žigo sa ako členovia a J. Bosák ako predseda zúčastňovali na činnosti medzinárodných komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov. S. Ondrejovič bol členom Societas Linguistica Europea, Medzinárodnej sociolingvistickej asociácie v Sofii INSOLICO, Medzinárodnej fonetickej spoločnosti v Prahe, Spoločnosti pre dejiny jazykovedy v Münsteri. A. Jarošová bola členkou Európskej asociácie lexikografov EURALEX a Asociácie TELRI, J. Bosák, M. Dudok, M. Majtán a I. Ripka boli členmi redakčných rád zahraničných periodík.

Viacerí pracovníci ústavu (K. Balleková, J. Bosák, R. Garabík, S. Ondrejovič, M. Považaj, M. Šimková) sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a na pracovných pobytoch v zahraničí (v Bulharsku, Česku, Maďarsku, Poľsku, Slovinsku a na Ukrajine) a v rámci medziakademických dohôd ústav navštívilo 15 vedeckých pracovníkov z Bulharska, Česka, Macedónska, Maďarska a Slovinska.

7. Pracovníci ústavu sa ako po iné roky aj v roku 2006 zúčastňovali na aktivitách pre ústredné orgány štátnej správy a iné organizácie, vypracúvali expertízy, posudzovali jazykovú a terminologickú stránku zákonov a vyhlášok, zúčastňovali sa na tvorbe a uštalovaní odbornej terminológie v rámci rezortných terminologických komisií. Viacerí zamestnanci ústavu boli členmi Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka (K. Buzássyová, M. Majtán, S. Ondrejovič, M. Považaj, I. Ripka, M. Šimková, M. Nábělková), členmi rozličných komisií Ministerstva kultúry SR a Ministerstva školstva SR (A. Ferenčíková, M. Považaj, I. Ripka), členmi rezortných terminologických a názvoslovných komisií (Ľ. Králik, M. Majtán, M. Považaj, I. Vančová). M. Považaj bol predsedom Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a podpredsedom Ústrednej jazykovej rady. S. Mislovičová a A. Šebestová boli členkami poroty sekcie odborného prekladu Prekladateľskej univerziády Filozofickej fakulty UK v Bratislave.

Ústav na základe podpísanej dohody medzi Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied spolupracoval s odborom jazykovej kultúry sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR pri organizovaní vedeckých podujatí a v otázkach týkajúcich sa štátneho jazyka. Na základe podpísanej dohody spolupracoval so Slovenským ústavom technickej normalizácie pri tvorbe a uštalovaní slovenskej odbornej terminológie.

Pracovníci ústavu boli členmi organizačných výborov vedeckých podujatí, hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov (Jazykovedného časopisu, Kultúry slova, Slovenskej reči, Revue aktuálnej kultúry, Slova o slove a Správ Slovenskej akadémie vied), členmi výboru Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, výboru Slovenskej onomastickej komisie pri SAV, výboru Jazykového odboru Matice slovenskej, výboru Spoločnosti autorov vedeckej a odbornej literatúry, výboru Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej literatúry, Komisie pre vedecký a odborný preklad pri Literárnom fonde, Komisie pre jazyk a literatúru PEN-Centra, výboru Rady slovenských vedeckých spoločností. Pracovníci ústavu pôsobili aj v komisii pre jazykovú politiku Národného konventu SR (J. Dolník bol spolupredseda komisie, S. Ondrejovič člen komisie a vedúci tímu pripravujúceho jazykovopolitickú stratégiu SR).

Pracovníci oddelenia jazykovej kultúry a terminológie v r. 2005 v rámci listovej a telefonickej jazykovej poradne a prostredníctvom elektronickej pošty vybavili vyše 1225 listov a odpovedali na 9500 telefonických otázok. Rady v otázkach slovenského jazyka poskytovali aj ďalší pracovníci ústavu a mnohí pracovníci sa zapájali do propagovania výsledkov jazykovedného výskumu a do zvyšovania jazykovej kultúry prednáškovou činnosťou pre účastníkov Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, pre redaktorov a moderátorov elektronických médií a redaktorov tlačových médií, pre prekladateľov, ale aj pre pracovníkov štátnej a verejnej správy.

Pracovníci JÚLEŠ posudzovali jazykovú a terminologickú stránku zákonov, vyhlášok a vládných nariadení pre Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo školstva SR a Úrad vlády, poskytovali odborné poradenstvo v otázkach jazyka, vlastných mien (názvov verejných priestranstiev) a terminológie orgánom štátnej správy a samosprávy (S. Duchková, K. Kálmánová, M. Majtán, S. Mislovičová, M. Považaj, I. Vančová), posudzovali jazykovú a terminologickú stránku slovenských technických noriem (A. Jarošová, S. Mislovičová, M. Považaj, I. Vančová), ale poskytli aj preklady napr. do albánskeho jazyka pre potreby orgánov činných v trestnom konaní (L. Králik).

8. Ústav na svojej internetovej stránke (www.juls.savba.sk) sprístupnil štvrté, doplnené a upravené vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka. Tým sa umožnilo širokej verejnosti dostať sa k základným informáciám o slovnej zásobe súčasnej slovenčiny. Ústav na internetovej adrese <http://korpus.savba.sk> sprístupnil aj Slovenský národný korpus (256-miliónový korpus textov). Jazykovedci, výskumní pracovníci z iných odborov, pedagógovia, redaktori, študenti aj ostatní záujemcovia majú tak možnosť získať obraz o najnovšej slovnej zásobe súčasnej slovenčiny a jej fungovaní v texte. Na internetovej stránke sa objavila aj Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov, čím verejnosť získava prehľad o vedeckej, odbornej a popularizačnej publikačnej činnosti slovenských jazykovedcov.

Pracovníci ústavu sa zúčastnili na mnohých prednáškach a seminároch o terminológii, štandardizácii a prekladaní európskych dokumentov, o počítačovej lexikografii, o význame a obsahu priezvisk na Slovensku, o zdokonaľovaní prejavu v materinskom jazyku pre prekladateľov a tlmočníkov Európskej komisie, Európskeho parlamentu, Súdneho dvora, Dvora audítorov a Európskej centrálnej banky v Luxemburgu, o jazyku a štýle pre moderátorov Rádia FM v Slovenskom rozhlase, o pravidlách slovenského pravopisu, o štátnom jazyku a komunikácii v úradnom styku pre pracovníkov matričných úradov v Inštitúte verejnej správy, o jazykovej kultúre a komunikácii v úradnom styku pre pracovníkov Ministerstva vnútra SR v Inštitúte verejnej správy v Bratislave a pod. Zabezpečili sa populárne príspevky v tlači, v rozhlase (Slovenčina na slovíčko – M. Považaj), odzneli desiatky rozhovorov v tlači, rozhlase a v televízii o slovenskom jazyku a jeho kultúre.

A. Ferenčíková a I. Gáfriková boli členkami hodnotiacej poroty súťaže žiakov základných a stredných škôl *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ktorej organizátormi sú Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Mladé letá a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.

9. Knižnica JÚLŠ SAV získala do svojho fondu knihy a časopisy (asi 1200 jednotiek) z dedičstva niekdajšieho pracovníka ústavu prof. PhDr. Eugena Jónu, CSc. Knihy sa skatalogizovali a od začiatku roka 2007 sú k dispozícii čitateľom.

Slavomír Ondrejovič

Milan Majtán – Kazimierz Rymut: Hydronymia povodia Oravy. Bratislava: Veda, 2006. 208 s.

Jednou z aktuálnych úloh slovenskej onomastiky je jednotné systematické spracovanie slovenskej hydronymie a utvorenie čo najkomplexnejšieho korpusu hydroným z územia Slovenska a ich historických dokladov podľa jednotlivých povodí. Podľa tejto metodiky, ktorá sa používala v poľských hydronomastických výskumoch, vznikla v Poľsku r. 1985 monografia Milana Majtána a Kazimierza Rymuta *Hydronimia dorzecza Orawy*, ktorá však pre slovenských onomastikov nadhlo zostávala prakticky nedostupná. Preto po vyše dvadsiatich rokoch vyšla monografia o hydronymii povodia Oravy znova, tentoraz v slovenskom vydavateľstve SAV Veda. Aktuálna monografia je v porovnaní s pôvodnou rozšírená o množstvo dokladov a pomenovaní ďalších potokov a vodných plôch (napríklad zo slovenského územia je tu spracovaných 1103 názvov 506 tokov a iných vodných objektov, pričom

staršia publikácia obsahovala 852 názvov 442 objektov z územia Slovenska a 183 názvov 136 objektov z poľskej časti povodia Oravy). Ďalší výskum novších turistických a vlastivedných publikácií priniesol v porovnaní s pôvodným vydaním nárast dokladov o jednu tretinu, čo prináša naozaj cenný a komplexnejší pohľad na hydronymiu v skúmanom povodí.

Predstavovaná publikácia M. Majtána a K. Rymuta sa tak konečne stala voľne dostupnou pre onomastikov nielen na Slovensku. Spracovaná je podľa zásad koncepcie edície *Hydronymia Europaea*, ktorá vznikla na základe série monografií o nemeckej hydronymii. Podľa tejto metodiky vzniklo za ostatné roky niekoľko monografií o hydronymii Slanej (Sičáková, 1996), Popradu a Dunajca (Rymut – Majtán, 1998), Ipľa (Majtán – Žigo, 1999), Turca (Krško, 2003), Nitry (Hladký, 2004) a v súčasnosti sa realizujú výskumy v ďalších povodiach. Štruktúra hesiel v tejto publikácii je preto rovnaká ako vo všetkých uvedených prácach – heslá sa skladajú z encyklopedickej, dokladovej, jazykovointerpretačnej a bibliografickej časti. V dokladovej časti sa chronologicky uvádzajú všetky závažné zistené historické aj súčasné doklady o názve objektu a zistené nárečové názvy a takisto doklady o názvoch z iných onymických tried, ktoré etymologicky či vecne súvisia s analyzovanými hydronymami. Vo výkladovej časti sa autori zaoberajú motiváciou analyzovaných hydronym, lexikálno-sémantickou, štruktúrnotypologickou a slovotvornou stránkou vlastného mena najmä v prípade nových názvov (v ďalších prípadoch odkazujú na pôvodné vydanie z r. 1985). Slovotvorné varianty a iné názvy objektu sa uvádzajú v encyklopedickej časti aj v samostatných odkazových heslách. Monografiu dopĺňa hydrografické členenie povodia a mapky povodí. V publikácii sú samostatne spracované prítoky Oravy zo Slovenska aj z Poľska. V prípade prítokov Čiernej Oravy v Poľsku alebo vodných plôch, ktoré sa nachádzajú na poľskom území, sa ako heslový názov uvádza poľské aj slovenské vlastné meno.

Postupné spracúvanie hydronymie zo slovenských povodí sa zhodnotí najmä vo výskume slovenskej a slovanskej hydronymie, historickej lexiky a v komparatistických výskumoch. Zdôrazňujú to aj autori monografie o hydronymii povodia Oravy, ktorí pripomínajú, že „*edícia Hydronymia Europaea má pramenný charakter, má byť východiskom ďalších výskumov európskej hydronymie*“.

Vydaním aktuálnej monografie o hydronymii povodia Oravy vzniká nádej, že slovenská onomastika sa napokon dočká aj nového (resp. slovenského) vydania publikácie o hydronymii povodia Popradu a Dunajca, ktorá pôvodne vyšla v rámci projektu *Hydronymia Europaea* v nemeckom origináli roku 1998 a jej autormi boli takisto K. Rymut a M. Majtán.

Juraj Hladký

Ján Ferdinand Frlička (1918 – 1968)

Koncom zimy roku 2008 uplynie 90 rokov od narodenia a 40 rokov od smrti jedného z autorov, ktorí prispievali do nášho časopisu v prvej polovici 20. storočia – Jána Ferdinanda Frličku. V rokoch 1947 až 1949 bol tento autor aj členom redakcie Slovenskej reči, takže je dosť dôvodov, aby sme si ho pripomenuli pri tejto príležitosti.

Ján Frlička sa narodil 9. 3. 1918 v Kláštore pod Znievom. Po gymnaziálnych štúdiách v Martine pokračoval na Univerzite Komenského v Bratislave, kde v rokoch 1937 – 1941 absolvoval slavistiku a germanistiku. Štúdiá dokončil v rokoch 1941/1942 na Viedenskej univerzite. Po návrate do Martina sa stal referentom Jazykového odboru Matice slovenskej, neskôr jazykovým redaktorom matičného vydavateľstva, kde bol aj vedúcim jazykovej redakcie. Od roku 1952 prešiel do redakcie zdravotníckej literatúry Vydavateľstva Obzor v Martine. Ku koncu života bol na invalidnom dôchodku a jeho život vyhasol po ťažkej chorobe v čase, keď nemal ešte ani 50 rokov.

Ján Frlička pripravoval jazykový rozbor listinného materiálu obce Turany, ale venoval sa najmä organizačnej a redakčnej práci. V 40. rokoch publikoval skôr menšie príspevky v Slovenskej reči z oblasti jazykovej kultúry a terminológie. (K najznámejším a najcitovanejším patria jeho články *Viac starostlivosti o reč v časopisoch* a *Škripce, škripcostryj či kladka, kladkostroj*. Oba vyšli v 10. ročníku Slovenskej reči v roku 1942/1943). Všeobecne sa uznáva, že sa zaslúžil o vysokú jazykovú úroveň vydání Matice slovenskej a Vydavateľstva Obzor. Bol okrem toho členom viacerých terminologických komisií, členom Pravopisnej komisie pri Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a spolutvorcom zdravotníckej terminológie. Pre slovenskú jazykovedu vykonal záslužnú prácu aj ako redaktor jazykovedných prác, napr. publikácií J. Lišku (*K otázke pôvodu východoslovenských nárečí*) a B. Letza (*Kmeňoslovné úvahy*) a dvojdielneho *Slovenského juhu v stredoveku* J. Stanislava, najmä však matičného *Slovníka spisovného jazyka slovenského (A – J)* A. Jánošíka a E. Jónu. Okrem toho sa ako redaktor zúčastnil na reedícii *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1949, pripravil slovníčky ku Kalinčiakovej *Reštavrácii* a ku knihe E. Maróthy-Šoltésovej *Moje deti*. Vo svojom redaktorstve a editorstve získal povest' pracovníka s neobyčajne vysokým štandardom.

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

Náprah a švih. František Kočiš vo 4. čísle tohtoročnej Slovenskej reči reagoval na našu rozličnosť *Naozaj nepotrebuje spisovná slovenčina výrazy napriahnuť a náprah?* (Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 255 – 256) poznámkou *Ešte raz o výrazoch napriahnuť a náprah* (Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 2, s. 105 – 106). Polemizuje s našim riešením a hodnotením výrazov *napriahnuť a náprah* a navrhuje zrejme ich iný výklad. Napriek tomu, že tu ponúka podľa všetkého iný pohľad, než predkladáme v našom príspevku („veci sa majú úplne ináč“), autor sa venuje len predmetu sporu (nie osobe, s ktorou polemizuje), čo na pozadí niektorých diskusných a polemických príspevkov uverejnených v Slovenskej reči treba hodnotiť pozitívne. Tým sa však, žiaľ, kladné hodnotenie príspevku F. Kočiša z našej strany končí. Čo sa týka „čítania“ nášho príspevku a reprodukovania našich myšlienok v Kočišovej poznámke, ale aj navrhovaného riešenia, ťažko ich pokladať za adekvátne.

Nebudeme tu nanovo reprodukovat' myšlienky z nášho minulého príspevku. K ich interpretácii z pera F. Kočiša však treba dodať aspoň to, že sa v ňom neodmietajú slovenské synonymá *načiahnuť, vystrieť, natiahnuť*, ktoré uvádza Česko-slovenský slovník ako ekvivalenty českého výrazu *napřáhnout*. Za vykonštruované a „neživé“ sme v príspevku označili príklady *naťahovať (!) meč, palicu na dakoho, proti dakomu*, čo sa v slovníku uvádza ako ekvivalent českého spojenia *napřáhnout hůl, meč na někoho, proti někomu*. Myslíme si, že pre všetkých, čo vedia po slovensky, je táto vec celkom zrejma. Prirodzený a presný preklad uvedeného českého spojenia má (mať) v slovenčine znenie *zdvihnúť na niekoho palicu, meč*, resp. *rozohnať sa na niekoho palicou, mečom*.

Nie je jasné, prečo sa F. Kočiš domnieva, že pri hodnotení slovíec *napřáhnout* a *napriahnuť* sme sa opreli len o jeden prameň. Domnievam sa, že z nášho výkladu vyplýva, že sme sa opreli o všetky dôležité pramene, aj keď ich osobitne necitujeme. F. Kočiš v danom prípade k českému *napřáhnout* odporúča slovenské ekvivalenty *rozmachnúť, švihnúť* či *šibnúť*, ktoré však sám vzápätí spochybňuje tým, že ich v danom kontexte označuje za smiešne (nie je teda celkom jasné, prečo ich spomína). Najväčšie nedorozumenie sa objavuje v tom momente, keď sa odvoláva na článok zo športovej prílohy denníka *Sme*, v ktorom cituje výpoveď hokejistu Z. Cháru: „*Už pred nájazdom som si zaumienil, že puk strelím medzi nohy. Keď som už medzi bežákmi zbadal malú medzierku, tak som tam švihom poslal puk. Vyšlo to*“. Komentár F. Kočiša je tu úplne bizarný: „Hokejový svetobežník Z. Chára nezabudol na svoju rodnú reč: a tak som švihom poslal puk! Tu treba pochváliť autora článku O. Gajdoša, že doslova odcitoval írečité rozprávanie Z. Cháru: teda švihom, nie náprahom.“

Problém je len v tom, že strelit' *švihom* a z *náprahu* (*náprahom*) sú v hokeji, vo futbale a iných športoch, ktoré sme menovali v minulom príspevku, dve úplne rozdielne veci. Vlastne jadro môjho príspevku o slovách *náprah* a *napriahnuť* bolo v tom, že som sa pokúšal vysvetliť, čo znamená spojenie *vystrelit', kopnúť, hodit'* atď. s *náprahom*. Domnieval som sa, že netreba byť aktívnym hráčom v uvedených športoch (v hokeji, futbale, tenise, squashy a pod.), aby bol uvedený rozdiel medzi *náprahom* a *švihom* (zápästia) evidentný. A že stačí na to len bežné sledovanie kolektívnych športov, napr. prostredníctvom televíznych alebo rozhlasových prenosov. Do malej medzierky sa triafa *švihom*, je to totiž presnejšie a je to „hned““. *Náprah* potrebuje niekoľko desiatín sekundy na rozohnanie sa, počas ktorého by medzierka mohla zmiznúť. Aby bolo ešte zrejmejšie, o čo tu ide, odcitujeme niekdajšieho hokejového experta, ktorý sa vrátil po dlhšom pôsobení v USA. Citát pochádza z Československého športu ešte z čias (začiatok 60. rokov), keď nás zámorské krajiny „učili“, ako hrať svetový hokej. Po otázke športového novinára, ako sa mu pozdáva hra československých hokejistov, hokejový odborník odpovedal: „Vaši hokejisti pričasto strieľajú na bránu z náprahu. Tak majú ale na hokejkách napísané, kam strela pôjde. Oveľa lepšie je strieľať švihom, čo je pre brankára omnoho nebezpečnejšie“. Aj z tohto príkladu je zrejmé, že hokejista Z. Chára nemohol hovoriť (a po ňom ani športový novinár v tejto výpovedi ničो meniť), že v danej situácii poslal puk *náprahom*, keď ho poslal *švihom*. Nejde tu o slovenskejšie či neslovenskejšie vyjadrenie.

Nikde vo svojom príspevku sme neuviedli ani to, čo tvrdí F. Kočiš, že slová *náprah*, *napriahnuť* zaváňajú češtinou. Tak to hodnotia síce niektoré príručky, ale to je niečo iné. Naopak, aj v závere svojho článku slovesá *náprah* a *napriahnuť* kvalifikujeme ako výrazy, ktoré sa používajú v slovenčine prinajmenšom aspoň ako profesionalizmy. Napokon F. Kočiš v rámci svojho výkladu hovorí, že slovo *náprah* nie je české, nakoľko vyhovuje požiadavke systémovosti a odkazuje aj na etymologické pomery. Ale potom už vôbec nie je jasné, o čo v príspevku F. Kočiša ide. Domnievame sa, že celému príspevku chýba nielen dôkladnejšie zoznámenie sa s predmetom, o ktorom autor píše, ale vôbec integrita výkladu.

Slavomír Ondrejovič

OBSAH 72. ROČNÍKA SLOVENSKEJ REČI

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

DOLNÍK, J.: Aktuálne implicitné otázky Henricha Barteka	134
ĐUROVIČ, E.: Dvojaká projekcia diela Sama Czambela.....	344
FINDRA, J.: Program výskumu rečovej praxe v ústnej verbálnej komunikácii	257
KAČALA, J.: Slovenský jazykovedec v exile. Zahraničné dielo Henricha Bartka (1907 – 1986)	150
KAČALA, J.: Pojem nespojitej prechodníkovej konštrukcie	193
KRALČÁK, E.: Henrich Bartek a kontinuita teórie spisovného jazyka v 30. rokoch 20. storočia	139
LIFANOV, K.: Základné neurčité zámená vo vývine spisovnej slovenčiny (I)	3
LIFANOV, K.: Základné neurčité zámená vo vývine spisovnej slovenčiny (II)	71
MAJTÁN, M.: Henrich Bartek a najstaršie dejiny slovenčiny	161
OLOŠTIAK, M.: Proprium ako slovotvorný motivant (rozšírená verzia).....	321
ONDREJOVIČ, S.: Henrich Bartek – známy i neznámy	129
RIPKA, I.: Henrich Bartek a topografické názvy	174
SEDLÁKOVÁ, M.: Slovenská výslovnosť z hľadiska metodologickej orientácie jazykovedného diela J. Stanislava	204
TVRDOŇ, E.: Reklamná aktualizácia frazémy v slogane	270
URBANCOVÁ, L.: Morfológická rovina mestskej reči vo Zvolene	87
ZELEŇKOVÁ, A.: Henrich Bartek v diskusii o slovenskej prozódii	182
ŽIGO, P.: Konfliktnosť kodifikačných snáh Henricha Bartka	166
ŽIGO, P.: Tabulatura ako prameň poznávania predpisovnej slovenčiny	65

DISKUSIE A ROZHĽADY

KOČIŠ, F.: Ešte raz o výrazoch <i>napriahnuť</i> a <i>náprah</i>	105
KRALČÁK, E.: O kvantitatívnej stabilite sufixu <i>-ár</i> (<i>-áreň</i>)	355
KUCHAR, R.: Pokus o zistenie fungovania vedľa seba stojacich lexém v historickom kontexte	210
LIFANOV, K.: K 110. Výročiu vyjdenia II. zväzku prednášok zo slovanskej jazykovedy T. D. Florinského	276
MLACEK, J.: Štvrtstoročie činnosti frazeologických komisií	107
NEWERKLA, S. M.: Postavenie češtiny pri sprostredkovaní germanizmov do slovenčiny (a poľštiny)	21
SOKOLOVÁ, M.: K rozšíreniu možností úpravy ženských priezvisk v slovenčine.....	283
TIMKOVÁ M. – ALFAGEME, C. A. H.: Syntetická alternatíva tradičnému priestorovému vysvetleniu používania predložiek na a v s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore	288

SPRÁVY A RECENZIE

BLANÁR, Vincent: Jazyky v kontaktoch. E. Králik.....	303
--	-----

BÖHMEROVÁ, A.: Slovak for You: Slovak for Speakers of English (for Beginners and Intermediate Students) – Slovenčina pre vás: slovenčina pre začiatočníkov a stredne pokročilých po anglicky hovoriacich študentov. E. Hornáčková Klapicová.....	117
Desaťročnica prešovského vydavateľstva Náuka. M. Ološtiak.....	299
DUVERGER, J.: L'enseignement en classe bilingue (Vyučovanie v bilingválnej triede). M. Partová.....	120
Gelebe Mehrsprachigkeit (Zborník príspevkov z viedenského kolokvia Individuálna a sociálna viacjazyčnosť). E. Palla y	235
Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. M. Ološtiak	40
Milan Majtán – Kazimierz Rymut: Hydronymia povodia Oravy. J. Hladký	378
Nad mapami posledného zväzku Českého jazykového atlasu. P. Žigo.....	36
NIŽNÍKOVÁ, J.: Valenčný slovník slovenských slovies. 2. zväzok (na korpusovom základe). F. Ruščák	115
Sága o adaptácii cudzích mien v češtine. M. Ološtiak	228
SORBY, Karol R.: Moderná spisovná arabčina. I.a II. diel. V. Krupa.....	45
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2006. S. Ondrejovič.....	371
Staronový zborník vojvodinských Slovákov. A. Uhrinová.....	304

KRONIKA

250 rokov od narodenia Štefana Lešku. I. Valentová.....	124
Ján Ferdinand Frlička (1918 – 1968). S. Ondrejovič	380
Jubilujúci PhDr. Štefan Lipták, CSc. L. Bartko	55
Jubilujúci univerzitný profesor Peter Király. P. Žigo	309
PhDr. Izidor Kotulič, CSc., osemdesiatročný. M. Majtán.....	54
Pred 100 rokmi sa narodil Ján Garaj. S. Ondrejovič.....	316
Súpis prác Jána Garaja za roky 1934 – 1970.	317
Súpis prác profesora Jozefa Mlacka za roky 2001 – 2006	243
Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 2001 – 2006	314
Súpis prác Štefana Liptáka za roky 1996 – 2006. Zostavil L. Bartko.....	59
Tridsať rokov od smrti Jána Stanislava. P. Žigo	250
Významné jubileum Jany Benkovičovej, CSc. K. Buzássyová	52
Významné životné jubileum PhDr. Márie Pisárčikovej. K. Buzássyová	49
Za Oľgou Schulzovou. S. Ondrejovič	248
Životné jubileum PhDr. Rudolfa Kuchara, DrSc. I. Valentová	312
Životné jubileum profesora Jozefa Mlacka. D. Baláková	240
Životné jubileum profesora Rudolfa Krajčoviča. P. Žigo	238

ROZLIČNOSTI

Čo znamená slovo <i>odparkovať</i> ? S. Ondrejovič	319
Náprah a švih. S. Ondrejovič	381
O adaptácii anglických hlások [d], [θ] v slovenčine. M. Ološtiak.....	255
Ten alebo to <i>Middlesbrough</i> ? M. Ološtiak	191
<i>Truffle</i> nie je <i>hluzovka</i> . K. Kálmánová.....	63
<i>Zlutovník</i> . M. Považaj	127